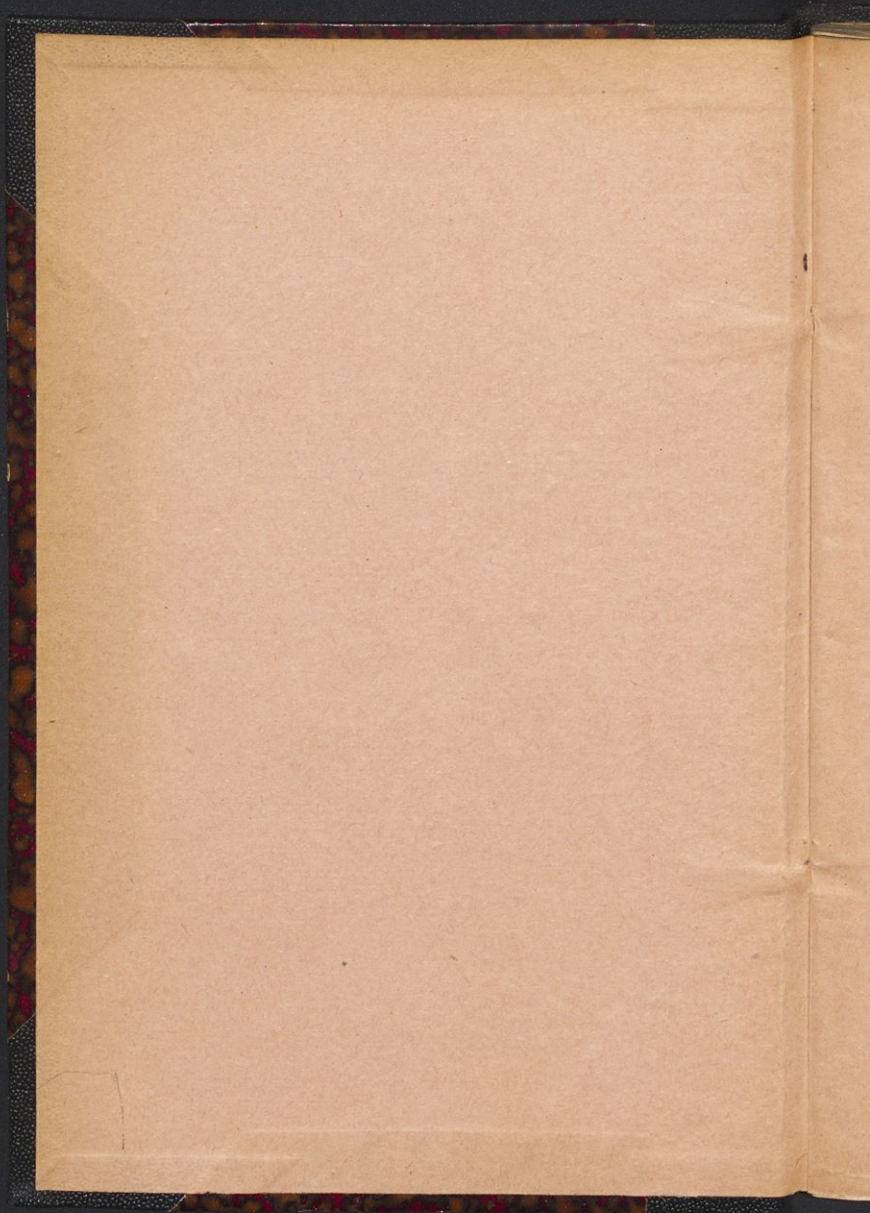

II
32.189
89

Občna zgodovina.

Spisal in založil

JANEZ JESENKO.

Prvi del:

Stari vek.

Drugi popravljeni natis.

V Ljubljani.

Natisnila „Narodna tiskarna“.

1893.

32.189 II Eg

03005h322

Vvod.

Pojem zgodovine. Občna zgodovina je zvezni, znanstveni popis vseh del in dogodeb, po katerih se je vsakokratno stanje človeštva spreminjalo. Predmet ji je notranji in zunanji razvitek držav, — narodov duševno in gmotno življenje. Tako popisuje zgodovina na podlagi zanesljivih, zgodovinskih virov vojske in preselitve narodov, njih državne ustanovitve in ustave, njih vere in iznajdbe itd.

Zgodovinske pomočne znanosti. Ker občna zgodovina obsega vse predele človeškega življenja, zahteva tudi od svojega pisatelja — zgodopisca — raznih vednosti. Najimenitniše pomočne znanosti zgodovini so pa zemljepis, časoslovje in primerjalno jezikoslovje.

Zemlja najbolj vpliva na razvitek vsacega naroda; ta vpliv razkazuje prirodoznanski zemljepis. — Narodi so v minolih stoletjih mnogolično spreminjali površje naše zemlje, premikali so državne meje, sedaj je raztegali sedaj pa krčili, preseljevali so se celó v tuje dežele ter ustanavljali nova stanovališča. S takimi premembami se peča zgodovinski zemljepis.

Zgodbe se vrsté po določenem redu ena za drugo; v teku časa se bolj ali manj hitro razvijajo ena iz druge. To vse uči časoslovje (kronologija).

Po vrtenji zemlje, po tekanji zemlje in lune delimo čas v posebne manjše dele. Najkrajši naravni del časa je dan, v katerem se zemlja enkrat zavrti krog svoje osi. Daljši je mesec, v katerem luna zemljo enkrat obteče. Najdaljši naravni del časa pa je leto. Ločimo pa lunino leto s 354 dnevi (starodavni Grki in Rimljani so sprva po njem računili, sedaj računijo po njem le še mohamedanci) in solnčno leto s 365 dnevi, v katerem času zemlja sonce enkrat obteče. Katoličani in protestanti štejejo leta po gregorijanskem koledarji (po papeži Gregoriji XIII. l. 1582 vpeljanem), ki ima 365 dni, 5 ur, 48 minut in $51\frac{1}{3}$ sekunde. Razen navadnih let po 365 dni ima vsako četrto — prestopno leto 366 dni. Mala napaka se skoro po polnem s tem poravnjuje, da se vsacih 400 let opusté 3 prestopna. Pravoslavni kristijani štejejo leta

po julijanskem koledarji (Julius Caesar ga je $1\frac{1}{2}$ 45 pr. Kr. vpeljal), katerega leto je za nekaj minut predolgo; zato imajo pravoslavni sedaj uže 12 dni pozneje novo leto nego mi.

Razen naravne delitve časa pozna časoslovje še umetno, ki posamezna leta začne šteti od kake spomina posebno vredne dogodbe. Ta umetna delitev se zove era ali letoštetje (začetek letnega števila). Kristijanom deli Kristovo rojstvo čas v dóbo pred rojstvom in po njem, — krščansko letoštetje. Izraelci so šteli po ustvarjenji sveta (3761 let pr. K., t. j. pred Kristom). Starodavni Grki so računili po olimpijadah in te začeli šteti od vpeljave slovesnih iger v Olympiji l. 776 pr. K. Rimljani so šteli leta od ustanovitve svojega glavnega mesta 753 pr. K. Mohamedanci je štejejo od Mohamedovega bega iz Meke v Medino (hežra) 622 po K. Preteklo stoletje so bili Francozi po ustanovitvi francoske ljudovlade ($^{22}/_9$ 1792) začeli posebno letoštetje; zaradi prevelike zmešnjave so je uže čez 14 let (1805) opustili.

Zemljepis in časoslovje so starodavniki zaradi prevelike važnosti prav primerno imenovali oči zgodovine; novejša doba pa je dokazala necenljivo važnost primerjalnega jezikoslovja za vsacega zgodopisca. Jezik je kot prvo in najstarše razodetje človeškega duha sam po sebi merilo, s katerim se da meriti narodov duševni razvitek. Kjer so usahnili vsi drugi zgodovinski viri starodavnih časov, pokaže se jezik kot najvažniše in najzanesljiviše spričevalo narodovega začetka in prvotnega razvitka.

Razdelitev zgodovine po času. Po času delimo zgodovino v

1. stari vek, od prvih zgodovinskih poročil do razrušenja zahodno-rimskega cesarstva 476 po K.;
2. srednji vek, do najdbe Amerike 1492 po K.;
3. novi vek, do francoske revolucije 1789 po K.;
4. novejši vek, do sedanjega časa.

Ker se je na podlagi krščanstva narodov življenje, zlasti duševno, drugače razvijalo kot poprej pri malikovalskih ljudstvih, deli se občna zgodovina tudi v 2 dolga veka:

1. stari vek, od začetka do Kristovega rojstva in
2. novi vek, do sedanjega časa.

Stari vek.

Občne zemljepisne opombe.

Zgodovina starega veka se razvija le na tako zvanem starem svetu, v Aziji, Afriki in Evropi; še teh zemljin celoma ne obsega, ampak posebno le one pokrajine, ki je Sredozemsko morje obliva. Starodavniki niso poznali severne, vzhodne in jugovzhodne Azije, osrednje in južne Afrike in severne Evrope.

Prvi zgodovinski narodje so si mislili zemljo kot veliko okroglo ploščo, ki jo krog in krog morje (oceanus) obdaja. To velikansko celino so primeroma rano ločili v sedanje 3 zemljine, v Azijo, ktereje so stari zemljepisci tudi Aegypet prištevali, v Libyjo ali Afriko in Evropo. Tanais (Don) je ločil Azijo od Evrope, Nil pa od Libyje. Od vesoljnega morja sta bila le Indijski in Atlantski ocean znana. Indijski ocean se je po večem imenoval Erythraejsko ali Rudeče morje z Arabskim in Persijskim zalivom ter z Gangeškim zatokom (sinus gangeticus) na vzhodni strani Prednje Indije.

Od Atlantskega oceana (mare externum) so starodavniki najbolje poznali Sredozemsko morje (mare internum); zadnja stoletja starega veka so na severni strani še ločili Severno ali Germansko morje (mare Germanicum) in pa Vzhodno ali Sarmatsko (m. Suebicum sive Sarmaticum). Glavni deli Sredozemskega morja so bili: ob Afriki Libijsko morje z zatoki Syrtis major (Velika Syrta ali zatok Sydra pri Barki) in S. minor (Mala S. ali Kabeski zaliv) in Aegyptovsko morje (m. Aegyptium). Med Malo Azijo in Aegyptom Phoeniško morje (sedaj Syrsko, m. Phoenicium). Med Azijo in Evropo Aegejsko morje (m. Aegeum), ktereja južni del se je tudi Myrtojsko morje (m. Myrtoum) imenoval; Hellespont (Dardanelski preliv); Propontis (Marmarsko morje); Bosporus Thracicus (Carigradski preliv); Pontus Euxinus (Črno morje) in palus Maeotis (Azovsko morje). Ob Evropi so ločili Jonsko morje (m. Jonium), Sicilsko (m. Siculum), Jadransko (m. Adriaticum s. superum) pa Thyrrhensko morje (m. Thyrrhenum s. inferum). Otoka Sardinija in Corsica sta zadnje ločila od Sardinskega morja (m. Sardoum) — Veliko Hvalinsko jezero (m. Caspium s. Hyrcanum) so imeli za velik zatok nepoznanega oceana, ki severno Azijo in Evropo obliva.

Občne narodopisne opombe.

Po polti in stasu se vse človeštvo deli v 5 plemen: kavkaško, mongolsko, aethiopsko, malajsko in ameriško. Zgodovina starega veka se peča skoro le z narodi kavkaškega plemena.

Kavkaško pleme uže od starodavnih časov stanujoče po Evropi, v zahodni Aziji tostran Obi, Hvalinskega morja in Ganga in pa v severni Afriki se deli v 3 rodove: v Kamov, Semov in Jafetov (indoevropski) rod.

Med Kamiti ali Kušiti so se v starem veku posebno odlikovali Aegypčanje. — Semitje po jugozahodni Aziji se delé v več posebnih narodov; najbolj znani so Arabci, Izraelci, Phoeničanje in Syrci, Babylonci in Assyrci ter Lydijani. Največ zemlje so pa posedli Indoevropejci ali Jafetovci. Ločijo se v 3 velikanske veje:

1. Arijanci, ki so v prvotni domačiji ostali ali se le po nekterih azijskih pokrajinah naselili kot Iranci (Baktrijani, Persijani in Medijani ter sanskrtovski Indijani).

2. Jugoevropejci kot Iberci, Liguri, Thračani, Illyri in Pelasgi; zadnji so se v predzgodovinskem času ločili v Grke in Italce.

3. Severoevropejci, h katerim se Celti, Germani in Slovani prištevajo.

Zemljepisni pregled starega sveta.

I. Azija.

Gorovje. Starodavniki so imeli zelo nejasne pojme o navpični izobrazbi velikanske Azije, kajti po polnem neznan jim je bil ves nje severni in vzhodni del in celó na zahodu in jugu so le posamična pogorja bolje poznali. Taurus in Antitaurus se je zvalo gorovje v Mali Aziji, zlasti ono na južnem robu ondotne visoke planote. V povirji Euphrata in Tigrida so Armenske gore (Ararat 5160 m.). Paropamisus (pozneje Caucasus Indicus) po vzhodnem Iranu. Imaus z Emodskimi gorami (zahodni in srednji Himalaja). Kavkaz (Caucasus m.) med Črnim in Hvalinskim morjem je dolgo veljal za skrajno mejo suhe zemlje. Hyperborejsko gorovje (Ural).

Morje. 1. Severni ocean (oceanus septentrionalis s. Hyperboreus); 2. Vzhodni ocean (o. Eous); 3. Indijski ocean (m. Erythraeum); 4. Sredozemsko morje s svojimi deli; 5. Hvalinsko morje, ki je bilo skoro gotovo v prvih časih skleneno z Aralskim jezerom (lacus Oxianus); zato se to jezero še le v 4. stoletji po K. posebno omenja.

Reke. Najimenitniše so bile: Ganges in Indus, Euphrates in Tigris, Halys (Kisil Irmak), Granicus, Oxus (Amu), Jaxartes (Sir) in Rha (Volga).

Dežele. 1. Mala Azija (Asia minor) je po večem visoka planota, ki jo oklepa gorovje Taurus in Antitaurus; Ida, Sipylus in Tmolus so najvišji vrhi. Med rekami brežnicami: Halys, Granicus, Meander in Calycadnus. Razni narodi so bili po njej naseljeni; na obrežji in po otocih je cvetelo tudi dokaj grških naselbin. Posamezne pokrajine so bile: Mysija s Trojo (Ilium); Lydija z mestom Sardes; Karija z razupitimi morskimi roparji; Cilicija z m. Tarsus, in dr. Otoci: Cyprus, Rhodus, Samus, Lesbos.

2. Kavkaške dežele med Črnim in Hvalinskim morjem in proti vzhodu do Aralskega jezera so bile le povrhom znane. Ob Črnem morji je najbolj slovela Kolchida po svojih raznih pravljicah.

3. Syrija s pogorjem Libanus in Antilibanus in brežnico Orontes. Mesta: Tadmor (Palmyra), Damask in Antiochija.

4. Phoenicija na obali Syrskega morja.

5. Palaestina. 6. Armenija, gorata dežela v gorenjem porečji Euphrata in Tigrida; mesto: Artaxata.

7. Assyrija na levi strani gorenjega Tigrida. Ninive, Arbela.

8. Mesopotamija, srednje zeló rodovitno in ravno medrečje. Na jugu

9. Babylonija z mestom Babylon. Od teh dežela na vzhodu stoji 10. Iranska visoka planota, po kateri so se bili arijski narodi uže v praveku razširili. Najimenitniše pokrajine na njej: Medija z mestom Ekbatana; Persija z m. Persepolis (zdaj Istahar) in Pasargade; Karamanija, nekaj puščava, nekaj pa rodovitna. Gedrosija, skoro sama puščava: Arahosija; Parthija; Baktriana z m. Baktra. Znamenita je tudi Susiana po večem v dolinem porečji tigridskem z m. Susa.

10. Prednja Indija je bila le nekaj znana; uže takrat je pod imenom Ofirska dežela slovela kot ena najbogatejših dežel.

12. Serska, t. j. svilna dežela je starodavnikom obsegala del Male Buharije in pa severozahodni del Kitajskega.

II. Afrika.

Ta nečlenovita zemljina, pri Grkih Libyja imenovana, je bila po svojih notranjih delih skoro po polnem neznana; le nje severna stran je imela države, ki so po starodavnem svetu daleč okrog slo-

vele. Med **gorami** so poznali Atlas; njega ondodnim krajem nenavadne višine so rodile lepo pravljico, da Atlas na svojih ramah nosi nebo. Cyrenska visoka planota ob Veliki Syrti in Libijsko in Arabsko pogorje v Aegyptu. Daleč na jug v nepoznano povirje Nila (caput Nili quaerere) so stavili Lunine gore (lunae montes). Morje gl. str. 5.

Med **veletoki** je najimenitniši Nil; v zadnjih stoletjih starega veka so poznali njega izvirnici Sinji in Beli Nil; o njinem izviru in gorenjem teku niso nič natančnega vedeli. Med dotoki je Astbarus (Atbara) po domišljiji starodavnikov z Nilom oklepal otok Meroe. O Nigru (Nigir) ni bilo znanega dosta več nego njegovo ime.

Dežele. Aegypt ob dolenjem Nilu; dalje so bile na severnem obrežji: Cyrenska in Karthaginska pokrajina (pri Rimljanih Afrika zvana), Numidija (vzhodni Algier); Mauretaniya (zahodni Algier in pa Maroko); Gaetulija je obsegala neomejeno deželo na jugu od Atlasa; Libija v ožjem pomenu, zemlja proti zahodu od Aegypta; k njej se je navadno prištevala tudi Cyrenaika. Aethiopia je zaznamovala vso osrednjo Afriko ali pa le pokrajini Nubijo in Abesinijo.

III. Evropa.

Phoeničanje so ločili zahodno zemljino od vzhodne ter jo po svojem jeziku zvali Evropeo.

Gore. Pyrenaejsko gorovje (Pyrenaei montes) loči kot nepredrt zid Hispanijo od Gallije. Alpe (Alpes) ločijo Italijo od osrednje Evrope. Apennini (Apenninus) v Italiji. Haemus ali Balkan na Illyrsko-grškem polotoku. Hyperborejske gore (Ural). Na levi strani Donave so Rimljani vse gore zvali Hercynski gozd (Hercynia silva); le nekatere njegove dele so še posebej ločili.

Morje. Razen na str. 5. navedenih delov so še ločili v Atlantskem oceanu: Kanalla Manche (fretum Gallicum), Biskajski zaliv (mare Cantabricum), Gaditanski preliv (fr. Gaditanum s. Herculeum). V sredozemskem morji pa: Genovski, Tarentski in Korinški zaliv (sinus Ligusticus, Tarentinus et Corinthicus).

Reke. V Suebsko morje se izlivajo: Visla (Vistula), Odra (Viadrus); v Germansko morje: Laba (Albis), Veser (Visurgis), Rhen (Rhenus), Skalda (Scaldis), Temza (Tamesis); v Britansko morje: Seine (Sequana); v Biskajski zaliv: Loire (Liger), Garonne (Garumna); v odprti Atlantski ocean: Minho (Minus), Duero (Durius), Tajo (Tagus), Guadiana (Anas) in Guadalquivir (Baetis); v Sredozemsko morje: Ebro (Iberus), Rhodan, Arnus, Tibera, Padus in Athesis (Adige); v Črno morje: Donava (dolenji tek se je zval Ister, gorenji pa Danubius),

Dnester (Tyras), Dneper (Borysthenes), v Azovsko morje pa Don (Tanais).

Dežele. Grško ali Graecija in pokrajine na Illyrskem polotoku kot: Macedonija, Thracija, Illyrija, Moesija (Bolgarija) in Dacija (Rumunsko); Italija in Hispanija z dotičnimi otoki; Gallija; Britanija; Germanija in dežele ob gorenji in srednji Donavi kot Vindelicija, Rhaetija, Norik, na vzhodu od tega je bila Pannonija; manj znane dežele so bile Kaledonija (Šotsko), Hibernija (Irsko), prosta Germanija in Sarmatija (Rusko).

I. Azijski in afriški omikani narodi.

Izraelci.

Dežela.

Palaestina, sprva Kanaan zvana, se je razprostirala med Sredozemskim morjem, Libanom pa Syrsko in Arabsko puščavo. Reka Jordan jo deli v pokrajino tostran in onostran reke. Ta izvira v Hermonskih višinah ter do izliva v Mrtvo morje moči najglobokejši zemeljski used. Tri jezera: Meromsko, Genezaretsko (Galilejsko morje) in Mrtvo ločijo podolgasto dolino v 3 stopnje. Po rodovitnosti in podnebji najlepši svet, prav raj, je ob Genezaretskem jezeru, kjer se je tudi zveličar najrajše mudil.

Svet onostran Jordana (Peraea) je enoličen; tostran ga pa gore delajo zelo mnogoličnega. Ob morskem obrežji je ozka nižina (pravi Kanaan), sredi ktere gora Karmel stoji. Med to nižino in jordanskin usedom se prostira lepa stopnjevina z 650 do 1000 m. visokimi gorami. Na severji: Izraelska ravan z goro Tabor; med samarijskimi gorami pa stojita Ebal in Garizim.

Glavne pokrajine so bile:

1. Judaeja. Primorsko mesto Jafa z lepo luko; Gaza karavanam ugodno počivališče sredi Filistejcev. Jeruzalem, glavno mesto, Betlehem in Jeriho.
2. Samarija z enako imenovanim glavnim mestom; Sihem, središče izraelskih malikovalcev.
3. Galilaeja: Nazaret in Tiberija.
4. Peraea: Caesarea Paneas.

Zgodovina.

I. Od Abrahama do osvojitve Kanaana (2000 do 1500 pr. K.). Sveto pismo pripoveduje o stvarjenji sveta in prvih človekov, o Adamu in Evi. Ker so se bili njiju potomci zelo popačili, pokončal jih je vesoljni potop, le Noe se je ohranil v velikanski ladiji.

A tudi njega potomci, Semoviči, Kamoviči in Jafetoviči, so se kmalu vdali malikovalstvu in drugi popačenosti; zato je Abraham iz Semovega roda zapustil Mesopotamijo ter se preselil v Kanaan (okoli 2000 pr. K.). Njegov sin Izak je rodil Ezava in Jakoba. Ezav je bil začetnik edomitskega razroda, Jakob s pridevkom Izrael, t. j. bogoborec pa zgodovinski oče Izraelcev. Pastirski izraelski narodič se je vsled velike lakote, kakor sv. pismo pripoveduje, preselil v Aegypet, kjer je od sorodnih Hyksov v last dobil travnato pokrajino Gosen. Tu so Izraelci bivali 530 let ter se močno razmnožili. Ko so aegyptovski kralji Hykse pregnali iz dežele, jeli so tuje Izraelce hudo zatirati. Zato jih je peljal Mozes iz dežele. Na potovanji skozi puščavo, kjer so se 40 let mudili, dobili so postave, po katerih je bil Bog sam najvišji kralj ljudstva (bogovladje). Še le nastopni rod je peljal slavni voditelj Jozua v obljubljeno deželo, ktero je dvanajstero izraelskih rodov med seboj razdelilo.

II. Doba sodnikov ali junakov (1500 do 1095). Izraelci so se morali 200 let neprenehoma bojevati z bližnjimi razrodi, ki so jim prelepo kanaansko deželo zavidali. Najsilniši med temi malikovalskimi razrodi so bili Medijaniti, Amoniti in Filistejci. Njih sila je probujala narodno zavest med izraelskimi rodovi (zavezna država), tako da so jih krepki junaki vodili od zmage do zmage. Med znanimi junaki so se razen Jozue najbolj odlikovali Gideon, Jefta in Simson. Rekli so jim tudi sodniki (šofetim), ker so kot najmodrejši veljaki tudi v mirnih časih med rodovi posredovali in tožbe razsojevali. Zadnji sodnik je bil Samuel. Za njega so Amoniti in Filistejci posebno pritiskali Izraelce. Vsled tega je po deželi nastala nezadovoljnost z ustavo in nerednost se je širila. Zato si je ljudstvo izvolilo kralja, pričakujoč, da ta je bode rešil stiske.

III. Doba prvih kraljev (1095 do 975). Saul iz Benjaminovega rodu je bil po zmagi črez Amonite od vsega ljudstva za kralja spoznan. Ker se bistrournemu Samuelu ni hotel v vsem udati, moral se je zadnja leta celó z uporniki vojskovati. Med temi je bil tudi David iz Judovega rodu, kterege je bil Samuel za kralja oklical. V boji s Filistejci je Saul obupal ter samega sebe usmrtil.

David se je 8 let bojeval z nasprotno stranko ter na zadnje pokončal vse moške potomce Saulove. Premagal je vse bližnje razrode ter razširil svoje kraljestvo na vse strani. Podložne so mu bile pokrajine od Elatha in Eziongabera ob Rudečem morji do Thapsaka na dolnjem Euphratu, Damask je bil v njegovi oblasti in Tyrus v prijateljski zavezi. — Sezidal je stolno mesto Jeruzalem ter sem prestaval škrinjo zaveze. Božjo čast je prav pristojno poveličeval z godbo in navdušenimi pesnimi (psalmi).

Zadnje čase so mu grenili prepiri v njegovi rodovini in upori njegovih sinov.

Salomon je premagal nasprotnike, ki so se ž njim poganjali za prestol. Kraljestvo je pod njegovo miroljubno vlado dospelo do vrhunca duševnega razvitka in gmotnega blagostanja. Na kupčijski poti med Phoenicijo in Babylonijo je sezidal Balbek in Tadmor, na jugu pa podpiral kupčijo v bogati Ofir. V Jeruzalemu je sezidal prekrasen tempelj, sebi pa lepo palačo. Njega pesni in pregovori so oslavili njegovo modrost daleč po svetu. Ker je za stalno vojsko in gizdavi dvor nakladal ljudstvu prevelike davke, nastal je nevaren upor zoper njegovo gospodarstvo. A Salamon ga je zatrl in Jeroboam, njegov sin, je moral celó v Aegypet pobegniti.

Po njegovi smrti je njegov sin in naslednik Rehabeam ljudstvo še bolj trl in z davki obkladal. Zato se je desetero severnih rodov uprlo in pod Jerobeamom ustanovilo posebno kraljestvo. Južno manjše z Judovim in Benjaminovim rodом se je zvalo judovsko, večje severno s stoliščem Samarijo pa izraelsko.

V naslednjem času občnega verskega propada so se posebno odlikovali preroki, navdušeni možje, ki so se živo poganjali za obstanek narodnega duha in prave judovske vere. Ustavljali so se vrivajočemu se malikovalstvu, časih so tudi s svojimi modrimi nasveti določevali posvetno osodo svoje domovine.

IV. Izraelsko kraljestvo (975 do 722). Elija in Eliza sta bila najslavniša izraelska preroka. Notranje in syrske homatije so privabile Assyrcce v deželo. Ko sta namreč izraelski in damaški vladar napadla judovskega kralja Ahaza, poklical je ta preslavnemu preroku Jezajiju vkljубu Assyrcce na pomoč, in Damask se je moral Assyrcem udati, Izraelci pa so morali z velikim davkom priznati tujo nadoblast. Da bi se iznebil težkega davka in sramotne zavisnosti, zavezal se je kralj Hozeja z Aegypčani. Kar je z vojsko prihrumel assyrski kralj Salmanasar v Izrael in v krvavem boji se polastil cele dežele; njegov naslednik Sargon pa je razdril Samarijo ter odpeljal izraelsko ljudstvo v assyrsko sužnost (722). Potem so prišli assyrski naselniki v deželo ter se pomešali z ostalimi Izraelci; njih potomci so se zvali Samaritanje.

V. Judovsko kraljestvo (975 do 586). Jezajija in Jeremija sta bila najslavniša judovska preroka. To kraljestvo se je bilo v velikih stiskah zavezalo z Assyrci ter jim moralo davek plačevati. Ko je pobožni kralj Hiskia (726—698) hotel deželo po polnem oprostiti,

svaril ga je zastonj prerok Jezajija pred nezanesljivo zvezo z Aegypčani. Na to je prišel assyrski kralj Sanherib ter obsedel Jeruzalem. Kar se začne huda kuga v Sanheribovem taboru in Jude reši assyrske sile (711). Sto let pozneje je aegyptovski kralj Necho premagal Jude pri Megidi (608) ter jih podjarmil svojej oblasti. Kmalu potem pa je babylonski kralj Nebukadnezar premagal Neha in prisilil judovskega kralja, da je priznal babylonsko nadoblast. Ko se je te hotel iznebiti Zedekija, svaril ga je ostro prerok Jeremija, naj se nikar ne naslanja na omahljive Aegypčane. Vse zastonj! Mogočni Nebukadnezar pride na to v deželo, vjame kralja, razdere Jeruzalem s krasnim templjem in odpelje Jude v babylonsko sužnost (586).

O m i k a.

Sv. pismo obsega vse izraelsko slovstvo. Obsega namreč zgodovinska dela (kakor 5 Mojzesovih bukev, bukve sodnikov in kraljev i. d.) pa razne pesniške in preroške spise (kakor Jobove bukve, Davidove psalme, Salomonove pregovore, Jezajijevo, Jeremijevo, Ecehijelovo, Danijelovo i. d. prerokovanje).

Med umetnimi napravami so najbolj slovele Salomonove stavbe, zlasti tempelj na Moriji. Tuji umetniki in zidarji iz Tyra so ga sezidali iz dragega gradiva. Z drugimi umetnostmi, kakor s slikarstvom in kiparstvom se Izraelci niso dosta pečali. Vera jih je zavirala; kajti bati se je bilo, da bi jih bili kipi in podobe zapeljavali k malikovalstvu.

Phoeničani.

Dežela.

Ozko obrežje ob Syrskem morji se v sv. pismu zove Kanaan, t. j. nižina. Phoeničanje so poselili to malo deželico, kaci 30 mirm. dolgo in semtertje še ne za miriameter široko. Na vzhodu jo mejé Libanske, t. j. Bele gore z 2500 do 3000 m. visokimi vrhi proti syrskemu svetu. Libanon, bogat najlepšega lesa za ladije, spušča se s strmim pobočjem k morju, polnemu varnih pristanišč in ladijišč. Neznatne brežnice z deročim tokom močijo rodovitno zemljo med morjem in Belimi gorami, čez ktere nepripravne preseke drže. Podnebje je po raznih krajih jako različno, povsodi pa ugodno mnogovrstnim pridelkom: vroče je po nižinah, zmerno toplo pa po višinah. Najimenitniša mesta so bila od juga proti severju: Tyrus, Sidon, Berytus, Byblus, Aradus pa Tripolis.

Zgodovina.

Berytus in Byblus sta bila v najstarši (bajni) dobi najimenitniši phoeničanski tržišči. Potem (1500—1209 pr. K.) pa je

Sidon (ribiško mesto) najbolj slovel v phoeničanski zgodovini. Sidonci so bili krepki mornarji, ki so se s kupčijo pečali. Za Ramza II. (1390) je bila Phoenicija Aegypčanom podložna in Sidonci so mu dajali ladije v davek; a kmalu je prenehala ta aegypčanska sila.

Sidon in poslej Tyrus sta poslala na tuje kraje mnogo naselnikov. Prenaseljenost v mali domačiji, notranji razpori in silni navali tujih narodov so po gostem napotovali Phoeničane, da so zapuščali domovino in se drugodi naseljevali; pa tudi kupčija jih je močno vabila v tuje kraje. Naselbine so bile od domovine bolj ali manj zavisne: po državni oblasti odpravljene so jej plačevale razne davke, druge so pa o velikem prazniku Melkartovem le v Tyrus pošiljale poslance ter ondotnemu svetišču dvojno desetino plačevale.

Take phoeničanske naselbine so bile v Ciliciji (Tarsus), Syriji (Nisibis), ob Persijskem zalivu (Tylus) in Rudečem morju (Elath). Najbolj so pa slovele naselbine ob Sredozemskem morju, Najstarše so bile na Cypru: Citium in Hamat (Amathus). Potem so poselili Rhodus in razne otoke Aegejskega morja kot Kretoi Lemnus, Thasus, Cythero. Od tega otoka so po malih naselbinah ob grškem obrežju močno vplivali na razvitek grškega naroda. Potem so prejadrali Jonsko morje ter v Meliti (Malta) ustanovili svoje pomorske kupčiji najugodnišo postajo. Krog Sicilije so cvetele njih naselbine; mesta Minoa, Motya, Makara (Heraklea), Mahanat ali Panormus, Solunta so bila sprva po polnem phoeničanska. Tudi v severni Afriki so Sidonci ustanovili Hippon in Veliko Leptis.

Sidon je cvetel 300 let; potem je propadel in Tyrus je stopil vsem drugim mestom na čelo (1209 do 722); okoli l. 1209 so se namreč vsled filistejske sile preselile najbogatejše rodovine iz Sidona v Tyrus. Sedaj so se tyrski naselniki odpravljali v severno Afriko in južne evropske kraje. V Afriki so ustanovili zlasti Utiko in Hadrumetum. Tyrske ladije so jadrale skozi Gibraltarski preliv in z mesti pokrile srebra bogato deželo Tartesis (Andalusijo), med kterimi je mesto Gades (Cadix) najbolj slovelo. Od Tarteside so jadrali proti severju ter tam obiskovali kositra bogate otoke Kassiteride (Scilly), proti jugu so pa veslali do Kanarov (insulae fortunatae). Na severozahodnem afriškem obrežju so Tyrijani imeli okoli 300 cvetočih naselbin.

Tyrus je najbolj cvetel za kralja Hirama, ki je dajal svojemu zavezniku, izraelskemu kralju Salomonu delalce in dragoceno gradivo za jeruzalemski tempelj. Med njegovimi nasledniki so se za-

čeli notranji prepiri zaradi prestola. Vsled tega je mnogobrojna stranka najimenitnejših Tyrjanov zapustila domovino (814) ter se odpravila v Afriko. Naselijo se v starodavni Byrsi ter jo odslej Karthago, t. j. Novo mesto zovejo.

Ker so se tudi druge naselbine ločile od domovine, propadel je hitro Tyrus. Potem so še mogočni Assyrci pridrli v deželo ter jo podjarmili (722 pr. K.). Od tega časa je usoda phoeničanskega naroda navezana na razne premembe zahodnoazijskih držav.

Omika.

Vera. Najimenitnejši bog je bil Baal, gospod nebes in zemlje; častili so ga po višinah. Tyrjani in phoeničanski naselniki so posebno častili njegovega sina Melkarta, kterega so Grki Herakleja imenovali. Melkart jim je potujoče solnce in začetnik človeške omike. Baaltis in Ašera ste bili boginji rodovitne narave. Sidonci so Ašero imenovali Astarto ter jo častili kot vojno in lunino boginjo. Grozoviti Moloh je bil malik človeške postave pa bikove glave; njemu so zlasti otroke darovali.

Ustava. Najimenitnejša mesta kot Sidon, Tyrus, Aradus i. d. so imela svoje kraljiče, ki so se posvetovali z dvema starešinstvom, z večim in manjšim; vse važne reči pa je končno določeval narodni zbor.

Obrtnost in umetnost. Najimenitnejše iznajdbe kot pisanje s črkami, steklo, denar i. d. se pripisujejo Phoeničanom, vender ne po pravici. Phoeničani so nekatere iznajdbe drugih narodov le izboljšali ter je razširili zlasti po sredomorskem svetu. — Tako so se v Aegyptu naučili pisati in najbrže tudi steklo narejati (pravlјica o iznajdbi stekla slavi brodnike, ki so bili na morski peskovini iz solitra ognjišče napravili). Pri Babyloncih so si izposodili mero in vago pri teh so se tudi naučili zvezdoslovja, pri Assyrcih pa tkanja. Negotovo je, ali so škrlat res sami iznašli (pravlјica o psu, ki je ob morji razgrudil škrlatovca ter z rudečim gobcem k svojemu gospodarju pritekel). Rudarstvo so jako izboljšali in rano znali rudo žgati in kovino liti. Njih rokodelnice so pošilјale na vse strani lepoto in dragotino iz zlata, srebra, jantarja in slonove kosti. Njih stavbe so posebno slovele zaradi velikosti in trdnosti, še bolj pa zaradi okusne izpeljave.

Kupčija. Phoeničanje so bili prvi kupci starega sveta. Mala, preobljudena domovina jih je silila h kupčiji, še bolj jim pa je stregla nje lega ob sredozemskem morji, v središču omikanih držav in bogatih dežel. Njih ladije in dolge karavane so prinašale blago najodležnejšim deželam ter ga tam za drugo zamenjavale. Kupčevali so z raznimi pridelki in izdelki. Tako so dobivali iz Afrike žito, slonovo kost, kožo, steklo in sužnje; iz Mesopotamije, Indije in Kitaja razno tkanino in svilo, korale, bisere in dragocene kamene; iz Arabije kadilo in razne dišave; iz Graecije vino in lončevino; iz Hispanije srebro, volno, morske jегulјe in tune.

Karthaginci.

Dežela.

Karthaginska pokrajina je sprva obsegala le mestno okolico. S časom so se pa premeteni Karthaginci polastili obširnega primorja ob Mali Syrti proti zahodu in vzhodu. Vsa dežela je štela 3 pokrajine: 1. Vzhodna ali Syrtika, nekaj rodovitna, nekaj pa peščena s pastirskimi razrodi; 2. Južna ali Bizacij, nekaj gorat, nekaj raven s precej rodovitno zemljo; mesta: Hadrumentum, Mala Leptis in Thapsus; 3. Severna ali Zeugitana z nizkimi gorami, med kterimi se rodovitne veče in manjše ravni širijo. Nje obrežje je strmo pa členovito s kaj ugodnimi lukami. Mesta: Utika in Karthagina. Karthagina, glavno mesto vsej deželi je stala ob morji na malem polotoku, ne daleč od sedanjega Tunisa. Imela je dve pristanišči in proti suhemu je bila zavarovana s trojnimi zidovi. Za svoje velikosti je štela kacic 700.000 ljudi. Nje okolica je bila posejana z lepimi pristavami in zelo gosto poseljena.

Zgodovina.

Sidonjani so bili v 12. stoletji ustanovili malo pa trdno odpravnico Byrso. Konci 9. stoletja so se je polastili bogati tyrski izselniki ter jo močno razširili.

Elissa (pravljica jo zove Dido), hči umrlega kralja Matona, se je bila razprla z bratom Pygmalionom, mladoletnim kraljem, ter je zapustila Tyrus. Ž njo so se odpeljale najbogatejše in najimenitniše tyrske rodovine ter se naselile v severni Afriki blizu Utike (pravljica o pogodbi z Libyjani in o volovski koži).

Karthaginci so se hitro polastili severnega afriškega primorja; ondotne phoeničanske naselbine, ki so poprej bile samostalne, morale so se jim udati. Potem so sami odpravljali naselbine v Sardinijo, Sicilijo in na Baleare, posebno pa v Hispanijo. Ko so Phoeničanje, zavisni od velikih azijskih držav, oslabei ter svojo pomorsko oblast izgubili, prevzeli so jo Karthaginci in jo razširili zlasti ob zahodnem Sredozemskem morji pa ob Atlantskem oceanu.

V poslednjih stoletjih svojega obstanka se niso več zadovoljevali s posamnimi naselbinami in primorji, temveč hlepeli so po širokih deželah. Tako so podjarmili skoro vso Hispanijo, Sardinijo in zahodni del Sicilije; tudi vzhodnega so skušali v več sto let trajajočih vojskah (I. 480; II. 410—339; III. 317—275 pr. K.) vzeti grškim naselnikom. — Punske vojske z Rimljani glj. v rimski zgodovini.

Njih omika se po večem vjema s phoeničansko, le da je v mogočni Karthagini bilo vse na večej podlagi osnovano. Tudi njih

duševna naobraženost je med starodavniki slovela vsled bogatega njih slovstva; a to so po polnem uničile silovite punske vojske in naslednje nezgode.

Aegipčani.

Dežela.

Domačini so Aegypet imenovali Kemi, t. j. črno zemljo, nasproti svetlemu pesku Libijske puščave. Obsega pa dolenje nilsko porečje. Ob severnem nečlenovitem in nekaj močvirnem obrežji ga zaliva Sredozemsko morje, na vzhodnem peščenem robu pa Arabsko; na jugu meji z Aethiopijo (Nubijo), na zahodu pa z Libijsko puščavo. Sredi teh mej je meril okoli 3600 □ mirm. in ko so bile najbolj raztegnene (za Ptolomaejcev) komaj 4750; a zgodovinsko življenje se je razvijalo le v nizki dolini. To okoli 90 mirm. dolgo podolnico zagrajajo Libijske in Arabske gore.

Strme Arabske gore na vzhodni strani, ki so Aegypčanom za njih velikanske spomenike rudeči granit in raznobarvni peščenik dajale, ločile so jo od Arabskega morja, kamor so le redka pota držala. Skoro enako visoko Libijsko pogorje na zahodni strani pa jo kot gola zagraja varuje pred svižem Libijske puščave. Črez nje so peljala mimo lepih zelenic karavanska pota v osrednjo in zahodno Afriko.

Poglavitna, rekel bi edina voda v deželi je čudoviti Nil, ki pri Kartumu postaja iz dolgih izvirnic Belega in Sinjega Nila. Nad mestom Syene prestopa z dolnjim tekom deželno mejo, kjer se med lepima ostrovoma Phyle in Elephantine zadnjikrat spušča črez granitno skalovje in pragovje. Mirnega toka se dalje vali po ozki dolini ter se kakih 15 mirm. pred izlivom v mnogo rokavov deli. Starodavniki so njega široko delto primerno imenovali „Nilov dar“; to pomenljivo ime pa tudi velja za ostalo komaj 15 do 20 kilm. široko dolino, kajti brez Nila bi rodovitni Aegypet postal enako peščen svet kakor je bližnja Sahara in Arabija.

Ker v Aegyptu le redkokrat in malo dežuje, spremenilo bi kmalu vroče solnce črno zemljo v puščavo. Temu se ustavlja Nil, ktereга povodnji leto za letom od junija do konca septembra dolino namakajo; v avgustu stoji voda celó 6 m. nad navadno svojo višino. Premnogi nasipi skrbé, da povodenj zemlje ne trga, prekopi in žlebovi z zatvornicami in posebni kotli (Moerisovo jezero) pa, da tudi bolj odležne kraje namaka. Ob tem času je dežela podobna velikemu jezeru, iznad ktereга mesta in vasi kakor otoci molé. Ko povodenj preneha, pognojena je vsa njej dosežna zemlja z najrodovitnišim blatom. Dežela se je ločila v gorenji, srednji in dolenji Aegypet.

1. Gorenji Aegypet se je zval Thebais. Glavno mesto so mu bile stovratne Thebe (Diospolis) na obeh bregovih Nila. Velikanske nje razvaline se še vidijo pri vaseh Luksor in Karnak.

2. Srednji Aegypet se je zval Heptanomis ter je obsegal zadnji del ozke doline do prvih nilskih rokavov. Prestolnica Memphis se je tako po polnem izgubila, da kar sledu ni pustila. Na zahodu od nje pa še stojé grobni spomeniki, velikanske piramide.

3. Dolenji Aegypet obsega vse obustje v več rokavov razdeljenega Nila; Grki so mu rekli Delta. Ob severni strani se vedno dalje v morje vriva, a tudi jako preminja svoje površje; nekdanj obdelovani kraji so sedaj močvirni. Imenitni ste bili mesti On ali Heliopolis in pa Sais, od katerih se je komaj neznaten sled ohranil; pozneje sezidana Alexandrija pa je še zmeraj najimennitniše primorsko tržišče v Afriki.

Zgodovina.

I. **Stara doba** (od prvih zgod. časov do 2100 pr. K.). Prvi kralj je bil Menes, ki je na enem kraji Nil zgradil z zasipi ter ondi sezidal prestolnico Memphis. Med njegovimi nasledniki so kralji četrte rodovine posebno sloveli po svojih stavbah; zovejo se Šufu (Cheops), Šafra (Kefren) in Menkevera (Mykerin). Sezidali so najvišje piramide, ne daleč od sedanjega mesta Kairo. Največa je Cheopsova, ki še sedaj meri 146 m. Najmogočnejši kralji so pa bili iz 11. in 12. rodovine; njih oblast je obsegala ves Aegypet. Iz 12. rodu je tudi Amenemha (pri Grkih: Moeris), ki je izkopal po njem imenovano jezero, kamor so vodo iz Nila spuščali ter jo čez bližnjo ravnino napeljevali. Sezidal je tudi labirint, velikansko državno poslopje z 12 dvori in 3000 sobami.

II. **Srednja doba ali hyksovsko kraljestvo** (2100 do 1600) Semitski razrodi so prihrumeli čez Sueško medmorje ter siloma ustavili naravni razvitek aegyptovskega naroda. Ker so se samo z živinorejo pečali in s svojimi čredami sem ter tja prehajali, rekli so jim Hyksi, t. j. pastirski kralji. Dolenjega in srednjega Aegypta so se bili po polnem polastili, stare kralje v Thebah so pa le prisilili, da so jim davek plačevali. Za Hyksov so tudi sorodni jim Izraelci prišli v deželo ter v last dobili deželico Gosen.

III. **Nova doba** (1600 do 525). Čez 500 let so deželi gospodovali Hyksi; a sčasoma so se okrepili thebanski kralji in Thutmosidi so domovino osvobodili tujega jarma. Thutmosid III. je namreč pregnal Hykse iz njih utrjenega tabora Avara (Pelusium) ter jih podil čez medmorje v arabske planjave. Kmalu so se morali tudi tuji Izraelci umakniti iz dežele.

Njih nasledniki so v zmagovitih vojskah razširili kraljestvo proti Mesopotamiji ter se oslavlili s premnogimi stavbami. Amenof

III. (grški: Memnon) je postavil ob solnčnem vzhodu zveneče velikanske kipe (Memnonove) in Amonov tempelj v Luksoru.

Najsilnejša pa je bila aegypčanska oblast za 19. kraljeve rodovine; najslavniši faraon je takrat bil Ramz II. (grški: Sesostris). Podjarmil je Nubijo, Palaestino, Phoenicijo in vse dežele do Euphrata. Sezidal je mnogo spomenikov, ki so po raznih krajih slavili njega mogočnost; med temi najlepši je ramzej, velikanski grad v Thebah. Stoji ob levem bregu Nila; velikanska kipa (kralj in kraljica) sta sedaj zvrnena. Njegovi nasledniki so se pomehkužili ter naglo izgubili tuje dežele; najbolj znan je Ramzenit s svojimi zakladi (pripovedka o blagajnici in zvitem tatu).

Ko so Ramzidi bili pahneni s prestola, propadlo je kraljestvo tako zeló, da so se ga polastili tuji — aethiopski kralji in mu črez pol stoletja gospodovali. Ko so te izgnali, vnel se je notranji nemir. Dvanajstero kraljičev se je polastilo dežele (dodekarhija); najimenitniši med njimi je bil Psammetich, ki je sokraljiče izpodrinil in deželo zedinil. Prestol je prestavil v Sais (pripovedka o darovanji z bronasto čašo).

Psammetich (655 do 610) je v deželi naselil najete karske in jonske vojake, ki so mu bili pomagali sokraljiče premagati; poprej zaprto kraljestvo je odprl tudi tujim trgovcem; sedaj se je dosta Grkov in Phoeničanov naselilo po mestih, ki so kupčiji posebno ugajala. Da bi kupčijo še bolj pospeševal, ustanovil je poseben stan tolmačev. Take premembe so dražile deželane; kar jih je črez 200.000 iz duhovskega in vojaškega stanu zapustilo Aegypet ter se preselilo v Meroe. Brez uspeha pa je bil napadel Palaestino.

Njegov sin Necho (610—595) je z nova šel v Azijo; pri Megidi je premagal judovskega kralja ter se tudi polastil Phoenicije. Začel je tudi kopati prekop prek Sueškega medmorja, pa neugodni orakeljski izreki in hude bolezni so ga prisilile, da je delo opustil. Potem je ukazal phoeničanskim mornarjem, da so prvokrat objadrili Afriko od vzhoda proti zahodu. Ko je v Aziji ponovil vojsko, premagal ga je pri Karkemiši (Circesium) preslavni Nebukadnezar, sin babylonskega kralja. Vsled te izgube je prenehala njega oblast črez syrske pokrajine.

Tudi njega drugi naslednik in vnuk Hofra (Apries, 588—670) se je nesrečno bojeval z Nebukadnezarjem. Da bi se odškodoval za izgubljene syrske pokrajine, napadel je grško nasebino Cyrene. Kar so se vojaki Aegypčani, nezadovoljni, da so saiški kralji pri vsakej

priliki predstvo dajali tujim vojščakom, uprli ter Hofro in njegovo najeto grško vojsko užugali in ga umorili.

Uporniki so na to na prestol postavili Amasija (570—526). A ta je tujce še bolj podpiral, zlasti pa je vabil Grke v deželo. Teh cvetoča nasebina Naukratis je imela lastne predstojnike ter živela po lastnih grških zakonih. Velika kupčija je pomnoževala bogastvo in prebivalstvo vse dežele. Po duhovniških poročilih je za tega kralja štel Aegypet 20.000 mest in trgov. Tudi je po zgledu starih faraonov sezidal mnogo krasnih spomenikov, zlasti v prestolnem mestu Saisu. Ko je začel vladati njegov sin Psammenit, pridrli so Persijani v Aegypet ter ga podjarmili svoje oblasti (525).

Omika.

Vera. V najstarejših časih je solnčni bog Ra največ veljal. Glavni mesti Thebe in Memphis ste pa posebno častili Ammona in Pta-a, ktera so pozneje po vsej deželi priznali. Najmogočnejši pa je bil Ammon-Ra, kralj vsem bogovom in boginjam. Znamenita sta bila tudi Osiris in Isis. Osiris je solnce podzemeljskega kraljestva, kralj mrtvih, pomeni pa tudi pomladansko solnce (Horus). Ker za pomladanskim solncem prihaja povodenj, častili so ga tudi kot nilskega boga. Njega žena Isida je bila lunina boginja pa tudi nilska. (Lepa pravljica o Osiriji — Nilu, Isidi — rodovitni zemlji, Horu — pomladanskem solncu in Typhonu — žgočem vetru hamsinu.)

Razen zvezd so Aegypčani častili tudi razne živali (sesalke, tiče, ribe, zemljevodnice, kače); mislili so, da se bogovi kažejo v takih podobah. Hranili so jih v svetiščih z najdražimi jedili. Tako je bil v Memphidi črn bik — apis — posvečen bogu Pta-u, Ra-u kragulj, Isidi pa krava.

Verovali so v obstanek duš po smrti. V podzemeljskem kraljestvu je Osiris sodil dušo vsacega mrtveca. Če je bila nedolžna, sprejel jo je v svoje kraljestvo. Če pa je bila za krivo spoznana, morala je potovati po raznih živalskih telesih ter se pokoriti; črez 3000 let se je povrnila v človeško telo, potem so jo spustili v kraljestvo zveličanih. Zeló krivične so pa h kratu obsodili v kraj temote. — Vsled tega so tudi trupla mazilili z dišečim mazilom ter jih na varnih krajih shranjevali. To so znane mrliške suhali (mumije).

Ustava. Deželi je gospodoval kralj — faraon — z neomejeno oblastjo, ki se je podedovala tudi v ženskem kolenu. Živeti je moral po natanko določenih pravilih. Tretjina vse zemlje je bila njega lastnina.

Ljudstvo je bilo razdeljeno v vrste ali kaste. Ti stanovi so bili tako natanko ločeni med seboj, da nikdo ni smel prestopiti iz enega v drugega. Vse pravice in dolžnosti so se podedovale po rodo-

vinah. Najimenitniši vrsti ste bili duhovniška in vojaška; izmed duhovnikov so se izbirali tudi uradniki in zdravniki. Tudi tema stanovoma je pripadala po ena tretjina dežele. Ostalo ljudstvo je bilo služeči stan, ki se je delil v podvrste poljedelcev, obrtnikov, trgovcev in pastirjev; poslej je nastala še vrsta tolmačev. Tudi mnogo sužnikov je bilo v deželi.

Slovstvo. Duhovniki so sosebno pospeševali slovstvo, ki so je prištevali k najbogatejšim v starem veku. Knjižnice v Alexandriji so slovele po vsem znanem svetu. Bogoslovje in zvezdoslovje je bilo najbolj razvito; tako so uže v prvih stoletjih imeli solnčno leto ter znali izračunati, kedaj ste solnce in luna mrkali. Aegypčanje so iznašli pisavo. Ta je bila trojna. 1. Pisava v podobah ali hieroglifska je s podobami zaznamenovala dotične stvari in misli. Vsi spomeniki so popisani s hieroglifi. 2. Hieratska pisava je skrajšana hieroglifska ter je bila le duhovnikom znana. 3. Demotska ali ljudska je bila še bolj skrajšana in med ljudstvom razširjena.

Umetnost. Res da so trde postave zavirale naravni razvitek obrtništva in umetnosti, ker vsak se je moral pečati z delom, ktero je njegov oče znal. Vender je pri njih posebno cvetelo zidarstvo, kiparstvo in slikarstvo. Grki so jih v tem prekosili le po lepoti, nikakor pa ne po veličanstvu umetnijskih del. Najimenitniši njih spomeniki so templji in piramide, obeliski in grobovi v skalah.

Pri templjih zagraja zid iz opeke velik prostor; pred vhodom so navadno velikanski kipi in obeliski. Na obeh straneh stojite stolpom podobni poslopji; od vhoda se stopi ali precej v tempelj, ali pa dvojna vrsta sfing (sphinx) drži do družega ali tretjega vhoda. Tu se stopi v tempelj, ki je pokrit in z mnogimi stebri lepšan; drži se ga še nizek in temen predel, pravo svetišče. Tempelj na otoku Phyle se je najbolje ohranil.

Piramide (pyramis) stojé le v srednjem Aegyptu na meji med puščavo in rodovitnim svetom. Te štirioglate stavbe so velikanski nagrobni spomeniki kraljev; vseh je okoli 70. Pri tleh se v sredi po večem nahaja izba, v ktero nizek in ozek predor drži, v njej je stal sarkofag, t. j. velikanska kamenita krsta s staviteljevo mrtvaško suhaljo.

Obeliski (obeliscus) so štirioglati na vzgor zmeraj tanjši stebri različne visokosti (od 15 do 50 m.). Izsekavali so jih navadno le iz ene skale in postavljali solnčnemu bogu v čast.

Sfinge so velikanske levove postave s človeško glavo.

Katakombe ali grobovi v skalah se nahajajo v Libijskih gorah. Vsekani so v živo skalo; tu so posamezne izbe, tam pa jih je več skup celó v nadstropjih ena nad drugo. Vsekani predori in stopnjice jih vežejo med seboj. Vanje so postavljali mrtvaške suhali. Stene so pa vse ozaljšane s podobami in napisi, ki se spominjajo ranjkih ali pa rajsko življenje predočujejo.

Assyrci in Babylonci.

Dežela.

Velika planjava ob dolenjem in srednjem Euphratu in Tigridu je assyrsko-babylonski svet. In sicer se je velika nižina od Armenskih gorá do tje, kjer se reki na malo mirm. bližate, zvala v starem veku prava Mesopotamija, t. j. medrečje; nje vzhodna stran, zlasti na levem bregu Tigrida, je bila Assyrija, ki je nekaj segala tudi v Kurdistanskê gore. Na jugu od Mesopotamije se je med rekama in pa ob desnem bregu Euphrata do morja razprostirala stara Babylonija, v sv. pismu Sinear zvana.

Euphrat in Tigrid (pred iztokom v Persijski zaliv zedinjena in Pasitigrid ali Šat el Arab imenovana) izvirata v Armenskih gorah: Euphrat na Erzerumski planoti, Tigrid pa blizu tam, kjer se stekate euphratski izvirnici. Črez armensko stopnjevino prišedši namakate široko nekaj pusto, nekaj pa zelo rodovitno Mesopotamijo.

Kar je Aegyptu Nil, sta zlasti Babyloniji Euphrat in Tigrid. Syrsko-arabska puščava se bi naglo razširila do zahodnih persijskih gorá, ko bi je povodnji ne ustavljale; kajti ob srednjem in dolenjem Euphratu in Tigridu skoro nikdar ne dežuje. Snežnica Armenskih gorá napenja reki, da prestopate bregove ter se razlijate po široki ravnini. Stanovalci so cenili korist mastne vode ter jo črez polje napeljavali po neštevilnih prekopih in jarkih. Ob bregovih so napravljali velikanske nasipe, zlasti ob deročem Tigridu („puščica“), da premočne povodnji niso trgale rodovitne zemlje. Med deželami, ki jih je Herodot prehodil, bila je Babylonija najrodovitniša; žito je tako dobro plenjalo, da je dajalo po 200- do 300terno setev.

Babylon (Babel), glavno mesto Babylonije, je stal ob bregovih dolenjega Euphrata. Velik, 7 mirm. obsegajoč štiriogelnik je bil zagrajen z zidom, ki je bil 32 komolcev širok in 50 komolcev visok.

Ninive, glavno mesto Assyrije, je stalo ob levem bregu tigridskem; tudi ta štiriogelnik je oklepal 9 mirm. dolg in 30 m. visok zid; prerok Jona pravi, da je ozidje 3 dni hoda obsegalo. V teh prostornih mestih pa niso bile le hiše, ampak razprostirali so se tudi veliki vrti in obdelovana polja.

Zgodovina.

I. Staro babylonsko kraljestvo (2000 do 1250 pr. K.). Po sv. pismu je mogočni lovec Nimrod, pravnuk Noetov, ustanovil prvo državo v Sinear. Najbrže so bili prvi nje prebivalci Kamovega rodu ter so se z lovom pečali. Kralji teh starodavnih časov so se sosebno odlikovali z mogočnimi stavbami; med temi je tudi babylonski stolp (sedaj: Birs Nimrud); veči zgornji del je podrt, le spodnji 3 do 4 odstavki so se ohranili ter se vzdigujejo še 65 m. nad zasuto znožje. Okoli 1500 pr. K. so se dežele polastili Arabci,

ki so se bili umaknili iz Aegypta izgnanim Hyksom. A ko so se Babylonci iznebili te tuje oblasti, podjarmili so jih sredi 13. stoletja Assyrci.

II. Assyrsko kraljestvo (1250 do 606). Utemelitelj ninivskega mesta se v sv. pismu zove Asur, pri Grkih pa Ninus. Ti popisujejo njegovo junaštvo in velike njegove vojske. Podjarmil je Armenijo, Medijo, Babylonijo in ves svet do Syrskega morja. Pravljljice so pa še bolj slavile mogočno Semiramido, katero je Ninus pri oblegovanji Baktre za ženo vzel. Ta je po smrti svojega moža podjarmila Libijo in Aethiopijo ter napadla bogato Indijo; nje vojska je baje štela 3 milijone pešcev, 500.000 konjikov in 100.000 oboroženih voz; a vkljebu temu so jo zagnali Indijani v beg (zvižača z velblodi). Ta kraljica je prav za prav assyrska boginja Derketa, zato se nje nastopniki zovejo Derketadi. Tudi o teh so se ohranile razne pravljice, po katerih so se potomci junaške matere po polnem pomehkužili; a prava zgodovina pozna prav mogočne assyrske kralje.

Cvesti je jelo assyrsko kraljestvo s kraljem Asurnazipalom (883—859 pr. K.). Ta in njega potomci so je razširjali zlasti proti zahodu, dokler ni Tiglat Pilezar (745—727) vzel Damaska ter dospel do Sredozemskega morja. Njegov naslednik Salmanasar (727—722) je podjarmil Izraelsko kraljestvo in Phoenicijo razen dobro utrjenih glavnih mest (Samarija in Tyrus), katerih se je polastil njegov sin Sargon (722—705). Za tem je kraljeval Saneherib (705—681), ki se je bojeval z Aegypčani in Judi ter neuspešno oblegoval Pelusij in Jeruzalem (701). Umaknivši se iz Syrije šel je nad uporne Babylonce ter jih z močno silo ukrotil (699). Njegov sin Asarhadon (681—668) je znova razširil svojo oblast čez Syrijo in celó čez Aegypet, ktereга pa njegov sin in naslednik Asurbanipal (668—626) ni mogel ohraniti. Zadnji assyrski kralj je bil Asuridilili ali Sarak, ktereга pravljica zove Sardanapal ter ga kot zeló pomehkuženega vladarja popisuje. Zoper njega sta se bila zavezala medijski kralj Cyaxares in uporni babylonski namestnik Nabopolasar; a Sarak ju je sprva premagal v 3 bitkah, vendar se je nazadnje moral umakniti v Ninive, ktere sta sovražnika 3 leta oblegovala. V tretjem letu so se uresničile besede preroka Nahuma, da bode Jehova s povodnjijo pokončal ono mesto; kajti Tigrid je prestopil bregove ter izpodkopal in podrl nekaj ozidja. Skozi ta predor sta se zedinjena kralja polastila mesta ter je razrušila (606 pr. K.).

III. Novo babylonsko kraljestvo (606 do 538). Nabopolasar je utemeljitelj novega babylonskega kraljestva. Syrske dežele mu je hotel aegypčanski kralj Necho s silo vzeti; pa kraljevič Nebukadnezar ga je pri Karkemiši premagal ter ga zapodil v Aegypet. Očetova smrt je poklicala kraljeviča v Babylon, kjer je brez ovire sedel na prestol.

Nebukadnezar (604—561) je podjarmil vso Syrijo pa Judovsko kraljestvo, razdril je Jeruzalem, polastil se svetih posod ter Jude odpeljal v babylonsko sužnost (586). Tudi Phoenicija se je morala udati njegovi oblasti, če prav se je Tyrus na otoku 13 let hrabro branil.

Po teh vojskah je mogočni kralj skušal, kar je bil pridobil, utrditi in zoper tuje napade zavarovati. Zato je na severni strani sezidal 9 mirm. dolgi Medijski zid od Euphrata do Tigrida; za zidom je izkopal velik prekop, po katerem se je voda iz Euphrata v Tigrid pretakala. Napravil je tudi mnogo drugih prekopov, ki so rodovitnost zemlje pospeševali, ob rekah mnogo nasipov, pri Sipphari pa velikansko jezero. Prestolnico je razširil z novim mestom na levem euphratskem bregu ter je utrdil z močnim ozidjem in olepšal s krasnimi stavbami. Popravil je razdrti Belov stolp in svojej ženi Amyti (Semiramidi) na ljubo sezidal tako zvane „viseče vrte“. Površina tega dela se je vzdigovala v velikanskih gredéh. Te gredi, na debelo z zemljo pokrite, so ležale na oblokastih stropih iz opeke; ko so po vrhu cvetela drevesa in cvetlice, vela je hladna sapa po spodnjih prostorih in izbah.

Po Nebukadnezarjevi smrti je babylonsko kraljestvo naglo propadlo. Zadnji kralj je bil Naboned. Nad tega je prišel persijski kralj Cyrus ter je obsedel stolno mesto. Ker je bilo trdno zavarovano, niso se prebivalci dosta bali tujega sovražnika. Kar je Cyrus za nekaj časa napeljal Euphrat v jezero, ki je je bil Nebukadnezar izkopal, ter se je po praznej strugi mesta polastil. Kralja Naboneda so vjeli in poslej umorili (538).

O m i k a.

Vera babylonska in assyrska je oboževala prirodo. Bogovi obeh narodov so sicer različnega imena, pa taistih lastnosti in moči. Najimenitniši je solčni bog Bal ali Bel, gospod nebes in svetlobe pa stvaritelj sveta; njegova žena je Mylitta ali Beltida, boginja lune in plodne narave. Assyrci so posebno častili vojnega boga Asara; upodabljali so ga z orlovo glavo. Tudi Sandon je assyrski bog; Grki so mu rekli Heraklej. Čestili so tudi zvezde ter je ločili v srečonosne in nesrečonosne.

Ustava je bila samovladna. Poleg kralja so največ veljali duhovniki, ki so bili v posebni stan Chaldejcev zbrani. Država je bila razdeljena v pokrajine, katerim so na čelu stali namestniki ali satrapje.

Slovstvo. Najbolj razvito je bilo zvezdoslovje; v Mesopotamiji pod vedno jasnim nebom so tudi doma najslavniši zvezdogledi, ki so ljudem osodo iz zvezd prerokovali. Uže zarad zvezdoslovja so se močno pečali z matematiko; napredovali so tudi v fiziki. Mera in vaga sta njih iznajdba. Pisali so s klinastimi pismenkami; mnogo takih napisov se je ohranilo do sedanjega časa.

Umetnost in obrtnost. Njih stavbe, zlasti assyrske, so bili veliki narodni spomeniki, najbrže ob enem templji in kraljevi gradovi. Bile so iz opeke, le podstava je bila po večem iz trdega kamna; da bi pa zidovje bolj utrdili, preoblekli so je s kamnitnimi ploščami. Ker so stropi bili le iz lesa, bile so njih sobane če prav dolge, vendar jako ozke. Lepšali so jih z izrezanimi podobami. Pred vhom v palačo stojé velikanski biki s perotnicami in človeško glavo. Izbočene podobe (relieff) na kamenitih stenah kaj živo predočujejo življenje mesopotamskih prebivalcev, njih bogove in kralje, love in pojedine, vojske in njih zidarjenje.

Izmed obrtnijskih njih izdelkov se je še ohranilo mnogo raznovrstnih posod, kamenov z izrezanimi podobami, prstanov, steklenine in bronastih stvari. Daleč po svetu so slovele assyrske in babylonske rokodelnice po svojih lepih tkaninah iz volne in bombaza in po svojih prijetno dišečih mazilih.

Kupčija njih se je najbolj razvijala po euphratskem in tigridskem porečji pa po Persijskem zalivu. Sredi med Indijo in Sredozemskim morjem naseljeni, so sosebno pospeševali veliki svetovni promet; priča temu je njih denar, njih mera in vaga, ki so se bili razširili po vsem kupčijskem svetu. Dobivali so iz Arabije razne dišave za mazila, iz Armenije vino in les, iz Indije zlato, slonovo kost in dragocene kamene, iz zahodnih krajev pa kovine in razne druge izdelke. V tuje kraje so pošiljali svoje pridelke in izdelke. Lepi plašči sinearski so bili uže o Jozuovem času znani.

Indijani.

Dežela.

Indija je bila starodavnikom le malo znana; ločili so jo v deželo tostran in onostran Ganga. Prelepa dežela obsega okoli 38.000 □ mirm. ter se zemljepisno deli v severni gorati predel, v srednjo nižino in v južno visoko planoto. Severni del pokriva Himalaja, najviše gorovje na svetu; primerno se zove domačija večnega snega. Na jugu se v nižino pretvarja po redno znižujočih se pokrajinah, po katerih se vrsti razno rastlinje, kakoršno se nahaja od mrzlega do vročega pasa. Hindostanska nižina drži na jugu

do Vindhijških in Arvalskih gorá. Vzhodna nje polovica ob Gangu in Brahmaputru je posebno rodovitna ter rodi preobilo rajža, sladkornega trstja, bombaža, rajskih smokev itd. Zahodna nje polovica je deloma suha in pusta planjava, ker globoko vdrti Indus ne more prestopati visokih bregov. Zelo rodoviten je severni predel, ki ga petero voda namaka. Dekanska visoka planota stoji na trioglatem polotoku; obrobne gore jo ograjajo na vseh straneh.

Zgodovina.

Indijani, veja arijskega naroda, preselili so se okoli l. 2000 pr. K. iz prvotne domovine ob gorovji Hindu-ku v rodovitno porečje peterih indskih pritokov (Pendžab) ter si razvili poseben jezik (sanskr̥t). Zelo razmnoženi so se pred 13. stoletjem razširili črez vso Hindostansko nižavo; todi so prvotno zelo črnikeste prebivalce nekaj podjarmili nekaj pa uničili. Ti junaški boji polnijo zgodovino več stoletij. Takrat so tudi nastale posebne družbinske razmere, kakor delitev ljudstva v ostro ločene vrste, ki so se ohranile naslednja stoletja. Vsled te razvrstitve in njih vere je prestala vsa njih krepost, ki se je poprej v dejanji toliko kazala.

Assyrski kralji (Semiramida) so uže v 13. stoletji skušali prisvojiti si Indijo; po njej je tudi hlepél aegyptovski kralj Sesostris; gotovo pa je, da so Phoeničanje z Izraelci v zvezi uže v 10. stoletji kupčevali v Ofir, kaj bogato indijsko pokrajino.

Pozneje je persijski kralj Darij skusil Indijo podjarmiti (510), kar se mu je nekoliko ob desnem Indu res posrečilo. Tudi Alexander Veliki je napadel deželo (327—326), a prisvojil si jo je le do Hyphasija. Od tega časa je bila Indija zahodnemu svetu vsaj nekoliko bolj znana.

Omika.

Vera. Sprva so Indijani oboževali prirodo; med bogovi je bil najveljavniši Indra, gospod nebes, ki dež daje, blisk in grom nareja. Pozneje so mesto obožene narave čestili bogove, ki jih je človeški um izmislil. Med temi najimenitniši so bili Brama, stvaritelj sveta, Višnu, njega ohranitelj, in Siva, ki vse pokončuje pa pokončano zopet oživlja. Vsi trije skupaj so indijska trojica božja (trimurti). Duhovniki te vere so se zvali Bramani.

Gavtama Buda, t. j. „razsvetljeni“ je v 6. stoletji pr. K. učil novo vero, ki se po njem budaizem zove. Buda je zavrgel vero v bramanske bogove ter je učil popolno enakost vseh ljudi. Največo, celo edino veljavo po njem ima čednostno življenje; to se pa nahaja le pri taistem, ki se vsakega dejanja zdržuje in v samoti živi. — Bramaizem in budaizem sta se v Indiji mnogo sto-

letij prepirala in izpodrivala; na zadnje se je morala Budova vera umakniti. Pregnanci so jo hitro razširili po Ceylonu, Tibetu, Kitaju, Japoniji in po Mongolskem; sedaj šteje blizu 500 milijonov vernikov.

Ustava je bila samovladna; kralj je imel neomejeno oblast. Ljudstvo je bilo razdeljeno v 4 vrste, katerih meje ni smel nikdo prestopiti. Vpeljali so je krvavi boji junaške dobe in presilni vpliv duhovski. V prvi vrsti so bili Bramani (duhovniki); v drugi Kšatrije (vojščaki); v tretji Vasije (poljedelci), ki so se s poljedelstvom, obrtnijo in kupčijo pečali, v četrti pa Sudre (hlapci in posli).

Prve 3 vrste so obsegale zmagovite arijske Indijane, k so smeli svete knjige prebirati in se svetih daritev udeleževati. Sudre so oni prvotni prebivalci, ki so se bili prostovoljno udali starim bogovom se odpovedali, arijskega jezika, arijskih postav in šeg se privadili, toda zemeljskega posestva niso smeli imeti. Živel so kot posli po hišah in zemljiščih arijskih vrst. Vse druge prvotnike, kateri so se le veliki sili udali, zvali so Parije; Čandale so se zvali najbolj zaničevani Parije.

Slovstvo indijansko v razvitem sanskrtskem jeziku je posebno bogato. Najimenitniše so njih pesni, pred vsem 4 vede, svete bukve, ki božje pesni, svete običaje in pregovore itd. obsegajo. Zložene so bile uže pred l. 1500 pr. K. Zeló slovite tudi njih junaški pesni Mahabarata in Ramajana. Razen pesništva so se pečali tudi z raznimi znanostmi.

V **umetnosti** najbolj slové njih stavbe. Njih templji so podzemeljski in nadzemeljski, v skalo vsekani ali pa zidana poslopja. Podzemeljski templji so v živo skalo vsekani, čudoviti po svojej velikosti in lepoti (na otoku Elephanti in pri Elori). Nadzemeljski so tudi v živo skalo vsekani, pa le v površnjih skladih kake gore (pri kraljevem mestu Mahabalipuru). Zidana poslopja, ki jim Evropejci pagode pravijo, so kakor piramide navzgor bolj tanka; obsegajo po več nadstropij ter so zeló olepšana. Po večem so Budi posvečena.

Njih kipi so z ozirom na izdelavo res čudoviti, drugače pa nikakor ne lepi. Vera jim je branila bogove upodabljati drugače, kot so jih sprva narejali. Ti so bili prav nenaravni ter so imeli n. pr. več glav, rok itd.

Iranski narodi.

Dežela.

Iran se zove visoka planota med Mesopotamijo in Indijo. Ponekodi je peščena, ponekodi pa dobro močena, rodovitna in obdelovana. Na vseh straneh jo oklepajo kaj strma pogorja, tako da se vode znotranjega njih pobočja v njej stekajo ter ali v pesku usihajo, ali se pa v pustinska jezera izlivajo. Med obrobniimi gorami

so na zahodu Kurdistanske in Luristanske, na jugu Farzistanske, na vzhodu Indopersijske, ki so po reki Kabul ločene od Hindukuša, na severji pa Paropaniške gore in Elburs z ognjenikom Demavendom (5630 m.).

Po zahodni strani Irana so stanovali na severji Medijanci (z glavnim mestom Ekbatana), na jugu pa Persijani (z mesti Persepolis, Pasargade in Susa); na severovzhodni strani so bili Baktrijanci (z mestom Baktra).

Zgodovina.

I. Baktrijanci.

Baktrijanski razrodi so se od svoje prvotne domovine ob Hindukuši in Paropanisu razširili proti Mediji in Persiji. V 13. stoletji so izgubili samostalnost, kajti podjarmili so jih assyrski kralji. Dvogrnavi (baktrijanski) velblod na ninivskih spomenikih pričuje, da so Assyrci dalje časa po deželi gospodovali. Pozneje so Baktrijanci služili persijanskim kraljem.

Baktrijanci so kakor njih sorodniki v Indiji sprva čestili narodo, zlasti pa ogenj (Atra). Za časa, ko so se Assyrci polastili dežele, prestvaril je modrijan Zoroaster (Zaratustra) prvotno njih vero. Sveta knjiga Zendavesta obsega vse njegove nauke in zakone. Po njem so bogovi dobri in hudi. Dobri se zovejo tudi bogovi svetlobe; njim na čelu stoji Ormuzd (Ahuramazda) ter se neprestano bojuje z Ahrimanom (Anra-mainyu), voditeljem hudih bogov (bogovi temote). Neprestana vojska med svetlobo in temoto, med dobrim in hudim, med Ormuzdom in Ahrimanom se končuje s tem, da svetloba zmaga. Baktrijanski duhovniki so se zvali Magi, ki pa niso imeli takih osebnih pravic kakor Bramani v Indiji.

II. Medijani.

Tudi Medijani so bili sprva podložni assyrskim kraljem. Ko pa je zadela Sanheriba v Aegyptu in pred Jeruzalemom velika nesreča, iznebili so se njegove sile in Dejoka za kralja izvolili (714 pr. K.). Dejok je bil po grškem poročilu poprej sodnik ter je zarad svojih modrih rzsodeb slovel daleč po deželi. Sezidal je glavno mesto Ekbátano ter jo s sedmerim obzidjem utrdil. Notranje obzidje je ograjalo kraljevi grad in bogato blagajnico. Da bi se ubranil vsakej nevarnosti, oskrbel si je telesno stražo in pa odpravil vse osebno občenje s svojimi podložniki.

Njegov sin in naslednik *Phraortes* je podjarmil najprej Persijane, potem pa vse iranske pokrajine; na zadnje je napadel Assyrijo, pa bil je v boji ubit. Da bi se maščeval zaradi očetove smrti, napadel je naslednik *Cyaxares* znova Assyrijo. Kar so *Scythi* prihrumeli v deželo; ko se je njim ustavil, premagali so ga po polnem. Potem so ga *Scythi* 28 let preganjali in po Mediji ropali. Na zadnje jih je bil vnder *Cyaxares* premagal in iz dežele spodil. Ker jih je nekaj bežalo v *Malo Azijo* k *Lydijskemu* kralju *Alyattu*, vnela se je dolga vojska med Medijo in *Lydijo*. Ta se je nehala v 6. letu s krvavo bitko ob reki *Halyji*, ko je solnčni mrk nenadoma prestrašil bojujoče se vojščake (610). Kralja sta sklenila mir in *Cyaxarov* sin *Astyages* je za ženo vzel hčer *lydijskega* kralja. Nekaj let pozneje je *Cyaxares* z *Nabopolasalom* iz *Babylona* zopet napadel Assyrijo ter *Ninive* vzel in razdril (606).

Za njegovega sina *Astyaga* je *Medija* nagloma propadla. *Pomehkuženi* kralj je 35 let veselo živel v krasnih *ekbatanskih* palačah ter se ni dosta menil za varnost svojega kraljestva. Kar so se proti koncu njegovega življenja uprli *Persijani*; teh kraljič *Cyrus* je užugal *Astyaga* pri *Pasargadah*, pahnil ga s prestola ter je utemeljil *persijsko* kraljestvo.

III. Persijani.

Cyrus (558—529 pr. K.), ktereга rojstvo in nastop na prestol pravljica kaj čudovito popisuje (po tej je bil sin *Mandane*, hčere *Astyagove*; komaj rojenega je izročil *medijski* kralj po sanjah prestrašen svojemu vojskovodu *Harpagu*, da bi ga umoril), je bil iz imenitnega *Achaemenovega* rodu; pridobil je Persijane za se ter z njimi premagal gospodujoče *Medijane* in tako ustanovil *persijsko* kraljestvo.

Persijani so bivali po jugozahodnih *Iranskih* gorah ter niso bili toliko omikani kakor *pomehkuženi* *Medijani*. Svoje dečke so posebno učili jahati, z lokom streljati pa resnico govoriti. Nobena pregreha se jim ni tako zelo studila kakor laž; poleg lažnika so črtili tudi zapravljevca, ki je dolgove delal. Kdor dolgove dela, rekli so, mora tudi lagati. S tem čvrstim narodom je *Cyrus* zmagal *Medijane* ter naglo si prisvojil ves *Iran*.

Lydski kralj *Kroesus* je bil svak premaganemu *Astyagu*. Da bi se nad *Cyrom* maščeval, zavezal se je z *babylonskim* in *aegyptovskim* kraljem. Poprej je še bogato obdaroval prerokovališče v *Delphi*h ter je boga poprašal za izid bodoče vojske. Vedež mu je rekel:

„Če boš šel črez reko Halys, razdrl boš veliko kraljestvo“. Te besede sebi na korist razklada je ni hotel čakati svojih zaveznikov, temveč šel je prek Halyja, ki je persijansko in lydsko kraljestvo mejil. A hudi boj pri Pteriji bil je nedoločen (549).

Kroesus se je potem umaknil v svoje kraljestvo, vojsko je po večem razpustil in se vrnil v Sarde; kajti mislil je, da bo Cyrus taisto storil, ker je bilo uže pozno v jeseni. A Cyrus jo je mahnil za njim ter je pridrl pred Sarde. Pred mestom se je vnel z nova hud boj, v katerem so Cyru pomagali velblodi, da mu močni lydski konjiki niso škodovali. Lydska vojska je bila po polnem potolčena; na to je Cyrus oblegel mesto ter je po dolgem oblegovanji vzel. Kroesus sam je bil vjet in je potem kot čislan svetovalec živel na Cyrovem dvoru.

Pravljica pa obširno popisuje Kroesovo bogastvo in ošabnost, njegov pogovor z grškim modrijanom in postavodajalcem Solonom iz Athen (ta ni hotel mogočnega kralja uvrstiti med najsrečniše ljudi; najsrečniši mu je bil priprost meščan Telloz iz Athen, potem pa brata Kleobis in Biton, sinova pobožne duhovnice, kajti nikdo, pravi modrijan, se pred smrtjo ne more srečnega imenovati) in njegovo žalostno osodo; a s tem pravljica le poveljuje grški narod nasproti neomikanim Azijancem.

Tako je Cyrus sam prisvojil Lydijo (549), njegov vojvoda Harpag pa je podjarmil grške nasebline ob maloazijskim primorji. Poslej pa je zmagoviti kralj napadel babylonsko kraljestvo. Brez ovire je šel prek Tigrida; blizo Babylona je zadel na sovražniško vojsko ter jo zmagal. Potem je obsedel mesto, vender se ga ni mogel s silo polastiti, ker je imelo močno, visoko ozidje in dovolj živeža. Zato je sklenil z zvijačo je vzeti. Po noči je napeljal reko Euphrat v veliko jezero, njegovi vojaki so pa po prazni strugi prišli v mesto ter tako iznenadili stanovalce, ki so ta dan velik praznik obhajali. Vjetega kralja Naboneda (sv. pismo ga zove Belsazar) so črez nekaj časa umorili. Z Babyloni jo je Cyrus si prisvojil vse njej služeče dežele, kot Assyrijo (Mesopatamijo), Syrijo, Phoenicijo in Palaestino. Takrat je izpustil tudi Jude iz babylonske sužnosti; ukazal jim je iz babylonske blagajnice povrniti njih svete posode ter jim je dovolil na starem mestu zopet sezidati tempelj (538).

Konci svojega vladanja je Cyrus napadel Indijo, a bil je v vojski z Derbičani na smrt ranjen (529).

Pravljica pa pripoveduje, da je Cyrus umrl v vojski z Masageti, scythskim narodom na vzhodni strani Hvalinskega morja. Njih kraljica Tomyris ga je premagala ter mu glavo odsekala. Vtaknivši jo v meh poln človeške krvi reče: „Napij se krvi, po kateri te je vedno žejalo“.

Kambyses, Cyrov starejši sin in naslednik (529—522) je bil kaj strasten in togoten mož. Da bi na jugozahodu kraljestvo razširil, napadel je aegypčanskega kralja Psammenita. Premagal ga je ter mu vzel močno trdnjavo Pelusium, ki je varovala vzhodno aegyptovsko mejo. Nato je vzel glavno mesto Memphis ter vjel nesrečnega Psammenita, katerega je dal kmalu (po nekež aegypčanskej zaroti) usmrtiti (525). Tako hudo je ravnal tudi s kraljevo rodovino in sploh z veljavnimi Aegypčani. Takrat ste se Libyja in sosedna grška naselbina Cyrene prostovoljno udali persijski oblasti.

Na to je Kambyses skusil Aethiopijo podjarmiti. Nad njo ste se napotili 2 veliki vojski njegovi. Prva je hotela podjarmiti zelenico Sivo z Ammonovim svetiščem, a na poti skozi puščavo je poginila pod svižem. Drugo je vodil sam kralj; a kmalu je bil prisiljen vrniti se, kajti v vojski je bila nastala tolika lakota, da so vojščaki vsakikrat med seboj srečkali, katerega da bodo zaklali in pojedli. Vrnivši se v Memphido je razsajal tako grozovito, kakor da bi se mu bila pamet zmešala. Zaničeval je aegypčanske verske običaje, oskrunjeval in pokončeval je njih svetišča ter hudo ravnal z duhovniki. Moril ni le Aegypčanov, ampak tudi Persijane. Celó lastnega brata Smerdija je ukazal umoriti, ker ga je v sanjah na visokem prestolu gledal. Ko mu je sestra očitala ta umor, sunil jo je tako hudo, da je za bolečino umrla. Kar mu je iz Persije prišel čudni glas, da se je njega brat Smerdis polastil prestola. Sedaj se je hitro odpravil domov. Pa na poti v Syriji je ranil samega sebe in umrl (522). Pred smrtjo je k sebi sklical persijanske glavarje ter jim razodel, da je bil dal svojega brata na skrivnem umoriti in da človek, ki si lasti prestol, ni Smerdis.

Krivi Smerdis (Pseudosmerdis) je bil poprej mag z imenom Gaumata, a močno podoben umorjenemu pravemu Smerdiju. Kraljeval je 7 mesecev. Kaj milo je ravnal s podložniki ter jim za 3 leta odpustil vse davke. Le temu so se čudili persijanski glavarji, da se je pred svetom toliko skrival. Jeden izmed njih, Otanes po imenu, je zvedel po svojej hčeri, tedaj kraljevi ženi, da kralj nima

ušes. Cyrus namreč mu jih je bil dal zarad nekega pregreška odrezati. Otanes je to precej razodel drugim glavarjem; in zarotili so se zoper sleparja ter ga umorili (521).

Darij (521—485) je kot najbližji sorodnik zamrle kraljeve rodovine sedel na prestol (le Grki so si izmislili, da je z neko zvijačo došel do najviše oblasti). Sprva se je moral z raznimi uporniki vojskovati. Najprej je šel nad Babylonce, katerim se je bil neki Nebukadnezar naznanil za sorodnika stare kraljeve rodovine. In res se je ta Nebukadnezar II. 19 mesecev branil Darijevim napadom. A na zadnje je persijski kralj z zvijačo požrtvovalnega vojskovoda Zopyra vender vzel mesto ter je dal 3000 najveljavnejših Babylonjanov križati in trdno ozidje krog mesta podreti (518).

Potem je šel nad Medijo ter jo znova podjarmil. Po dolgem naporu in krvavih vojskah je premagal tudi vstajnike drugih dežel.

Ko je svojemu kraljestvu uredil notranjo vlado, skusil je prvi med azijskimi zmagalci tudi Evropo podjarmiti. Najprej je začel vojsko zoper Scythe ob Črnem morji, češ da jih hoče kaznovati, ker so bili nekdanje Medijo napadli in obropali. Grške naselbine v Mali Aziji so morale za vojsko pripraviti 600 ladij in prek Bospora napraviti most na ladijah. Sam kralj je zbral prisilno vojsko (700.000 mož) ter z njo prestopil v Evropo (515). Šel je z vojsko poleg morja proti severju, kamor ga je tudi brodovje spremljevalo. Prek Istra (dolenje Donave) je napravil most, šel črezenj ter naročil grškim samosilnikom, naj ga pred Scythi varujejo.

Napadeni Scythi se pa niso hoteli z Darijem bojevati, ampak umikali so se pred njim ter za seboj vso deželo pokončevali. Tako je baje kralj prišel do Tanaja. Zastonj jih je nagovarjal, naj bi se z njim v boji skusili. Odgovarjali so: „Mi nimamo niti mest, niti obdelanega polja, da bi se zanje vojskovali; imamo pa očetovske gomile; te poišči in je skusi razdreti in videl bodeš, ali se bomo zanje bojevali ali ne“. Ko je Darij zahteval, naj bi se mu udali in v to znamenje vode in zemlje prinesli, poslali so mu tiča, miš, žabo in 5 pušic. Persijski vojvoda Gobryas jedini je razložil pravi pomen prečudnega darila: „Če Persijani kakor ptice ne odfrčé, kakor miši v zemljo ne uidejo in kakor žabe v močvirje ne poskačejo, pomorile jih bodo scythovske puščice.“ Ker je vojski jelo živeža primanjkovati, vrnil se je Darij proti Donavi. Athenjan Miltiades je samosilnikom svetoval, naj most podró; k temu so jih tudi Scythi nagovarjali.

Pa Histiaeus, tiran miletski, jim je ugovarjal; in res most je bil ohranjen. Tako se je iz Scythije rešil Darij ter se vrnil v Azijo. Pustil je le poveljnika Megabaza z 80.000 mož v Evropi, da bi Thracijo podjarmil.

Srečnejši nego na zahodu je bil Darij na vzhodu. Leta 510 namreč je napadel Indijo ter je podjarmil vse razrode tostran veletoka Inda. Še pozneje se pa je brez uspeha vojskoval z evropskimi Grki (glj. pri grški zgodovini).

Po njegovi smrti je persijanska oblast neprestano pojemala. Nasledniki njegovi so bili: Xerxes I. (485—465), Artaxerxes I. (465—424), Xerxes II., Sogdijan, Darej II. (424—405), Artaxerxes II. (405—362), Artaxerxes III. ali Ochus (362—338), Arses in Darej III. (336—330) (glj. pri grški in macedonski zgodovini).

Omika.

Vera Zoroastrova se je iz Baktrije razširila po vsem Iranu. Duhovništvo se je posebno razvilo med Mediani, najbolj omikanim in najmočnejšim narodom v zahodnem Iranu; z medijanskim kraljestvom se je razširilo tudi med Persijane, vendar pri teh ni imelo nikdar posebne veljave. Mesto svetlobe sploh so pa Persijani čestili ogenj.

Ustava. Kraljeva oblast ni bila nikakor omejena. Njih neizmerna samovoljnost se je najbolj kazala v drznem in brezsrčnem gospodovanju črez življenje in smrt podložnikov. Ljudstvo je častilo kralja kot boga; pred njim so padali na kolena in tla poljubovali. Med plemstvom, kateremu so se vsi Persijani prištevali, so bili najimenitniši sedmeri glavarji persijanskih razrodov. Na dvoru kakor po posameznih pokrajinah je bilo premnogo uradnikov, med njimi tudi vohunov, ktere so vzhodniki „oči in ušesa kraljeva“ imenovali. Dvorjanom so prištevali tudi telesno stražo, 10.000 neumrjočih, kakor so jim rekli, ker se je njih število zmeraj polno ohranilo. Prestolnice so razen Persepola bile: Ekbatana (po leti), Susa (spomladi) in Babylon (po zimi).

Darij I. je razdelil kraljestvo v 20 satrapij ali namestnij, ki so plačevale določen davek, nekaj v denarjih, nekaj v pridelkih. Med njimi najbogatejše so bile Babylonija, Aegypet, Indija pa Cilicija. Persijani sami niso plačevali nikakoršnega davka. Namestniki (satrapje) so pred vsem skrbeli za plačevanje davkov, ob vojski so hodili s svojimi krdeli v boj, a morali so tudi gledati na dobro obdelovanje in sploh na imovitost svojih pokrajin; v drugih razmerah so bili po polnem nezavisni.

Umetnost. Razvaline starega Persepola hranijo najimenitnejše ostanke persijanske umetnosti. Visoke stavbe v odstavkih iz

kamna na 4 ogle rezanega se vzdigujejo iznad ostalih razvalin; do vrha jim drže lepe stopnice iz marmora, na njih pa stojé posamezni stolpi. Tudi podzemeljski obloki in umetno izdelane špilje pričajo o veličastvu in slavi persijanskih kraljev. Ne daleč od nekdanjih Pargad stoji Cyrov grob, namreč velikanska piramida v odstavkih iz belega marmora, ki je s stebrovjem ograjena. Sploh so persijanske stavbe olepšane s kipovi in stebri; pred vhodom stojé biki s perotnicami in človeškimi glavami pa konji z rogom na čelu. Stene so pokrite z umetnimi reliefi. Te lično izdelane podobe kažejo po večem kraljevo življenje v vojski in na dvoru; pojasnujejo je pa napisi s klinastimi pismenkami, podobnimi medijanskim in babilonskim.

Kupčija in obrtnija ste jako cveteli po persijanskem kraljestvu; občna varnost, boljša in bolj gosta pota, zlasti pa enaki denarji so ju sosebno pospeševali.

II. Evropski omikani narodi.

Grki.

Dežela.

Stara Graecija je bila nekaj večja od sedanje, kajti pripadala jej je tudi južna Albanija. Obsegala je ves južni del Balkanskega polotoka od Kambunskih (Cambuni m.) in Keraunijskih (Ceraunii m.) gorá do nosov Malea in Taenarium. Jonsko in Aegejsko morje jo obliva ter se po premnogih zalivih, zanožinah in lukah zajeda v suho zemljo in dela Graecijo najčlenovitišo deželo členovite Evrope. Na kacic 550 □ mirm. je pripadalo v stari Graeciji skoro 270 mirm. obrežja.

Najiminitniši zalivi so:

1. v Aegejskem morji: *a*) Thermajski zaliv (sedaj: Solunski), *b*) Pagasaejski (s. Voloski), *c*) Malijski (s. Zejtunski), *d*) Euboejski (s. Talantski kanal) z Euripskim prelivom, *e*) Saronski (s. Eginski) in *f*) Argolski (s. Nauplijski).
2. v Jonskem morji: *a*) Lakonski zaliv (s. Kolokitijski), *b*) Messenski (s. Koronski), *c*) Korinthske (s. Lepantski) in *d*) Ambracijski (s. Arski).

Grški svet je po večem hribovit. Glavna pogorja drže od severja proti jugu, poprek je križajo postranska ter ž njimi delajo mnogo posebnih pokrajin, drugo od druge ločenih. Od široke gorine Rilske (Orbelus) drži proti jugu Boradag in njega podaljšek Pindus. Ta je 2200 do 2500 m. visoko, po večem golo pogorje, ki dela razvodje med Aegejskim in Jonskim morjem. Od Pinda proti zahodu stoje Keraunijske gore ter v premnogih vejah polnijo stari Epirus. Proti vzhodu pa drže Kambunske gore, ki se ob morji končujejo z Olympom (3180 m.), najvišim grškim vrhom in božjim bivališčem. Strma Ossa stoji na jugu od Olympa in od njega

po reki Peneji ločena; od nje na ozek polotok (Magnesia) pa drži Pelij (Pelion) z imenitnimi zdravilskimi zelišči.

V srednji Graeciji od Pinda proti vzhodu držita Othrys pa Oeta ter oklepata Sperchionsko dolino pa Melejski zaliv. Med nepristopno Oeto in morjem je glasovita Thermopylska soteska, ki po spartanskem kralji Leonidi dosta bolj slovi nego po svojih gorkih vrelcih. Še bolj na jugu je pesnikom znani planotasti Parnassus s posamičnimi stožki (2460 m.). Znameniti so še zaraseni Helikon, pusti Cithaeron, Parnes, medu bogati Hymettus pa Pentelik z marmornimi rovi.

Tudi južna Graecija (Peloponnesus) je hribovita, vender se nje gore ne drže srednjegrških, od katerih jih dolgi Korinthski in Saronski zaliv ločita. Sredi Peloponnesa je Arkadska visoka planota, ki jo obrobne gore na vseh straneh oklepajo. Najimenitniše so na severji Cyllenske in Erymanthske gore, na jugu pa najvišje peloponnesko pogorje Taygetus (2320 m.), ki se končuje z rtom Taenarium. — Tudi grški otoci so vsi manj ali bolj gorati.

Mala dežela nima velikih nižin, lesemtertja se nahajajo prostorne kotline (Thessalska, Boeotijska) pa bolj široke doline (Eurotska, Messenska), ki bi se mogle primerjati malim ravninam.

Rek ima gorata Graecija kaj mnogo, a vse so le brežnice in potoki, ki namakajo male, po večem strme dole. Ker dežuje le pozno na jesen, po zimi in spomladi, napnó se takrat reke, po leti pa imajo le malo vode ali se pa po polnem posuše. Najznatniše reke so:

1. Peneus (Salambrija), ki teče skozi predrti sloveči dol Tempe; 2. Spercheus (Hellada); 3. Cephissus, ki teče od Oete v Kopajdsko (Topolsko) jezero; 4. Eurotas; 5. Pamisus; 6. Alpheus (Rufija), ki teče z Arkadskih gor v Jonsko morje; 7. Acheulous (Aspropotamo), največja grška reka.

Graecija se po naravnih mejah loči v severno, srednjo in južno. — I. Severna je obsegala 2 pokrajini: 1. Thessalija, kaj rodovitna ravan ob Peneji, ki jo krog in krog gore ograjajo. Mesta: Larissa, Phere, Pharsal, Lamia in primorski Jolkus.

2. Epirus („suha zemlja“), je po polnem gorata dežela, ki jo potresi radi pretresajo. Strmi Pindus ga loči od Thessalije. Mesta: Dodona; tu je bilo v hrastovji najstareše grško preročišče; duhovniki (pri Homerji: Selli) so poslušali šumenje hrastja, zvrčanje vrelca in zvonjenje bronastih plošč, po vejah obešenih, ter naznanaovali misli in naredbe dež dajočega Zeusa. Ambracija, Pyrrhovo stolišče.

II. Srednja Graecija, navadno Hellada zvana, štela je 9 pokrajin: 1. Akarnanija, brdnata, žita in olja bogata dežela z mestom Stratus.

2. Aetolija, nekaj ravna in rodovitna, nekaj gorata in bolj pusta; zavezno mesto Thermum. 3. Ozolska Lokrida z me-

stoma Amphissa in Naupakt (Lepanto). 4. Dorida, prvotna domovina Dorcev med Oeto in Parnassom. 5. Vzhodna Lokrida in sicer a) Epiknemidska ob gori Knemis in b) Opuntska z mestom Opus.

6. Phocida (21□ mirm.), krasna gorata dežela krog Parnassa. Mesta: Delphi, sprva po preročišču Pythion imenovani. Apollonovo prerokovališče je bilo v svetem lavišču blizu Kastalskega studenca, s katerim so se pesniki navduševali; s sveto vodo so se očiščevali tudi obiskovalci preročišča. V templji je stal nad temno jamo zlat trinog, na katerega se je Pythija (duhovnica) vsedala. Ko jo je omamila hladna para iz jame, jela se je mikati in posamezne besede izgovarjati. Poleg nje stoječi duhovnik je iz besed sestavljal verze in ž njimi vpraševalcem odgovarjal. Krog templja v velikem dvorišču so stale blagajnice raznih držav s posvečenimi darili. — Elateja, močna trdnjava. Krissa in nje пристanišče Cirrha.

7. Beotija (32□ mirm.), veliko grško bojišče, je rodovitna, nekaj brdnata, nekaj ravna nižina, ki jo na vseh straneh gore ograjajo. Sredi severne polovice stoji Kopajidsko jezero. Mesta: Thebe s Kadmejo; Aulis in Delium ob Euripskem prelivu; krog jezera: Orchomen, Cheroneja, Koroneja in Haliart; na jugu pa: Tanagra, Plataeje.

8. Attika (23□ mirm.), trikotu podoben polotok od pustega Cithaerona do rta Sunium. Zemlja ni posebno rodovitna, bolj plitva in semtertja tudi kamenita. Po ravninah je zorelo žito in vino, oliva in smokva. Mesta: Athenae in njih pristansko mesto Piraeus. Stale so krog grada „akropolis“. V tem so se ohranili ostanki kot Propylaeje, vrsta stebrov pred vhodom z vsekanimi stopnicami; Parthenon, krasen tempelj boginji Atheni posvečen (s pravim svetiščem in državno blagajnico); temu nasproti stoji Erechthejevo svetišče, najstarejši tempelj athenški (uže Homer ga omenja). Zunaj grada se je ohranil Thesejev tempelj, Dionysovo gledališče, Herodov odej („odeion“) in sedeži na Pnyki. Zunaj mesta so bili gimnaziji (akademija, licej in pozneje še 3 drugi) in tekalnica.

9. Megarida, mala in nerodovitna dežela, po kateri so pota držala v Peloponnes. Mesto: Megara.

III. Južna Graecija, navadno Peloponnes imenovana, je obsegala tudi 9 pokrajin: 1. Korinthija (6^{1/2} □ mirm.), gorata deželica, oljki posedno ugodna, manj pa poljedelstvu. Korinth, imenitno teržišče na Isthmu. 2. Sicyonija; mesto Sicyon. 3. Phliasija, mesto Phlius. 4. Argolida ali Argejsko (Argos) večinoma ravna in plitva (žejni Argos); mesta: Argos s ciklopskim zidovjem; Tyrins z najstarejšimi ciklopskimi stavbami; Mycene, kjer so se ohranile še ciklopske stavbe in najstareše izrezane podobe (nad vhodom stoji velik steber, na katerega sta dva leva oprta); Troezen in Epidaurus.

5. Lakonija (48 □ mirm.) je po večem pusta in gorata, divjim zverinam in živinoreji dosta ugodniša nego poljedelstvu; s tem so se pečali le v 12 □ mirm. obširni Eurotski dolini. Mesta: Sparta (Lacedaemon) ob Euroti; to odprto mesto je imelo neznatne hiše, pa široke ulice in prostorne trge. Amykle, pred Sparto glavno mesto v deželi. Gythium in Helos ob morji.

6. Messenija, po Taygetu od Lakonije ločena, ima med vsemi grškimi pokrajinami najlepši in najrodovitniši svet. Mesta: Messene blizu trdnjave Ithome; Ira, trdnjavica ob arkadski meji. Pylos, pristanišče.

7. Elida, nekaj gorata, nekaj pa ravna dežela ob dolenjem Alpheji in Peneji. Mesta: Elis, Pisa in Olympija. Olympija nikoli ni bilo mesto v pravem pomenu, ampak le kraj posvečen veri, umetnosti in svetim igram. 8. Achaja, severno peloponnesko primorje. Mesta: Helika, ki se je l. 373. pr. K. pri potresu v eni noči pogreznila v morje; blizu je stala Bura, ki je takrat poginila v brezdno. Aegium in Patre. — 9. Arkadija, osrednja zelo hribovita dežela. Mesta: Tegeja Mantineja in Megalopolis.

IV. Otoci grški stojé večinoma blizu celine, s katero se tudi po površji in naravi lahko primerjajo. Uže v starodavnih časih, ko so se grški pomorščaki na odprto morje komaj upali, kazali so jim otoci pot od kraja do kraja, od Graecije do Italije, pa od Evrope do Azije in Afrike. Najimenitniši so:

1. v Jonskem morji: Korcyra (Krf), Leukadija (St. Maura), Ithaka (Theaki), Cephalonija, Zacynthus (Zante) in Cythera (Cerigo).

2. v Aegejskem morji: Kalaurija, Aegina, Salamis in Euboeja (Negroponte). Na tem 35 □ mirm. velikem otoku, kovin in rudnic bogatem, so bila mesta: Eretrija, Chalcida in Orej.

3. v južnem Aegejskem morji: Cyklade, t. j. v krogu (krog otoka Delos) stoječi otoci, kot Delos, Paros, Melos, Naxos Andros. — Kreta (Kandija), največi grški otok (105 □ mirm.) s 30 mesti, med katerimi ste Knos in Cydonija najbolj sloveli.

4. v severnem Aegejskem morji: Lemnos, Imbros, Samothracija in Thasos.

5. ob maloazijskem obrežji: Rhodus in drugi „raztreseni otoci“ — Sporade (Kos, Ikarija, Samus, Chios, Lesbus z m. Mytilene) — in Tenedus.

Zgodovina.

Prvotni prebivalci.

Prvotni prebivalci stare Graecije so bili Pelasgi. V predzgodovinski dobi so bivali z drugimi Indo-evropejci v osrednji Aziji. Iz neznanih vzrokov so se najprej ločili od svojih

sorodnikov v Aziji ter potovali proti zahodu v Evropo. Tu so se znova ločili; eni, namreč Italci, so šli ob severni obali Jadranskega morja na apenninski polotok ter novo domačijo zvali Italijo; drugi so se pa razširili po balkanskem polotoku in njega otocih ter po maloazijskem obrežji. Ti so grški Pelasgi, med katerimi se je štelo več razrodov.

Pelasgi niso bili prehajajoči pastirji ali lovci, ampak imeli so stalna stanovališča ter se pečali z živinorejo in poljedelstvom. Sezidavali so močne gradove, Larisse zvane, ter jih ograjali s cyklop-skim zidovjem. Čestili so le malo prirodnih bogov kot Zeusa (nebo), boginjo Demetro (zemljo), Apollona (svetlobo), Pana in Hermeja (boga poljedelstva).

Tuje naselbine.

Vzhodni narodi so po gostem obiskovali evropske Pelasge ter se tudi med njimi naseljevali. Tako je kupčija k njim vabila Phoeničane, od katerih so se naučili ladije tesati, rude kopati in marsiktere druge obrtnije (tkanja). Od Phoeničanov so tudi dobili pismenke, denar, mero in vago ter si prisvojili celó nektere njih bogove (grška Aphrodita je phoeničanska Ašera). Phoeničanje so bili naseljeni na Kreti, Cytheri, v Korintu, Boeotiji, na Thasu in drugodi.

Razen Phoeničanov so se tudi Pelasgi iz Male Azije preseljevali k evropskim sorodnikom. Vsled vpliva izobraženih azijskih narodov so se bili primerno omikali ter so v Graecijo preseljeni prinesli svojim bolj surovim sorodnikom marsiktero novo stvar. Pravljica je povzela vse naselitve raznih časov ter poročila phoeničanske v pripovedi o Kadmu, naselitve maloazijskih Pelasgov v Evropi pa v pripovedi o Pelopu.

Kadmus, sin sidonskega kralja Agenorja, je šel iskat od Zeusa ukradeno mu sestro Europo. Prišel je v Boeotijo ter tu sezidal grad Kadmejo in uredil ondi prvo državo.

Pelop, sin predrznega in hudo strahovanega phrygijskega kralja Tantala, prišel je zapustivši domovino v Mali Aziji v Pisu kralju Ojnomaju; tega hčer Hippodamijo je dobil za ženo in ž njo veliko kraljestvo, ki se je po njem Peloponnes imenovalo.

Pravljica popisuje tudi aegypčanske naselitve, dasi ravno Aegypčanje pred 7. stoletjem pr. K. niso imeli z Grki neposredno prav nič opraviti. Tako slove Cekrops, ki je iz Aegypta prišedši sezidal athenski grad Cekropijo ter uredil prvo državo v Attiki.

— Tudi Danaus je prišel iz Aegypta ter se s svojimi 50 hčerami

naselil v Argosu; tu je srečno kraljeval in suhi deželi vodnjake napravil. Zarad krvavega zločina so morale Danajide v podzemskem svetu s prevrtanimi posodami „sode brez dna polniti“.

Tuji vpliv je močno prestvaril prvotne Pelasge. Pomešali so se s tujci ali so se vsaj njih olike navzeli. Premenili so tudi svoje ime ter se Danajci ali Achaejci zvali; pozneje so jim rekli Helleni, Rimci pa le Grki (Graeci), ktero ime je sprva le mal razrod krog Dodone zaznamovalo.

Jako zgodaj so se Grki ločili v 4 razrode: Aeolce, Dorce, Jonce in Achaejce, katerih prvi očetje so bili Aeolus, Dorus, Jon in Achaeus. Ko so se jeli zavedati skupne narodnosti ter so se vsi Helleni zvali, bili so jim oni praočetje potomci Hellenovi, ta pa sin Deukalijona, ki ga je lepa pravljica kot grškega Noeta proslavljala.

Junaška doba.

Kakor pri drugih narodih obsega tudi najstarša grška zgodovina obilo pravljič. Te popisujejo posamezne odlične može, ki so ljudstvu posebno koristili, rešili je nevarnosti in drugega zlega pa ustanovili slavna kraljestva. Zvali so jih heroje ali junake. Druge pravljice zopet popisujejo imenitna dela in početja, ki so je mnogi junaki skup ali pa celi razrodi dovršili. Taki junaki so bili Telamon in Pelej, Amphion, Eumolpus, Kastor in Pollux, najimenitnša pa sta bila Heraklej in Thesej.

Heraklej, sin Zeusov in Alkmenin, najbolj slove po dvanajstih delih, s kterimi se je osvobodil sramotne službe pri malopridnem Eurystheji, kralji mycenskem. Ta dela so bila tudi upodoljena v olimpijskem templji.

Thesej, sin attiškega kralja Aegeja, je dovršil tudi mnogo dobrih in kaj junaških del; vender ga pravljica najbolj proslavlja, da je Athenjane rešil sramotnega davka, ki so ga morali v Kreto (strahovitemu Minotauru v labirintu) pošiljati. Po nesrečni smerti svojega očeta (skočil je v morje, ki se po njemu Aegejsko imenuje) je prevzel kraljestvo ter je uredil athenško državo. Pozneje so mu hvaležni Athenjani sezidali krasni tempelj „Theseion“, ktereга razvaline so se do današnjega dne ohranile.

Na Kreti so bili Pelasgi, močno pomešani s tujimi naselniki, ustanovili najstaršo državo. Uredil jo je kralj Minos, ktereга pravljica kot modrega postavodajalca in pogumnega in srečnega vladarja proslavlja.

Minyjci iz Thessalije so bili prišli v Boeotijo ter so tu ustanovili mogočno kraljestvo z glavnim mestom Orchomenus. Njih junak je Jason, voditelj Argonautov v zlata bogato Kolchido.

Jason, pripoveduje pravljica, je svoje očetinstvo zahteval od strijca Pelija. Ta mu je obljubi, če prinese prej zlato runo iz Kolchide (tu sem je bil na zlatem ovnu ubežal Phrixus — sestra se je ponesrečila v morji, po njej Hellespont imenovanem, — daroval ovna in zlato runo v gaji obesil). Jason je zbral najimenitniše junake grške (Heraklej, Thesej, Meleager, Orphej, Kastor in Polydeukes, vedež Mops, vseh skup 50 mož). Velika ladija Argo jih je pripeljala po čudovitih zgodbah v solnčno deželo, v zlata bogato Kolchido, kjer je Aietes kraljeval. S pomočjo kraljčine Medeje je Jason res dobil zlato runo ter se z njo vrnil v Graecijo. — Ta pripovedka o Argonautih proslavlja prve drzne vožnje starih Grkov, ki so se bili sčasoma upali tudi v toliko razupito Črno morje.

Tudi Thebe se odlikujejo v raznih pravljicah. Oedipus je na potu v Thebe ubil nepoznanega mu očeta Laja, kralja thebanskega, ter potem uganil zastavico pošastne sfinge. Zato je dobil kraljestvo in Jokasto, nepoznano mu mater, za ženo. Ko se je vsled velike kuge zvedela resnica, obesila se je Jokasta. Oedip se pa je oslepil ter bežal iz kraja velike svoje pregrehe. — Thebansko kraljestvo podedujeta njegova sina Eteoklej in Polnik, ki ju je bil oče pred odhodom zaradi njune izdaje preklel. Ker Eteoklej ni dal bratu kraljevati, pobegnil je Polnik ter je pregovoril peloponneške kralje, da so šli nad Thebe. A v tej vojski razen Adrasta poginejo vsi kralji, tudi sovražna brata se ubijeta v dvoboju. Nju strije Kreont je sedaj prevzel kraljestvo. A dorasli sinovi pred Thebami padlih junakov so Thebancem zopet napovedali vojsko ter se mesta polastili.

Preseljevanje grških razrodov.

Ker so močni Illyri od severja hudo pritiskali v Epir, šli so Thessalci čez goro Pindus ter posedli pokrajino ob Peneji in jo zvali Thessalijo. Prejšnje stanovance so nekaj podjarmili, nekaj pa izpodrinili.

Izmed razrodov, ki so se Thessalcem umaknili, šli so Boeotci v ravno deželo krog Kopajdskega jezera ter jo po sebi imenovali Boeotijo. Dorci, drugi razrod, ki se je bil iz Thessalije umaknil, so se pa naselili ob gorenjem Cephissu v pokrajini Doridi.

Ker je mala Dorida kmalu bila Dorcem pretesna, napotil se jih je velik del v Peloponnes (1104). Šli so prek Aetolije, kjer se jim je pridružilo mnogo Aetolcev, v Naupakt ter so tu stesali potrebne ladije; na teh so se prepeljali čez Korinški zaliv v Peloponnes. Kakor pravljica pripoveduje, vodili so jih trije dorski knezi, namreč bratje Temenus, Aristodemus in Kresphontes iz Heraklejevega rodu; mislili so, da imajo po svojem pradedu

pravico do peloponneske zemlje, iz ktere so njih pradede bili Pelopidi izpodrinili.

Prišedši čez preliv so Dorci zmagali peloponnesko vojsko, ki se jim je z vojvodom Tisamenom, sinom Orestovim, ustavila ter prisvojili večino polotoka. Aetolci so dobili rodovitno Elido, Dorci pa se uselijo po Messeniji, Lakoniji in Argolidi. Najstari brat Temenus je dobil Argolido, najmlajši Kresphontes Messenijo, Aristodemova sina, Prokles in Eurysthenes pa Lakonijo. Poslej so podjarmili pogumni Dorci še Phliasijo in Sicyonijo, Korinthijo in Megarido.

Ko so Athenjanom vzeli Megarido, hoteli so tudi Attiko in Boeotijo dobiti in južne dorske pokrajine združiti s prvotno svojo domovino med Oeto in Parnassom. A njih navalu so se krepko ustavljali Athenjani. V zadregi so se obsedovalci obrnili do Apollona v Delphi; ta jim je prerokoval zmago, če athenskemu kralju ne bodo nič žalega storili. Ko je kralj Kodrus v Athenah to zvedel, sklenil je za domovino se žrtvovati. Za kmeta oblečen je šel k Dorcem v tabor ter je iskal ž njimi prepira. In res so ga ti ubili (1068). Ko so Athenjani poslali po ubitega kralja, ogledali so Dorci bolj natanko mrtvega kmeta ter so Kodra spoznali. Sedaj so obupali, da bi mogli Athene vzeti, ter so se prek medmorja vrnili v Peloponnes.

V Peloponnesu je le hribovita Arkadija ohranila svoje prvotne stanovalce. Od drugod so drli Ahajci, ki se niso hoteli zmagovalcem udati, na primorje ob Korinškem zalivu, izpodrinili so Jonce ter deželo po sebi zvali Achajo. Mnogi so se združili z Aeolci v srednji Graeciji (v Boeotiji) in se peljali čez Aegejsko morje proti severovzhodu. Naselili so se po otocih Lesbu, Lemnu in Tenedu pa po bližnjem obrežji Male Azije od Skamandra do Herma (s. Sarabat). Ustanovili so 12 mest, med katerimi se je Kume najbolj odlikovala; na otocih ste pa Mytilene in Methymna najbolj cvetli (Aeolida).

Iz Peloponnesa pregnani Jonci so se obrnili v Attiko. Ker pa ta pokrajina ni mogla vseh prerediti, šli so nekteri na severne Cyklade. Drugi so se preselili na Chios in Samos in bližnje maloazijsko primorje. Med temi jonskimi naselbinami (Jonija) sta se najbolj odlikovala Ephesus in Miletus, poslej pa tudi Aeolcem vzeta Smyrna.

Tudi Dorci, iz Attike zavrneni, preseljevali so se čez morje. Najprej so posedli Cythero in Kreto, potem južne Cyklade, in na vzhodu Rhodus in Kos pa nasprotno obrežje Male Azije. Med ondotnimi dorskimi naselbinami (Dorida) sta najbolj slovela Halikarnassus in Knidus.

Ti grški naselniki v Mali Aziji, zlasti Aeolci in Achajci so se morali dolgo vojskovati z ondotnimi prvotniki. Te zmagovite vojske, zlasti v pokrajini krog mesta Ilija (Troja), prestolnice slavnega Dardanskega kraljestva, so dale povod obširnim pravljicam o trojanski vojski (Iliada). Priamus, kralj dardanski, je imel 50 sinov, katerih najstarši je bil srčni Hektor, drugi pa zali Paris. Ta je bil prišel v Sparto ter je kralju Menelaju odvedel ženo, lepo Heleno. Da bi se maščevali in Heleno zopet dobili, zbrali so se v Aulidi z veliko vojsko najimenitniši grški knezi. Voditelj jim je bil Agamemnon, kralj mycenski in brat Menelajev; med drugimi so se posebno odlikovali hrabri Achillej in njegov prijatelj Patroklos, modri Nestor, drzna Ajanta, premeteni Odyssej i. d. Po daritvi Iphigenije (ki jo pa Artemida odnese v Taurido) odpelje ugoden veter grško vojsko prek Aegejskega morja pred Ilium. A 10 let se Grki brez uspeha bojujejo s sovražniki pred močno utrjenim mestom; poginilo je uže mnogo najslavnejših grških junakov. Kar si premeteni Odyssej izmisli neko zvijačo (velikanski leseni konj), po kateri so se Grki polastili Ilija, ga razrušili, večino prebivalcev pomorili, mnogo vjetnikov pa odpeljali v sužnost.

Zmagovalci so ostali v deželi ter ustanovili nov Ilium. Grške pravljice (n. pr. Odysseja) pa pripovedujejo, kako se junaki po čudovitih dogodbah vračajo domov.

Posamezni razrodi so se v novi domovini združevali v posebna društva; ker so ta društva nastala zlasti krog skupnega svetišča, zvali so jih amfiktijonije (amphictyonia). Najimenitnija je bila delphska, ki je obsegala 12 ljudstev iz severne in srednje Graecije. V delphskem svetišči so nje udje obhajali skupne praznike; vpeljali so med seboj enak koledar. Ker so ob tej priliki tudi trgovali, ustanovili so med seboj enak denar, enako mero in vago. Skupno sodišče je razsojalo prepire med posamičnimi članovi.

V Mali Aziji je stal na nosu Mykale krasen Poseidonov tempelj; tu je sklenilo dvanajstero ondotnih jonskih mest enako amfiktijonijo. Tudi šestero dorskih mest v Mali Aziji je sklenilo posebno amfiktijonijo ter na Triopijskem nosu Apollonu na čast obhajalo skupne slavnosti.

Ustavne premembe v grških državah

od 900 do 500 pr. K.

Za junaške dobe so po vseh grških državah vladali dedinski kralji. Po preseljevanji razrodov so pa razen Sparte povsodi poginila ona kraljestva in plemenitniki so se polastili vrhovne oblasti. Kjer so jo imeli vsi plemenitniki, bila je prava plemenitniška ali boljarska vlada (aristokratija); kjer so se je pa samo nekteri

plemenitniki lastili, bila je oligarhija ali vlada nekolikerih mož. Plemenitniki so povsodi le sebi v korist izvrševali oblast, ljudstvo so pa navadno močno zatirali.

Vsled tega pritiskanja je povsodi vladala velika napetost med plemstvom in prostim ljudstvom. In ravno to napetost so porabljali posamični odlični možje ter so s pomočjo ljudstva zatrli boljarsko vlado, prisvojili si vrhovno oblast v državi ter ustanovili samovlado. Vsaktero tako samovlado brez pravne podlage so Grki imenovali „tyrannis“ ali samosilstvo, vladarja pa tyranna ali samosilnika. Najimenitniši taki samosilniki so bili Polykrat na Samu, Phidon v Argosu, Cypselus in njegov sin Periander v Korintu ter Pisistratus in njegova sinova v Athenah.

Vender samosilniki niso nikjer dolgo vladali; ljudstvo jih je pregnalo ter ustanovilo po tem pravo ljudovlado (demokratija).

Vsled preseljevanja je izgubilo mnogo prvotnih prebivalcev po vseh deželah osebno svobodo in postali so sužnji zmagalcem. Po tem ni čuda, da je bila povsodi večina ljudi sužnikov.

Sparta.

Ko so se bili dorski knezi polastili južnih in vzhodnih dežel peloponneskih, skušali so podjarmljene Achajce zase pridobiti. Da bi jih prej zedinili z zmagalci v eno ljudstvo, priznali so jim zlasti v Argolidi in Messeniji enake pravice. Tej blagosrčnej nameri svojih kraljev so se pa v Lakoniji ustavili Dorci; kajti gospodovati so hoteli zmaganim. Zato so se vneli novi boji, in v teh so bili prvotni stanovalci zmagani in prisiljeni Dorcem robovati. V Lakoniji so se zmagoviti Dorci naselili le v Sparti; zato so se navadno Spartanci imenovali.

Lykurg.

Boji s prvotniki so bili res dognani, a nastali so tem hujši razpori med Spartanci in kralji, katerih sta po dva Lakoniji vladala. Država se bi bila gotovo razdrla, ko bi je ne bil glasoviti postavodajalec Lykurg, razdraženost pomirivši, znova uredil in tako pogube rešil.

Lykurg iz Proklejevega rodu je mnogo potoval; bil je v Kreti in v Mali Aziji (v Joniji) ter je natančno opazoval državne naprave ondotnih narodov. Prišedši domov prevzel je kot strije in varuh nedoraslemu kralju Charilaju najvišjo oblast. Ko ga je orakelj v Delphih še posebno poslalil in Spartancem priporočil, dal jim je takele postave.

Vse ljudstvo v Lakoniji je razdelil v 3 vrste ali stanove.

1. Dorci so bivali le v Sparti. Ti edini so kot plemenitniki imeli vse državljske pravice in prednost v življenji pred vsemi drugimi. Pot jim je bila odprta do vseh uradov in po zborih so se udeleževali tudi vladanja. V last so imeli najboljša zemljišča, ki jih niso smeli niti prodati, niti podariti. Pečali so se le z vojsko in lovom; tudi o mirnih časih so se pripravljali za vojsko in v orožji vadili. Nikdo se ni smel poprijeti niti poljedelstva niti obrtnije niti kupčije.

2. Perioeki (okolni prebivalci) so bivali zunaj Sparte, zlasti po bolj odležnih straneh Lakonije. Bili so prvotniki, ki se Spartancem niso do zadnjega branili, temveč se jim prostovoljno udali; zato so ohranili osebno svobodo in po večem tudi svojo zemljo. Razen poljedelstva so se pečali še z obrtnijo in kupčijo. Državljskih pravic niso imeli nobenih, a morali so davke plačevati in na vojsko hoditi.

3. Helotje (vjetniki) so bili tisti Achajci, ki so se le spartanski sili udali. Bivali so kot osebno nesvobodni služniki in delalci po spartanskih zemljiščih in nekaj tudi pri posamičnih rodovinah v Sparti. Postava je natanko določevala, koliko žita, olja in vina so imeli posestniku dajati od obdelovanega polja. Spartanec ravno tako ni smel prodati ali podariti dotičnih Helotov, kakor ne svojega polja; kajti bili so prav za prav državna lastnina. V vojski so jih rabili na ladijah za veslarje, na suhem so se pa boja udeleževali kot lahkooboroženci. Vsak Spartanec je v vojsko vzel po 7 ali 8 Helotov, ki so mu hlapčevska dela opravljali, pratež nosili in ranjence z bojišča spravljali.

Najvišjo oblast je izročil Lykurg dvema kraljema iz Proklejevega in Eurysthenovega rodu, ki sta po starih poročilih izvirala od Aristodemovih sinov (dvojčkov). Kralja sta se v vseh važnih stvareh posvetovala z gerusijo ali starejšinstvom, le v vojski sta kot najvišja poveljnika imela neomejeno oblast. Spartance je razdelil v 30 ob ali zadrug, katerih dve ste obsegali kraljevska roda.

Gerusija je razen kraljev (načelnikov obeh kraljevskih zadrug) štela 28 najmanj 60 let starih mož (izvoljenih načelnikov posamičnih zadrug). Bila je tudi najvišja sodnija spartanska. Predsedovala sta jej kralja. — Končno pa je določeval narodni zbor vse imenitne stvari kot o vojski in miru, o pogodbah s tujimi državami, o novih postavah; volil je tudi državne uradnike in geronte, t. j. starejšine. K narodnemu zboru so hodili vsi Spartanci, ki so vsaj 30 let imeli.

V zboru samem pa niso nikakor besedovali, temveč predloge (o katerih se je starejšinstvo prej posvetovalo) le sprejemali ali pa zavračali.

Lykurgove postave so se ozirale tudi na odgojo mladine in na osebno življenje odraslih Spartancev.

Poseben odbor je natanko ogledal vsakega novorojenca. Če je bil slaboten ali pohabljen, izpoložili so ga (sprva so jih metali v neko brezdno ob Taygetu). Kreпки in zdravi otroci so ostali do sedmega leta pri stariših; potem so jih do 20. leta odgojevali v državnih zrejališčih. V teh so posebno gledali, kako bi mladino ukrepili in utrdili. Dečki in mladeniči, po starosti razdeljeni v posebne oddelke, spavali so na senu ali slami ali pa na trstji, ki so je sami ob Euroti nabirali in domov nosili. Po leti in po zimi so hodili bosi. Tople kopeli, mazila in odeje so bile prepovedane. Z vsakim letom so jih ostreje držali; od dvanajstega naprej so bili le s plaščem pokriti. Njih jedila so bila slaba, in še teh so jim dajali tako pičlo, da se niso nikdar po polnem nasitili. Če niso hoteli stradati, morali so krasti. Kdor se je pri kraji izkazal posebno zvitega, hvalili so ga, ostro pa kaznovali, če se je dal zasačiti. Vsako leto so na praznik Artemide Orthije v nje templji kaj hudo, celó krvavo bičali mladino; kdor je najdalje zdržal, da ni o velikih bolečinah zastokal (in mnogi so se omedlevši na tla zgrudili), dobil je kot „bomonika“ ali „zmagalec pri altarji“ častni venec. — Vadili so se tekati, skakati, boriti se, kopje in okroglo ploščo (discus) metati in v raznih vojnih vajah, pa tudi plesati in peti. V prvih letih se je morala mladina uže privaditi, starost spoštovati; hudo so ga karali, kdor bi ne bil pred starčkom vstal, umaknil se mu s stola itd.

Tudi pri deklicah so gledali na lepo odrejo in na utrjenje njih života. Njih zrejališča so bila po večem tako osnovana kakor ona za mladeniče.

V vojsko so hodili, kakor je bila potreba, od 20. do 60. leta, bali se je niso nikoli, temveč še hrepeneli so po njej kot po najljubši slavnosti. Mesto priproste navadne obleke so v vojski imeli lepo rudečo; pred bitko so se snažili, lase lepo si razčesali in čelado si ovenčali. Srčnost je bila njih največa krepost, boječnost pa največa sramota. Vsak je zasramoval Spartanca, ki je pred sovražnikom bežal; izgubil je vse državljanske pravice. Smel se ni več udeleževati narodnih zborov, skupnih obedov, telovadbe, petja in raznih slavnosti. Lase je nosil na enej strani kratko pristrižene pa oblačil se je z obleko skrpano iz mnogobarvnih zaplat. Na ulici se je moral vsakemu, celó mlajšim ogniti.

Tudi odrasli Spartanci so se po gostem vadili za vojsko; to je ob miru zlasti lov nadomestoval. Obedovali, prav sa prav večerjali so skupaj na javnih trgih. V obednicah so se navadno zbirali v družbah po petnajstero mož (sysitija). Najimenitniša, če prav vsakdanja jed je bila črna juha: meso s soljo in kisom v svinjski krvi kuhano. Prigrizovali so ržen kruh ter po starogrški šegi pili vino z

vodo mešano. Dobivali so tudi sira, oliv in smokev, časih pa divjačine, če so je udeležniki kaj nalovili po gosto zarasenem Taygetu. K obedom so po gostem prihajali tudi mladeniči, da bi se naučili kratkega, pa prebrisanega govora. Njih kratki, pa ostroumni odgovori so pri starodavnikih jako sloveli.

Messenski vojski.

Prva messenska vojska (730—710?). Vojaški Spartanci niso mogli dolgo mirovati, ampak so skušali svoje kraljestvo razširiti. Ko so si bili prisvojili nekaj Arkadije ter siloma vzeli dobro utrjeno mesto Amykle ob Euroti, napadli so rodovitno Messenijo. Te se polastiti, mikalo jih je tem bolj, ker so ondotni Dorci podvrženim prvotnikom bili priznali enake pravice. (Pravljica pa drugače pripoveduje vzrok in začetek 20letne te vojske.)

Kralja Theopomp in Polydor sta vodila Spartance. Prvih 5 let so le škodo delali drugi drugim. Ko so pa Messenci po nedoločeni bitki se umaknili na utrjeni grad Ithome, nadlegovali so Spartanci deželo z večo silo. Da bi rešil domovino, daroval je messenski kralj Aristodem na Apollonove besede celó lastno hčer. A vse zastonj! Aristodem je obupavši umoril samega sebe na njenem grobu. Spartanci so se polastili dežele in na zadnje tudi trdnjavnice Ithome. Premagani Messenci so nekaj bežali v arkadske gore, nekaj pa zapustili nesrečno domovino. Velika njih večina, ki je doma ostala, morala je kot perioeki in helotje robovati Spartancem.

Druga messenska vojska (645—630?). Črez mnogo let so se Messenci skusili znebiti težkega jarma. Takrat so se z uporniki zavezali Arkadci, Argivci in Pisatje. Messenski vojvoda je bil slavni Aristomenes (pravljica jako proslavlja tega junaka, ki so ga bili Spartanci trikrat vjeli — a vselej se je čudovito rešil), ki je večkrat premagal Spartance ter jih pregnal iz svoje domovine. Nadlegoval jih je celó v Lakoniji in v Sparti. Na to so Spartanci vsi preplašeni za svet prašali preročišče v Delphi; to jim je reklo, da naj Atenjane prosijo pomoči. Res so jim ti poslali kruljavega pesnika Tyrtaeja, ki je potrte Spartance z vojaškimi pesnimi tako navduševal, da so se Messencem hrabro branili. V krvavi bitki v Dolgem jarku so jih celó premagali, ker je Aristokrat, arkadski kralj in messenski zaveznik, med bojem po izdajalsko prestopil k Spartancem. Messenci so se na to umaknili v hribe, v mejno trdnjavo Iro. Enajst let se je Aristomenes hrabro branil v trdni Iri; a na zadnje so jo Spartanci po izdajalsko vzeli. Premagana posadka je zapustila domovino. Večina jih je šla v južno Italijo, kjer

so se zlasti v Zankli na Siciliji naselili ter jo po sebi Messino zvali. Z drugimi se pa je Aristomenes naselil na Rhodu, kjer je tudi umrl. Spartanci so Messenijo sedaj po polnem med seboj razdelili in vse prebivalce naredili za helote.

Efori.

O prvi messenski vojski sta kralja Theopomp in Polydor nastavila pet eforov (ephori), t. j. nadzornikov, ki so mesto nenavzočnih kraljev trg v Sparti nadzorovali in razne prepire o lastnini razsojevali. Te nadzornike, sprva le začasno ustanovljene, volili so poslej kralji od leta do leta. Ker sta se kraljeva roda med seboj toliko črtila, imeli so efori priliko svojo oblast pomnožiti in razširiti. Leta 580 zlasti so si prisvojili mnogo pravic, ki so jih poprej kralji in starejšinstvo imeli. Nadzorovali so vse počenjanje kraljev; v sili so smeli kralje celó zapreti, jih pred starejšinstvom tožiti in kaznovati. Po prvem eforu se je tudi leto imenovalo.

Spartansko vodstvo (hegemonija).

Srečni messenski boji so Sparčane mikali, svojo oblast še bolj razširiti. Zato so se dolga leta vojskovali s Tegejo v Arkadiji. Res da je niso pódjarmili tako kakor Messenijo, a vender so jo prisilili, da je priznala spartansko nadoblast. Enako se je godilo Argolidi, nekdam najmočnejši državi v Peloponnesu. Ker so se tudi druge države pogodile s Spartanci, ustanovili so ti sredi 6. stoletja peloponnesko bojno zavezo (symmahijo) ter sebi vodstvo (hegemonijo) pridržali. Po potrebi so Sparčani sklicevali zavezne zборе, ki so o miru in vojski sklepali, potrebni denar dovoljevali ter število vojščakov določevali. Tudi zavezno vojsko so le Spartanci vodili.

Athene.

Kraljestvo.

V prvotnih časih so v Athenah gospodovali kralji; med temi je za junaške dobe bil Thesej najimenitniši. Zedinil je attiške okraje v eno državo, katerej središče je bil athenski grad. Temu zedinjenju v spomin je ustanovil slovesni praznik panathenajski (panathenaica), ki so ga vsako leto meseca avgusta, posebno slovesno pa vsako četrto leto obhajali. Razdelil je tudi ljudstvo v 3 stanove: v plemenitnike (eupatride), poljedelce in roko-

delce. Med nasledniki je bil *Thymoetes*, zadnji kralj iz *Thesejevega* rodu. Ko so tega pahnili s prestola, posadili so nanj *Melantha* iz *Nestorjeve* rodovine, ki se je bila iz *Pyla* v *Athene* preselila. *Nelidi* so gospodovali do l. 1068, v katerem se je znani kralj *Kodrus* za domovino žrtvoval.

Plemenitniška vlada.

Vsled dorskega preseljevanja je tudi v *Athenah* propadlo staro rodovinsko in dedno kraljestvo in plemenitniki so se polastili vrhovne oblasti v državi. Po slavni *Kodrovi* smrti plemenitniki niso hoteli nobenega izmed njegovih sinov spoznati za vrednega, da bi zasedel kraljevi prestol. Mesto kralja so izmed članov kraljeve rodovine izvolili arhonta (archon), t. j. oblastnika ali vladarja, ki je do smrti vrhovno oblast v rokah imel.

Leta 753 so plemenitniki oblastniku še bolj oblast skrčili, kajti za naprej ga niso volili več za ves čas njegovega življenja, temveč samo na 10 let. Začeli so tudi prezirati kraljevo rodovino in arhonte jemati iz drugih plemenitih rodov. Tako so ti postali pravi uradniki, zavisni od plemstva, kteremu so tudi bili odgovorni.

Leta 683 so še bolj stesnili vrhovno oblast. Volili so za naprej vsako leto po 9 arhontov, ki so prej zedinjeno oblast med seboj delili. Prvi oblastnik je bil „archon eponymos“, ker se je leto po njem imenovalo; drugi se je zval „archon basileus“, ker je sosebnó izvrševal duhovska opravila nekdanjega kralja; tretji je bil „archon polemarchos“, t. j. najviši vojskovod; šestero drugih se je zvalo thesmotheti. Ti so bili najviši sodniki v vseh stvareh, ki niso prednjim arhontom ali pa posebnim sodnikom pristojale.

Ker so plemenitniki izmed sebe volili tudi druge uradnike, bila je vsa državna oblast le v njih rokah. To so porabljali le sebi na korist, prosto ljudstvo so pa močno zatirali. Nakladali so mu zmerom večé davke, pa tudi pri sodnijah je zeló trli. Tožbe so razsojevali po polnem samovoljno, danes tako, jutri nasprotno; kajti *Athenjani* tačas še niso imeli pisanega prava. Prisojevali so mu tudi visoke globe, ki so je potlačile še v večó revščino.

Postavodajalec Drakon (624). Zarad negotovega pravnega stana je rasla nezadovoljnost prostega ljudstva od leta do leta. Bojé se silnega upora so plemenitniki naročili arhontu *Drakonu*, naj zapiše običajno pravo (624). *Drakon* jim je res spisal zakonik, a postave njegove so bile tako ostre, da so o njih rekli, da jih je s

krvjo pisal. Njegov zakonik je namreč poznal le hude kazni: za glavo je šlo vsacemu, ki bi bil, če tudi kaj prav malega, ukradel; enako je kaznoval še nekaj majhnih zločinov. Druge prestopke je kaznoval z izgubo državljanskih pravic, z visokimi globami ali celó z izgubo osebne svobode. Ta kazen je zadela tudi dolžnika, ki ga je upnik lahko prodal na tuje v sužnost.

Kylon (612). Ne da bi nove postave bile pomirile ljudstvo, še bolj razkačile so je. To je nakanil plemenitnik Kylon porabiti ter po izgledu drugih grških tiranov polastiti se vrhovne oblasti v Athenah. Ko je še nekaj pomoči dobil pri svojem tastu Theagenu, megarskem samooblastniku, polastil se je nenadoma pri nekej slovesnosti Akropole. Preplašeno ljudstvo je mislilo, da se tujci hočejo mesta polastiti; zato se je zedinilo s plemenitniki ter šlo nad njega. Kylon je ubežal, padlo pa je mnogo njegovih privrženecv. Ostali so se udali arhontu Megakleju; a sveti prisegi vkljubu so te pri odhodu napadli in jih poklali. S tem se je oskrunila vsa dežela.

Kylonova vstaja pa je imela še druge žalostne posledke. Theagen, razsrjen, da so Athenci izgnali njegovega zeta, jim je vzel otok Salamis; zaprl je pot njih ladijam ter oviral athensko kupčijo. Večkrat so Athenjani skušali sovražniku vzeti otok, pa vsi njih navali so jim izpodleteli. Izgubili so mnogo ladij in ljudi ter nazadnje s smrtjo žugali vsakemu, ki bi jim svetoval, naj bi znova poskusili Salamina vzeti.

Solon jih je rešil te nadloge. Rojen je bil l. 639 iz kraljevega rodu Kodrovega. Veliko podedovano premoženje je pomnožil s srečno kupčijo; potoval je tudi daleč po svetu, opazoval zakone in običaje raznih narodov ter si tako um močno izbistril. Ker je izprevidel, da Athenci ne morejo obstati brez Salamine, delal se je blaznega (kajti starodavniki so mislili, da blazne sami bogovi navdušujejo) ter je nasvetoval, naj znova poskusijo sovražniku otok vzeti. Res so ga poslušali in zbrali novo vojsko; njej na čelo so postavili Solona, ki je Megarce sè Salamine pregnal (598).

Da bi utolažili jezo božjo zaradi prelite krvi, izgnali so začetnike krvoprelitja, plemenite Alkmaeonide. Na to jim je Solon nasvetoval, naj pošljejo po slavnega vedeževalca Epimenida. Ta sveti mož je na Kreti 57 let neprestano spal v božji jami, hranil se je le z rastlinami in doživel 299 let. Državna ladija ga je pripeljala v Athene, ktere je s slovesnim darovanjem in čiščenjem spravil z razžaljenimi bogovi. Bogato so ga hoteli obdarovati, pa sveti duhovnik se je ubranil daru ter se zadovoljil le z vejo svete oljke na Akropoli.

Solonova ustava.

Leta 594 so izvolili modrega Solona za prvega arhonta ter mu naročili državi dati nove postave. Velikega zaupanja pri

ljudstvu mu niso pridobila prej omenjena dela, ampak še bolj njegova sposobnost in izvedenost v državnih stvareh, ki jo je občinstvu kazal v jedrnatih pesnih.

Razne stiske so ljudstvo spravile v dolgove. Bogati plemiči so pa bili kaj trdosrčni upniki. Kdor ni mogel plačati dolga z velikimi obrestmi, vzeli so mu vse; upniki so dolžniku celó smeli vzeti ženo in otroke in jih na tuje prodati; silili so ga kot suznika, da jim je služil, ali so ga pa tudi prodali v robstvo. Solon je kot postavodajalec najprej osvobodil vse dolžnike, ki so domačim upnikom služili; na tuje prodane pa je odkupil na državne stroške. Dalje je prepovedal s smrtno kaznijo na život posojevati. Da bi pomogel zadolženim posestnikom, pomanjšal je denar, pa tako, da mu je prejšnja veljava ostala: skoval je namreč iz 73 starih drahem (drachma) 100 novih ter je zapovedal, da se stari dolgovi brez preračuna plačajo z novim denarjem. To ravno je glasovita Solonova „seisachteia“ (zmanjšanje dolgov).

Potem je državo z nova uredil ter jej dal novo ustavo. Za podlago novej uredbi je postavil posest zemlje ter po tej odmeril vsakemu v državi svoje pravice in dolžnosti. Zemljiškim posestnikom, mislil je, je dosta bolj mar, da se država ohrani in v blagostanji obdrži nego onim, ki imajo le na kupe denarjev; kajti denarni bogatini lahko vsak trenotek odidejo in se drugodi naselijo.

Po velikosti zemljiškega posestva je razdelil državljane v 4 razrede. 1. V prvi razred so se šteli vsi veliki posestniki, ki so na lastni zemlji vsaj po 500 korcev (medimnus) žita (ali olja in vina) pridelovali. 2. V drugi razred so spadali tisti, ki so vsaj po 300 korcev žita na leto pridelovali. Bili so večinoma manj imenitni plemenitniki; rekli so jim konjiki, ker so se le na konjih vojskovali. 3. V tretji razred so se vrstili vsi mali posestniki in bogati kmetje, ki so od svojega polja vsaj po 150 korcev žita na leto dobivali. 4. V četrtem razredu so bili vsi državljani, ki so še manj nego po 150 korcev na leto pridelovali, ali pa nič zemlje niso imeli v last ter se le z obrtnijo, kupčijo ali z doneski svojega premočnega premoženja živili.

Davke so plačevali po razrednem posestvu, namreč prvorazredniki največe, četvrtorazredniki so pa bili davka in vojaščine oproščeni. Po teh razredih so se udeleževali tudi vladanja. Tako so arhonte, ki jih je Solonova ustava kot najvišje državne oblastnike obdržala, volili le izmed prvorazrednikov. Poleg arhontov je vpeljal kaj veljavno svetovalstvo (bulé), ki je štelo 400 svetovalcev.

V to svetovalstvo so se volili le možje iz prvih 3 razredov. Imelo je v rokah državno upravo ter je državo zastopalo v vseh zunanjih zadevah. Posvetovalo se je o vseh nameravanih postavah in drugih važnih stvareh. Narodni zbor (ecclesia) je obsegal vse athenške državljane, ki so vsaj 20 let imeli. Po razgovorih je končno sprejemal ali zavračal postave, določeval o vojski in miru ter volil arhonte, svetovalce in druge uradnike. Ker je Solon prav za prav največo moč v roke dal narodnemu zboru, zvali so njega ustavo demokratsko ali ljudovladsko.

Uže v starodavnih časih je slovelo athenško najviše sodišče areopag, ki je sodil o umoru in uboji. Da bi sebičneži ne zapeljavali ljudstva in da bi to nepremišljeno ne sklepalo škodljivih postav, pomnožil je Solon areopagovo oblast. Odsihmal je to sodišče nadzorovalo pravno vedenje državljanov pa smelo celó odstranjevati postave in sklepe narodnega zbora. Med areopagite so prišli le arhontje, ki so brez najmanjše pomanjkljivosti svojo službo opravljali.

Kakor vsi zakonodajalci starih časov, skrbel je tudi Solon postavno za odgojo athenških državljanov. Najimenitniša podlaga pravi odgoji mu je bila rodovina; nje naravnih vezi ni nikakor pretrgal ali oslabil; zato je mladina sredi nje odraščala. Od sedmega leta naprej je moral deček hoditi v šolo in telovadnico. V šoli se je učil pisati, čitati in računati, pa tudi na liro (lyra) brenkati in poleg peti pesni, ki so dejanja pradedov slavile in mu blage misli zbujale. Telovadnice so imele namen, mladini život okrepiti in gibčnega narediti. V gimnazijih (gymnasium) so mladeniči nadaljevali razne vaje in nauke. Z 20. letom je mladenič prestopil med dorasle državljane ter hodil v vojsko in k narodnemu zboru; državne službe pa je smel še le pozneje opravljati.

Lenoba je bila ostro prepovedana. Solon je zeló častil rokodelstvo. Zato je zapovedal starišem, da morajo svoje otroke dati učiti se kake obrtnije ali kakega drugega dela. Kteri stariši bi bili zamenarili to dolžnost, v starosti niso mogli zahtevati, da bi jih otroci preživili. Spodobno se obnašati bila je mladini posebna dolžnost. Nehvaležnost proti starišem je postava kaznovala z izgubo državljanskih pravic.

Razen državljanov Solonova ustava še pozna metoeke (metoecus) in sužnje. Metoeke so se zvali tujci iz raznih krajev, ki so se zlasti zaradi kupčije v Athenah naselili. Sužnji athenški se ne dajo primerjati spartanskim helotom, kajti bili so kupljeni tujci ali pa v vojski ujeti sovražniki, s kterimi so po Solonovih naredbah milo ravnali.

Ko je slavní postavodajalec izvršil svojo nalogo, prisegli so mu Athenčani, da bodo njegove postave 10 let izpolnovali brez najmanjše

spremembe. Potoval je potem na Cyper in v Aegypet. Vrnivši se domov (570) našel je med državljani nevarne zmešnjave in hude prepire. Nedoločeno je, kje in kdaj je Solon umrl.

Pisistratidi (560 — 510).

Po Solonovi ustavi so imeli veliki posestniki največ oblasti, vender niso bili s tem zadovoljni ter so še več zahtevali; vodil jih je plemenitnik Lykurg. Dosta zmernejša je bila srednja stranka, kterej načelnik je bil Megaklej; tretjo, prvej ravno nasprotno, je vodil Pisistratus. Ta stranka je obsegala vse bolj revno ljudstvo, kteremu se je zdela Solonova ustava še preveč plemenitniška. Pisistratus je bil kraljevega rodu Nelejevega in se je po premoženji med vsemi boljarji najbolj odlikoval. Proti ljudem svojega stanu je bil silo osoren, jako prijazen pa proti prostemu ljudstvu. Temu se je prikupil tudi s svojo darežljivostjo. Delal pa je le zato tako, da bi se polastil vrhovne oblasti v državi.

Enkrat je ranil samega sebe in svoje mezge ter Solonovemu ugovoru vkljubu se lagal ljudstvu, da zarad življenja ni brez skrbi pred sovražniki. Preslepljeno ljudstvo mu je res privolilo 50 kijenosev, ki jih je Pisistrat kmalu do 400 pomnožil. Kar je l. 560 ž njimi posedel Akropolo ter jel Athenjanom gospodovati. A nasprotni stranki ste se zedinili in ga izpodili. Pisistrat je šel na svoja posestva ter tam čakal ugodnejšega časa.

Res ste se zedinjeni stranki kmalu razprli; in Megaklej se je celó pogodil s Pisistratom, da mu bode pomagal vrniti se v Athene, če vzame njega hčer za ženo. Potem si je z neko posebno zvijačo (Phya) ustanovil drugikrat samovlado (550). A ker se je Megaklej zarad svoje hčere ž njim razprl, moral se je Pisistrat črez dve leti zopet umakniti. Takrat je šel v Eretrijo, kjer je 11 let živel. Tu je izgnanec nabral veliko vojsko, šel nad Athenjane, zmagal jih ter tretjikrat osvojil si gospodstvo in je obdržal do smrti (538—528).

Da bi državljanov preveč ne razkačil, Pisistrat ni odstranil Solonove ustave, ampak je le gledal na to, da so izvoljeni uradniki bili njemu udani možje. Utrditi je skušal svojo oblast z zunanjo slavo. Očistil je otok Delos ter je na njem vpeljal posebno slavnost. Pospeševal je kupčijo in obrtnijo in podpiral kmetijstvo. Athenjanom je napravil velik vodotok ter Zeusu na čast jel zidati tempelj, ktereга Aristoteles po velikosti primerja s piramidami. Da bi se prostemu ljudstvu posebno prikupil, določil je, da so vsako četrto leto panathenajski praznik sosebno slovesno obhajali.

Pri tej slavnosti so pevci popevali vse Homerjeve pesni, katere je Pisistrat dal zbrati in zapisati; ukazal je tudi pregledati Hesiodove pesni.

Po njegovi smrti sta vladala sina Hippias in Hipparchus. Umetnost in slovstvo sta podpirala še bolj kot njiju oče in tadanje pesnike (Simonides, Anakreon) vabila na krasni dvor v Athenah. Tudi mesto sta oklepšala s stavbami in spomeniki (Hermesjevi stebri). Manjkalo pa jima je očetove previdnosti; in to ju je pogubilo.

Hipparch namreč je bil razžalil sestro meščana Harmodija. Zato je ta s svojim prijateljem sklenil na panathenajski praznik pri obhodu umoriti samosilnika. Zarotniki so res umorili Hipparcha (514), a Hippias jim je ušel. Ta je ukazal zarotnike zgrabit in jih hudo kaznovati. Odslej si je Hippias vedno hudo domišljeval ter je kaj ostro in neusmiljeno gospodoval. Zato so se mu uprli Athenjani ter ga s pomočjo spartanske vojske pregnali iz Akropole (510).

Klisthenova preuredba Solonove ustave.

Ko so odpravili samosilnika, razdvojili so se državljani v dve stranki; ena, kateri je bil Isagoras na čelu, je hotela vpeljati po polnem plemenitniško ustavo, nasprotna pa je bila za ljudovlado. To je vodil pogumni Klisthenes, sin Megaklejev, ki se je bil v vojski zoper Hippija najbolj odlikoval. Res je zadnja stranka nadvladala in Solonovo ustavo, zopet vpeljano, tako preuredila, da je bila po polnem ljudovladska.

Mesto nekdanjih 4 rodov je Klisthen brez ozira na sorodnost razdelil ljudstvo v 10 okrajev (phyle), katerih posamične občine (deme) so bile semtertje po Attiki raztresene. Središče jim je bil athenški trg, kjer so stali kipovi deseterih razrodovskih junakov (heros). Vsak okraj je izmed sebe volil 50 zastopnikov v svetovalstvo (bulé)), ki je sedaj štel 500 članov. Petdesetero svetovalcev vsakega okraja (prytanis) je 35 ali 36 dni na leto prevzelo vrhovno oblast v državi in opravljalo vsa opravila ter sklicevalo narodne zборе. Tako je zelo zmanjšal oblast deveterih arhontov. V narodno ali porotno sodišče (heliaja) je vsak okraj volil 500 členov in 100 namestnikov. Da bi zaprečil razne razpore, določil je, da uradnikov niso več volili, ampak jih izžrebovali.

Klisthen je baje tudi vpeljal ostracizem (ostracismus) ali črepno sodbo. Če so državljani sumili, da državi preti nevarnost

od posameznih mož, zbrali so se v narodnem zboru. Vsak je dobil lončeno tablico (ostrakon) ter nanjo zapisal ime sumljivega mu moža. Čegar ime je napisalo vsaj 6000 državljanov, moral je v 10 dneh zapustiti mesto ter za 10 let iti na tuje. Nikakor pa mu z obsodbo niso škodili na premoženji in osebni poštenosti. Ta kazen je bila celó častna, kajti pričala je, koliko veljave da je izgnanec imel v državi. Ostracizem je varoval državo pred samosilniki, še bolj pa pred hudimi notranjimi razpori.

Grške naselbine.

Razen Phoeničanov so v starem veku ustanovili Grki največ naselbin. Preseljevanje raznih razrodov, notranji državni razpori pa vojske med državami so najbolj gnale Grke na tuje. Tudi zaradi kupčije jih je mnogo zapustilo domovino. Naselbine so bile skoro po polnem nezavisne od domovinskih mest; kajti vse državljanske razmere so si urejevale po svojem. Le vera jih je vedno vezala z materinskimi mesti, s kterimi so obhajali skupne praznike ter častili taiste bogove in polubogove.

Največ naselbin so ustanovili **Jonci**. Chalcida na Euboeji je naselila 32 mest le na polotoku Chalcidici ob severnem Aegejskem morji; potem Rhegium in Cumae v Italiji; potem Catana, Leontinoi in Zankle v Siciliji. Milet sam je ustanovil okoli 50 mest zlasti ob Marmarskem in Črnem morji; najbolj so sloveli Abydus, Sinope, Trapezus, Odessus, Tyras (Akerman), Olbia, Pantikapej (Krč), Tanaïs i. t. d. Phokijani so razun drugih naselili Lampsak ob Marmarskem morji in Massilijo v Galliji.

Achajci so se preseljevali zlasti v južno Italijo, kjer sta Kroton in Sybaris zeló slovela po svojem bogastvu. Krotonjani so bili najspretniši telovadci v starem veku, Sybarijani pa še sedaj v pregovoru slovó po svoji mehkužnosti in nasladnosti (Sybarit). Sploh je bila južna Italija tako gosto posejana z grškimi mesti, da so jej rekli Velika Graecija (Graecia magna).

Med **dorskimi** naselbinami so se posebno odlikovale korinthske na Krfu in Leukadiji pa na nasprotnem celinskem obrežji kot Apollonia, Epidamnus (Drač), v Siciliji pa slavne Syrakuse. Megarijani so sezidali Byzantium in Chalcedon ob Bosporu pa Selinus na Siciliji. Lakonski beguni so ustanovili Tarent, messenski pa Messano. Rhodjani so na Siciliji naselili Gelo, Geljani pa Akragas (Agrigentum). V severni Afriki so Dorci sezidali Cyrene.

Edinstvo grških razrodov.

Grki so bili uže v svojej prvotnej domovini zemljepisno razkosani v več razrodov in premnogo državic. Ta razcepljenost se je še posebno zeló pomnožila po neštevilnih bližnjih in odležnih naselbinah. Vsled njih državnega uzora, da je vsako le nekoliko veljavno mesto z okolico ali malo pokrajino bilo samostojna država, bilo se je bati, da bi se narod po polnem ne razdrobil. A trdne vezi so vezale posamezne veje in vejice ter čudovito moč dajale celemu narodu, tako da se je zavedal narodne edinosti in samostalnosti. Take vezi so bile: jezik, običaji, vera in narodne igre.

Kakor vsak narod so se tudi Grki sorodnosti med seboj najbolj zavedali po svojem lepo zvenečem jeziku. Brez razločka bili so ponosni na bogate zaklade svojega slovstva ter so sebi nasproti vse tuje narode zvali siroveže (barbarus).

Res da se njih šege in običaji, njih družbeno in osebno življenje po vsem nikakor ne dajo primerjati sedanjemu času, vender so Grki tudi v tem prekosili vse druge narode starega veka. Od Azijancev in Rimljanov milejše so ravnali z vjetniki in robovi; dosta bolj so cenili tudi ženski spol ter tudi mladino skrbnejše odgojevali nego kateri koli star narod. Take razmere so jih celó po tujih deželah sosebnost ločile od tujcev ter jih spominjale na njih grško narodnost. Sosebno pa jih je jedinila gostoljubnost. Ta ni vezala med seboj le posameznih oseb in rodovin, ampak tudi cela mesta in cele države.

Sosebno trdno pa je vera oklepala raztresene grške razrode. Praznovali so skupne praznike in čistili taiste bogove. V tem oziru je imelo preročišče v Delphihi največo zaslugo. To svetišče je bilo skupno vsem Grkom. Delphski duhovniki, jako izobraženi in povsodi čislani možje, imeli so največ vpliva na razvitek grške vere. Ustavljali so se tujim veram in novim bogovom in med Grki oživljali in ohranjali staro vero, zlasti vero v svitlega Apollona. V zvezi z raznimi duhovniki je dajalo njih prerokovališče najboljše svete v vseh državnih razmerah.

Slovesne narodne igre so dejanjsko najbolj edinile grški narod. Udeleževati so se jih smeli le Grki. Vsakemu je bila največa slava, če je zmagal pri igranj; za srečnega so ga šteli in slavili njega, njegove stariše in njegovo rojstno mesto. Imeli so pythske, isthemske, nemejske in olympijske igre.

V Delphihi so Apollonu na čast obhajali pythske igre, sprva le s petjem, poslej tudi s telovadbo in bojem pa vožnjo na skus. Zmagalca so obdarili z vencem iz svetega lavoričja. —

Isthemske ali korinthske igre so obhajali na Isthmu morskemu bogu Posejdonu na čast. Bršljanov venec, poslej pa smrekov je bil darilo zmagalca. — Manj znamenite so bile nemejske igre, ki so je Argivi v nemejski dolini obhajali Zeusu na čast; tudi pri teh so zmagalca venčali z bršljanom. — Najslovesniše so pa bile olym-pijske, ktere so na vsake 4 leta obhajali (olympiada, četrtoletje). Iz vseh grških krajev, iz domačije kakor iz daljnih naselbin, zbirali so se v sveti Olympiji. Le kdor je bil grške krvi, smel se je igre dejansko udeležiti. Po slovesni službi božji so se začele igre in 5 dni zaporedoma se vrstile. Sprva je bilo le tekanje na skus; temu so pridjali poslej skakanje in metanje kolesa (discus) in kopja ter borjenje, še pozneje pa boj na pesti in vožnjo na skus. Zmagalca v teku so najbolj čestili in tudi olympiado po njem zaznamenovali. Darovali mu vejico svete oljke pa palmo; slovesno so oklicali njega ime ter ime njegovega očeta in rojstnega kraja. Kadar se je vrnil domov, sprejeli so ga slovesno, pesni o njem prepevali, kipe mu postavljali ter ga bogato obdarovali. V Athenah so ga do smrti hranili v pritaneji (prytaneum).

Persijanske vojske (500—449).

Vstaja Joncev

(500—494).

Persijani so zelo trdo gospodovali Grkom v Mali Aziji; nakladali so jim velike davke ter izpodkopavali njih samostalno občinsko življenje in jim vrivali samosilnike. Tak je bil Histiaeus v Miletu, ki je bil to oblast izročil svojemu zetu Aristagori ter sam v Thraciji ob Strymonu sezidal novo mesto. Ker so ga obrekovali, poklical ga je persijski kralj v dvorno svetovalstvo. Ko je ta izprevidel, da ga Persijani skoro kot jetnika v Susah zadržujejo, pri-govarjal je Aristagori, naj se Grki v Mali Aziji upró zoper Per-sijane. Aristagora jih je res v to pregovoril ter celó 25 ladij od Athenjanov in Eretrijanov dobil v pomoč (zastonj pa je skušal pridobiti Sparčane, njih slavohlepnega kralja Kleomena).

Uporniki so sprva bili srečni, vzeli so Sardes ter je se-žgali. Zarad tega kaj razjarjeni Lydijani so se zedinili s Persijani ter šli nad grško vojsko pri Ephesu ter jo premagali. Na to so se Athenjani in Eretrijani vrnili domov; Aristagora je ubežal v Thracijo (kjer je bil ubit. Histiaeus, ki ga je bil Darij poslal zoper upornike, ropal je nekaj časa ob Bosporu; tu so ga Persijani vjeli in usmrtili). Persijani so sedaj naglo ukrotili upornike ter jim po polnem požgali trdni Milet (494).

Darijevi vojski zoper Grke v Evropi.

Kdo so Athenjani, vprašal je mogočni Darij, ki so z Jonci mi Sarde požgali? Ves razsrjen je poslal l. 493 svojega zeta Mardonija strahovat prevzetne Grke. Ta je peljal veliko vojsko črez Hellespont v Thracijo, mnogobrojne ladije so ga pa spremljale poleg obrežja. A Thraki so na suhem vojsko hudo napadali ter jo razkropili, ladijevje se pa je razbilo pri nosu Athos. Tako se je prva vojska ponesrečila še prej, nego so Persijani prišli na grško zemljo.

Nato je Darij naglo pripravljajl novo vojsko, ki se je takrat imela prepeljati prek Aegejskega morja. Poprej so njegovi poslanci še zahtevali od grških držav na otocih in na celini zemlje in vode v znamenje udaje. Res se mu jih je mnogo udalo, a v Athenah so poslance pomorili, v Sparti pa pahnili v vodnjak z besedami: „Tu si sami vzamite vode in zemlje“.

Kar sta persijska vojvoda Datis in Artaphernes na 600 ladijah pripeljala 100.000 pešcev in 10.000 konjikov v Evropo. Pot jima je kazal Hippias, izgnani athenski samosilnik. Cyklade so jima se od strahu udale. Ko sta vzela Eretrijo ter jo razrušila, šla sta pri Marathonu na suho.

Athenjani so na prvo poročilo o nevarnosti prosili druge Grke, zlasti pa Spartance pomoči. A ti so jim odgovorili, da njih vojska vsled stare šege pred novo luno ne more oditi. Tako so Athenjani ostali osamljeni, le 1000 Plataejanov se je ž njimi zedinilo. Med deseterimi athenskimi vojvodi se je najbolj odlikoval Miltiades, ki je kot nekdanji samosilnik v Chersonesu dobro poznal persijanske šege in navade, pa tudi njih vojskovanje. Ta pogumni mož je peljal okoli 11.000 Grkov nad Persijane pri Marathonu ter jih je slavno premagal (490); pognal jih je na ladije ter se polastil bogate prateži in zaloge v zapuščenem taboru.

Sedaj so premagani Persijani veslali krog Attike, da bi nenadoma napadli nezavarovane Athene; pa Miltiades je opazil njih naklep ter se nagloma z vojsko vrnil v Athene. Ko so sovražniki ugledali athensko vojsko, odjadrali so domov.

Miltiades je zadobil pri someščanih toliko veljavo, da so mu zaupali vso athensko moč na suhem in na morji. Napadel je otok Parus in obsedal glavno mesto. A to podjetje mu je izpodletelo in ranjen se je moral vrniti domu. Sedaj so ga njegovi zoperniki tožili zarad velikih stroškov in res so ga Athenjani kaznovali z veliko globo (50 talentov, talent okoli 2360 gold.). Ker te ni plačal,

zaprli so ga, in slavni zmagalec pri Marathonu je za rano umrl v ječi. Celó njegov sin Cimon je bil zarad očetovega dolga izgubil državljanске pravice za toliko časa, dokler ni globe plačal.

Themistokles in Aristides.

Grki so le malo mislili na nevarnost, ki jim je od persijanske strani pretila; ponovili so se celó stari razpori med njimi. Tako so se Athenjani vojskovali z Aeginjani. V Athenah samih ste se pa pokazali dve nasprotni stranki. Eno je vodil Themistoklej, zeló zmožen mož, ki se je bil uže odlikoval v bitki pri Marathonu, poslej pa je opravljal najvišje državne službe. Prigovarjal je Athenjanom, naj pomnože ladije ter le na morji iščejo veljave. Temu je nasprotoval Aristides, voditelj druge stranke. Ta se je posebno odlikoval po svojej premissljenosti pa po pravičnosti, ki je celó v pregovor prišla (justissimus). Po raznih razporih je zmogel Themistoklej in Aristides Pravični je bil po ostracizmu obsojen ter je šel za 10 let na tuje. Sedaj so obveljali vsi Themistoklejevi nasveti in Athenjani so kmalu imeli 200 ladij, na kterih so tudi četvrtorazredniki služili.

Xerxova vojska zoper Grke.

Darij se je hotel maščevati zarad sramotne izgube pri Marathonu ter se je 3 leta pripravljaj na novi boj. Med tem pa je umrl (485). Poslej je njegov sin in naslednik Xerxes dovršil vse priprave za grško vojsko. Spomladi l. 480 je šel z vojsko po dveh mostovih prek Hellesponta. V Thraciji se je pokazalo, da je njegova vojska na suhem štela okoli 1,700.000 mož; poleg tega je imel še 1200 vojnih ladij in več kot dvakrat toliko prevoznih.

Ko je Themistoklej slišal, kako zeló da se Persijani za vojsko pripravljajo, sklical je zastopnike vseh grških držav v zbor na Isthmu (481). Tu je rad prepustil voditeljstvo prevzetnim Spartancem, da bi v pretečem boji le slogo ohranil. Ker zarad nezanesljivih Thessalcev niso mogli zapreti soteske Tempe, sklenili so braniti Srednjo Graecijo.

Spartanski kralj Leonidas je s 7000 možmi (med njimi le 300 Sparčanov) zasedel sotesko Thermopyle. Kar se je pred sotesko pridrvila persijanska vojska. Xerxes je skusil najprej pridobiti pogumnega Leonido; a vse zastonj! Potem je ostro zahteval, naj mu Grki orožje izroče; prav po spartansko mu je odgovoril Leonida:

Pridi si po nje. Ko je neki ošaben Persijan zažugal Grkom, rekoč, da Persijanov je toliko, da bodo njih puščice solnce zatemnile, odgovoril mu je neki Lakonec: Tem bolje, bojevali se bomo v senci.

Začel se je krvav boj. Trikrat so Grki odbili Azijance ter jih brez števila pokončali. Celó 10.000 izbranih vojščakov, znani „neumrjoči“ niso nič opravili. Kar je izdajalec Ephialtes za ostudni denar pokazal Persijanom malo stezo čez Oeto. Ko je Leonida zvedel, da so ga sovražniki za hrbtom zajeli, poslal je večino svoje vojske domov. Na mestu je ostal le s Sparčani, ki so sklenili v krvavem boji junaško umreti. Ostalo je tudi 700 hrabrih Thespijanov; 400 Thebancev pa je Leonida pridržal sam. Takrat so Grki napadli Persijane ter vse posekali, kar jih je njih roka le dosegla. Do zadnjega moža so se junaški bojevali (le malosrčni Thebljani so prosili milosti). V Thermopylah se je padlih junakov spominjal pomenljivi napis:

Lacedaemoncem naznani popotnik, tu da ležimo
Mrtvi, ker velel tako je domovine ukaz.

Isti čas se je tudi grško ladijevje srčno če prav nedoločno bojevalo zoper persijansko pri nosu Artemisium na severni strani Euboeje. Potem se je umaknilo v Salaminski zatok.

Sedaj se je Xerxova sila brez ovire valila čez Dorido in Boeotijo v Attiko. Athenjani so po Themistoklejevem nasvetu zapustili mesto ter šli na ladije, češ da le ti leseni zidovi jih bodo varovali. Ko je mogočni kralj pridrl v Athene, je pokončal in slavní grad zažgal, zbrali so se pomorski vojvodi grški ter se posvetovali. Vsi preplašeni so bili, ko so se prikazale neštevne persijanske ladije; omahovali so ter sedaj sklenili to, sedaj pa ravno nasprotno. Premeteni Themistoklej je videl, da le edinst more rešiti Grke; zato je poslal zvestega sužnika h Xerxu ter mu poročil: „Themistoklej, tvoj prijatelj, ti poroča, da so Grki med seboj razprti. Če jih hočeš h kratu užugati, okleni jih v Salaminskem zanožji.“ Kralj mu je veroval ter ukazal zanožje zapreti; Aristides je prvi to poročil svojemu nekdanjemu nasprotniku Themistokleju. In drugi dan so bili Grki primorani bojevati se z neštevilnimi persijanskimi ladjami, ki se pa na tesnem prostoru še gibati niso mogle. Tako so Grki premagali pri Salaminí dvakrat večo persijansko moč; ta je izgubila 300 ladij in okoli 50.000 vojščakov (480).

Ta izguba je potrla Xerxa, tako da je sklenil naglo vrniti se menda od strahu, da bi mu Grki poti v Azijo ne zaprli. V Thes-saliji je pustil Mardonija s 300.000 izbranimi vojščaki, da bi na pomlad znova poskusil Graecijo podjarmiti. Po zimi se je pogajal z Athenjani (ki so se bili vrnili v razdrte Athene ter je naglo sezidali), a določno so ti zavrnili nepristojne jim pogoje. Zato je pomladi 479 Mardonius znova napadel Athene ter je razrušil; potem se je umaknil v Boeotijo. Athenjani so sedaj poslali v Sparto pa prosili pomoči. Sprva so se Sparčani obotavljali. Ko so jim pa Athenjani pretili z Mardonijem, zbrali so naglo veliko pelopon-neško vojsko, ki jo je kralj Pausanias peljal prek Isthma; združil se je z Athenjani, ktere je takrat Aristides vodil. Blizu Pla-taej je grška vojska (110.000 mož) prišla Persijane in po polnem jih potolkla. Mardonius sam je bil ubit (479). — Grki so se tem bolj veselili določne zmage, ker sta taistega dne Spartanec Leoty-chides in Athenjan Xanthippus ob nosu Mykale po polnem uničila veliko persijsko ladijevje.

Athensko vodstvo (hegemonija).

Po teh zmagah so Athenjani zopet sezidali svoje glavno mesto. Po Themistoklejevem nasvetu so sklenili ograditi je s trdnim zidovjem. Temu so nasprotovali Sparčani, boječ se, da bi jim Athenjani ne vzeli predstva med grškimi državami. A premeteni Themistokles je prekanil vse njih zvijače in Athenjani niso le obzidali mesta, ampak tudi luko Piraeus. Aristides, iz prognanstva nazaj poklican, pospeševal je sedaj namere Themistoklejeve. Nasvetoval je tudi, da je odslej bila tudi četverorazrednikom odprta pot do državnih služb.

Spartanski kralj Pausanias je vodil nadaljno vojsko zoper Persijane ter jim vzel celó prevažni Byzantij. Pa sreča ga je prevzela in nameraval je Grke izdati persijskemu kralju. Zatože-nega so efori na odgovor poklicali v Sparto. Po njegovem odhodu so Grki, po večem jonskega rodu, zavezno vodstvo izročili Athenjanom, katerih ladijevju je ravno nesebični Aristides zapo-vedoval. Ta je uredil novo zavezo, h kterej so skoro vsi otoci v Aegejskem morji in mnoga mesta ob primorji pristopili. Da bi se zoper Persijane krepko bojevali in vsa grška mesta osvobodili njih sile, dajali so zavezniki na leto po nekaj oboroženih ladij ter pla-čavali v skupno blagajnico 460 talentov (okoli milijona gld.). Za-

vezna blagajnica je bila na otoku Delu. Tako so pogumni Athenjani prevzeli vodstvo grških držav (477).

Zvijračnega Pausanija je nazadnje izdal neki sužnik, ki je imel izdajalski list nesti persijanskim satrapom. Ker se sedaj ni mogel več zagovarjati, bežal je v neki tempelj, ktereга so Sparčani zazidali. Tako je lakote poginil izdajica.

V Athenah so plemenitniki spodrinili pogumnega Themistokleja, ki je po ostracizmu izgnan šel v Argos. Poslej je pred sovražnimi Sparčani bežal v Azijo h kralju Artaxerxu, ki ga je dobro sprejel ter mu določil obilne dohodke treh mest v Mali Aziji. Ker je umrl ob času, ko se je bila vnela nova vojska med Grki in Persijani, nastala je pravljica, da si je bil zavdal, ker se ni hotel vojskovati zoper rojake. — Dve leti pred njim je umrl Aristides, ki je v najviših državnih službah z občnim imetjem gospodaril tako nesebično in pošteno, da ni prav nič zapustil. Celó pogreb je zanj plačala država in preskrbela je tudi njegove otroke.

V vojski zoper Persijane se je zadnja leta posebno odlikoval Cimon, sin Miltiadv. Najprej jih je pregnal iz Thracije, potem pa napadal v Mali Aziji; nazadnje jih je ob ustji reke Eurymedon premagal, pokončal njih ladijevje potem pa užugal na suhem razstavljeno vojsko (466).

Mnogo let pozneje jih je Cimon znova napadel na Cypru; a umrl je pri obsedanju mesta Citija. Ostali poveljniki athenški so zakrivali njega smrt in pri Salamini (na Cypru) zmagali persijansko vojsko in ladijevje (449). S to zmago so se dejanjsko nehale slavne persijanske vojske, ki niso varovale le evropske Graecije, ampak tudi Grke v Mali Aziji rešile persijanske sile.

Tretja messenska vojska

(469—459)

in druge homatije v Graeciji.

Ko je l. 469 strahovit potres razrušil Sparto in pokončal okoli 20.000 ljudi, vzdignili so se helotje in Messenci ter začeli 3. messensko vojsko. V veliki zadregi so nesrečni Sparčani prosili celó Athenjanov pomoči. Res je v to pregovoril Cimon narodni zbor ter sam peljal pomočno vojsko v Peloponnes. V dolgi vojski pred trdnjavo Ithome (Messenci so se je bili polastili ter se v njej hrabro branili) se pa nezaupni Sparčani nepošteno zahvalijo za athenško pomoč ter jo pošljejo domov. Zarad tega je bil Cimon v črepni sodbi obsojen ter je zapustil za nekaj let domovje. Spar-

čani so na zadnje vzeli Ithome, ukrotili upornike, ki so domovino zapustivši se naselili v Naupaktu.

Sovraštvo med Athenjani in Sparčani se je bilo močno pomnožilo. Ko se je neka spartanska vojska, Attiki močno preteča, vračala iz srednje Graecije, napadli so jo Athenjani pri Tanagri (457), a bili so premagani. Tej izgubi vkljubu so Athenjani zbrali novo vojsko ter ž njo potolkli Thebljane pri Oenophyti; sedaj so prisilili Boeotijo, Phokido in Lokrido, da so pristopile athenski zavezi. Ko so pa pozneje bili premagani pri Koroneji (447), morali so iz svoje zaveze izpustiti ne le rečene 3 dežele, ampak tudi Megaro in vse peloponneske zaveznike. S Sparčani so sklenili celó premirje na 30 let (445).

Perikles.

Perikles, sin slavnega Xanthippa, je bil duševno jako nardarjen ter se je posebno pridno učil pri Zenonu iz Eleje in Anaxagori iz Klazomen. Slovel je kot izveden vojvoda, srčen vojak in po svoji značajnosti, najbolj pa po svojej zgovornosti. Zarad te so ga primerjali s Zeusom ter rekli, da nosi strele na jeziku in da blisk šviga iz njegovih ust. Vsestransko pripravljen je po Aristidovi smrti prevzel voditeljstvo athenske države; kajti nikdo, niti Cimon niti Thucydides se ž njim ni mogel uspešno poganjati za prečstvo. Zmerna vladoželjnost pa vzvišeno hrepenenje po časti ste ga vodili pri njegovem delovanji do smrti (468—429). Na videz je gospodovalo ljudstvo, a storilo vender le vse po njegovi volji.

Narodnemu zboru je Perikles najprej razširil njegovo oblast ter v istej meri skrčil jo areopagu in arhontom. Da bi se tudi revni meščani udeleževali državnega delovanja, nasvetoval je, naj jih odškodujejo iz občne blagajnice za izgubljeni čas. Tako so jim plačevali, če so hodili v narodni zbor ali pa kot sodniki se udeleževali sodnijskih zborov. Obeh teh zborov opravila in pravice je zeló pomnožil. Ker so državni stroški narasli, povišal je plačila athenskih zveznikov, ki so bili sedaj skoro athenski podložniki; mesto ladij in vojščakov so vsi plačevali svoje doneske v denarji. Tudi je dal Periklej prenesti zavezno blagajnico z Dela v Athene ter je denarje, le zaveznim namenom namenjene, rabil za olepšanje in utrjenje Athen pa za izobraževanje someščanov (revežem so plačevali iz občne blagajnice vstopnino v gledališče). Napravil je propylaeje, sezidal parthenon in krasno gledališče odej za igre in godbo ter vse stavbe olepšal s krasnimi kipi. Phidias in njega učenci so izvršili vsa ta dela. Skrbel je tudi za

vojsko na suhem in na morji ter v državni blagajnici naložil 6000 talentov za vse bodoče potrebe. Athene so res za njega dospele vrhunec svoje slave in oblasti.

Peloponneška vojska

(431—404).

Vzroki. Prepiri v Epidamnu, v ktere so se Korcyrjani in Korinčani vtikali; nazadnje so se bili tudi Athenjani vanje zapletli. Odpad Potidaeje od athenške zaveze, kar se je zgodilo na prigo-varjanje Korinčanov. Potem staro sovraštvo med Athenjani in Sparčani, med Jonci in Dorci, med demokrati in aristokrati.

I. Desetletna ali Archidamova vojska. (431—421). Spartanski kralj Archidamus je peljal peloponneško vojsko v Attiko, kjer je deželo zelo opustotil, trdnega glavnega mesta se pa ni drznil napasti. Attičani so bili namreč po Periklejevem nasvetu zapustili domove ter s premakljivim premoženjem bežali v Athene. Tu se jim ni bilo bati nič hudega od sovražnikove strani. Perikles sam pa je jadral z athenским ladijevjem v Peloponnes ter je po tega primorji zelo razgrajal. Kar je v nagnetenih Athenah nastala strašna kuga (429), ki je pomorila okoli 15.000 ljudi; med njimi je bil tudi Perikles.

Huda bolezen je silno razdražila živce Athenjanom. Ker so bili izgubili najspretnjšega voditelja, poganjali so se za predstvo in veljavo v državi moške, ki se po izobraženosti in značajnosti niso dosta ločili od prostega ljudstva. Temu so se prav nepristojno prilizovali, v narodnem zboru silno ropotali ter mu tako gospodovali. Pravijo jim demagogi ali ljudovodje. Med temi se je najbolj odlikoval strojar Kleon. Po takem se ni čuditi, da je krvava vojska zmerom bolj divjala. (Mytilene na Lesbui, Korcyra, Plataeje.)

Da bi Sparčanom bolj škodoval, polastil se je athenški vojvod Demosthenes Pyla ob messenskem obrežji. Sparčani so izprevideli nevarnost ter so hoteli Demosthena izpodriniti; a ta jih je premagal in oblegel na otoku Sphakteriji (425.) Krog tega otoka se je dolgo sukala vojska, dokler se je širokoustnežu Kleontu posrečilo, one Sparčane zajeti in jih v Athene pripeljati. Sparčani se bi bili sedaj radi pomirili, a Kleon je Athenjanom to določno odsvetoval.

V tej zadregi je šel prebrisaní vojvod Brasidas s špartansko vojsko na severno stran Aegaejskega morja ter je pridobil v Mace-doniji in Thraciji skoro vsa mesta, da so se odpovedala athenški zavezi. Da bi se ustavili Brasidi, poslali so Athenjani tje Kleonta.

Pri Amphipolu sta se poprijela vojvoda; Athenjani so bili po polnem potolčeni, lehkomiselni Kleon sam je bil ubit, pa tudi Brasidas smrtno ranjen (422). Po tej izgubi je v Athenah prevladala zmerena stranka; nje voditelj Nicias je posredoval in s Sparčani sklenil mir na 50 let (421).

II. Druga doba vojske (421—413). Komaj 3 leta se je ohranil mir med Sparčani in Athenjani, ker je kmalu pri obeh prevladala vojskeželjna stranka. V Athenah jo je vodil Alcibiades.

Alcibiades je bil iz zelo imenitnega in kaj bogatega rodu; zgodaj se je bil udal lehkomiselnemu in razuzdanemu življenju. Slavni modrijan Sokrates je skušal telesno in duševno izvenredno obdarovanega mladeniča pripeljati iz popačenosti na pravo pot. Po Kleontovi smrti je postal Alcibiades načelnik demokratski stranki in kmalu tudi najveljavniši mož v Athenah. Bil je za vojsko, ker je edina mogla zadostiti njegovi nezmerni častihlepnosti.

Leta 416 so prišli Egeščani iz Sicilije v Athene prosit pomoči zoper mogočne Syrakušane; Alcibiades je na vso moč podpiral njih prošnjo, Nicias, zelo zmerni voditelj plemenitiške stranke, pa je ugovarjal. Athenjani so pritegnili prvemu ter sklenili vojsko zoper Syrakušane, ki bi jim po Alcibiadovih besedah v malo letih nasprotovali kot velika dorska moč na morji. Preden so izvoljeni vojvodi Nicias, Alcibiades in Lamachus z močnim ladijevjem odšli v Sicilijo, zgodilo se je v Athenah veliko zločinstvo. Hermejevim stebrom so po noči neznani ljudje glave odbili. Meščani so bili silno razdraženi; nekteri so dolžili Alcibiada ter ga tudi zatožili, da je oskrnil eleusinske misterije (mysterium) ali svete skrivnosti. Ker je sodišče odložilo preiskavo, odjadralo je athensko ladijevje v Sicilijo (415). Sedaj so ponovili njegovi nasprotniki tožbo; ljudstvo jim je verovalo ter poklicalo Alcibiada iz Sicilije nazaj. Ker je Alcibiades vrnivši se pobegnil v Sparto, obsodili so ga k smrti. A ž njim je athenska vojska v Siciliji izgubila glavo in srce ter ni dosti opravila. Zeló nesrečna pa je bila, ko so po Alcibiadovem nasvetu poslali Spartanci Gylippa z močno vojsko Syrakušanom na pomoč. Res so tudi Athenjani z Demosthenom dobili novo pomoč, a vse je pogubil počasni in neodločni Nicias. Sovražniki so namreč najprej uničili athensko ladijevje, potem pa vojsko na suhem, še okoli 40.000 mož veliko, nekaj posekali, nekaj pa vjeli. Med jetniki sta bila tudi Nicias in Demosthenes, ki so jih v Syrakusah usmrtili. Tako so Athenjani brez naj-

manjše koristi izgubili okoli 200 ladij in 60.000 mož, s to vojsko pa tudi izpraznili državno blagajnico (413).

III. Decelejska vojska (413—404). Nesrečni Athenjani so se močno prestrašili, ko so Sparčani po Alcibiadovem nasvetu polastili se trdnjave Deceleje v Attiki ter jih iz nje neprestano nadlegovali. A čakala jih je še večja nesreča. Jarni Alcibiades jim je odvabil prevažni otok Chios ter je pregovoril grška mesta v Mali Aziji, da so se odpovedala athenški zavezi. Celó Persijani so se zavezali s Sparčani, da bi le poteptali Athenjane, najhujše sovražnike persijske oblasti.

V tej stiski je athenško ladijevje pri Samu poklicalo Alcibiada (ta je bil spartanskega kralja Agida hudo razžalil ter pobegnil k persijanskemu satrapu Tissaphernu; tega je skušal odvrniti od zaveze s Sparčani, češ Persijanom ni nikakor v korist, ko bi bili Athenjani po polnem uničeni) ter mu izročilo poveljstvo. Ta je res pri Cyziku po polnem uničil spartansko ladijevje (410). Ko je še Sparčanom vzel Byzantij, Chalcedon in druga primorska mesta ter nabral nezmerne plena, vrnil se je v Athene. Slovesno so ga sprejeli Athenjani, zapisano njegovo smrtno obsodbo vrgli v morje ter mu izročili nadpoveljstvo črez vso vojsko.

Sparčanom je takrat poveljeval Lysander, kaj spreten, sedaj previden, sedaj drzen vojvoda. Ta je pri Notiji (407) premagal athenškega podpoveljnika Antiocha, kateremu je bil Alcibiades odhajaje ostro prepovedal spuščati se v boj s Sparčani. Nato so Alcibiada njegovi nasprotniki v Athenah obdolžili izdaje ter mu vzeli poveljstvo. Alcibiades je šel na svoja posestva v thraškem Chersonesu. Mesto njega je prevzelo poveljstvo 10 izvoljenih vojvodov, med katerimi se je Konon najbolj odlikoval. Ti so pri Arginusih blizu Lesba po polnem zmagali Sparčane (406). A uže naslednje leto je Lysander ob ustji Kozjega potoka (Aegos potamos, 405) po polnem uničil athenško ladijevje, le Konon je bil ušel z 9 ladjami. Athenjani niso imeli več niti vojske niti ladijevja; odpadli so jim vsi zavezniki. Nato so Lysander in špartanska kralja (Agis in Pausanias) oklenili nesrečno mesto. Izstradani in izdani (Theramenes) Athenjani so se morali udati trdim tirjatvam sovražnikovim. Izročili so vse vojne ladije razen dvanajsterih, poklicali so vse izgnance domu, podrli mestno obzidje, priznali spartansko hegemonijo ter vlado izročili 30 možem (oligarhom), ktere je branila spartanska

posadka v Akropoli (404). — Tako je 28letna vojska uničila ponosne Athene.

Spartansko vodstvo

(404—371).

Oligarhi, athenski oblastniki

(404—403).

Sparčani so se sedaj siloma polastili oblasti (vodstva) po vsej grški zemlji. Kratkovidni Grki so mislili, da bodo po končani vojski, po uničenji Athen svobodno živeli v svojih državicah; a prevarili so se, kajti Sparčani so jim sedaj ostreje gospodovali in nakladali večje davke nego nekdanji Athenjani. Nikjer se pa ni godila toliko sila kakor v Athenah samih. Trideseteri oligarhi so bili pravi samosilniki. Na ktere koli so sumili, da bi bil udan ljudovladstvu, umorili so ga. Tudi so zavrženi vohuni in podkupni ovadniki pogubili mnogo najpoštenjših mož.

Preganjali so celó begunce na tujem; posebno so se bali Alcibiada, ki je bil pred Sparčani ubežal k persijskemu satrapu Pharnabazu, da bi ga pridobil za Athene. Zato so od oligarhov pridobljeni Sparčani zahtevali od satrapa, naj umori Alcibiada. Potem so po noči zapalili njegovo dobro utrjeno hišo, a Alcibiades je predril z mečem v roci skozi ogenj in sovražniki so ga od daleč ubili s puščicami.

Med oligarhi je najbolj razsajal krvoločni Kritias; zatožil je celó svojega tovariša, neznačajnega Theramena, tako da so ga obsodili in usmrtili. V 8 mesecih svojega nasilnega gospodovanja so pogubili 1500 meščanov; polovica vseh državljanov pa je bila ubežala v prognanstvo. Te je zbral blagi Thrasybulus, zmagal ž njimi oligarhe, izpodil jih ter vpeljal prejšnjo ustavo (403).

Kako zeló je popačila peloponneška vojska vse kreposti athenskega prebivalstva, priča najbolj živo Sokratova smrt. Ta največji modrijan grški je neprestano delal le na to, kako bi oblažil in osrečil someščane. Ko je orakelj v Delphi objavil: „Sophokles je moder, modrejši od njega Euripides, najmodrejši med vsemi ljudmi pa je Sokrates,“ tolmačil je ponižni in ljubeznjivi modrijan božje besede rekoč, da on edini ve, da nič ne vé, drugi pa mislijo, da kaj vedó, pa vendar nič ne vedó. A ravno njegova resnicoljubnost mu je nakopala hude sovražnike, ki so ga zatožili, da zaničuje domače bogove pa nove vpeljuje in da s svojimi nauki pači mladino. Zvijačneži so pri tej priliki kazali na njegova malopridna učenca Kritia in Alcibiada. Res so ga kratkovidni sodniki obsodili na smrt. Moral je piti strup (399).

Sparta in Persija.

Vsled dolgih bojev se je bila vojska tako zeló priljubila Grkom, da jih je okoli 14.000 stopilo v službo pri Cyru mlajšem, ki je hotel svojega brata Artaxerxa II., kralja persijanskega, s prestola pahniti. A pri Kunaxi ob Euphratu (401) je bil zmagan in ubit. Grki so bili sicer na svoji strani užugali sovražnika, a vkljubu temu so se morali z največimi težavami umikati pred Persijani, in Athenjan Xenophon je okoli 10.000 mož močno krdelo srečno pripeljal prek Armenije do Črnega morja, od koder so se vrnili domov.

Ker je persijski satrap Tissaphernes močno trl Grke v Mali Aziji, prosili so ti Spartance pomoči. Spartanci so res pobijali Persijane, zlasti spartanski kralj Agesilaus jih je po polnem pregnal z maloazijskega primorja. Persijani so v tej zadregi Sparčanom našuntali sovražnike med evropskimi Grki. Athenjani, Thebljani, Korinčani in Argivci so se zavezali ter Sparčane (Lysander) po polnem potolkli pri Haliartu (395). Zato se je Agesilaus vrnil iz Male Azije ter zaveznike zmagal pri Koroneji (394); ker pa je izgubil kaj veliko lastnih vojščakov, moral se je umakniti v Sparto. Med tem so pa Persijani v zvezi z Athenjani (Konon) premagali spartansko ladijevje pri Knidu (394) ter oprostili vsa mesta ob primorji in na otocih spartanske nadoblasti. Konon je s persijskim denarjem celó zopet sezidal dolgo zidovje, ki je Athene vezalo s Piraejem. V tej sili so se pogajali Sparčani s Persijani ter ž njimi sklenili Antalcidov mir (387), kteremu so se morali udati vsi Grki. Po tem sramotnem miru so sebični Sparčani prepustili persijskemu kralju otok Cyper in vsa grška mesta v Mali Aziji; grške države v Evropi bi pa naj bile vse proste.

Sparta in Thebe.

(387—371.)

Spartanska sila je bila sicer propadla na otocih, tem trše pa je gospodovala po grški celini. Tako se je nekaj s silo, nekaj z zvižajo polastila grada Kadmeje v Thebah (383) ter je krvoločne plemenitnike (Leontiadess) postavila mestu na čelo, ljudovladce pa je nekaj pogubila, nekaj pa pregnala.

Pregnanci so bili po večem ubežali v Athene, kjer so jih prijateljsko sprejeli. Med njimi se je najbolj odlikoval Pelopidas, kaj podvzeten in zelo domoljuben mož. Ta se je zarotil zoper plemenitniške oligarhe v Thebah. Nekega viharnega zimskega večera (379) je prišlo 12 zarotnikov v lovski obleki v Thebe ter je pri nalašč napravljeni gostiji umorilo glavarje plemenitniške vlade. Potem so Thebljani znova vpeljali ljudovladstvo, spartansko posadko v Kadmeji so pa prisilili, da je sramotno odšla.

Razsrjeni Sparčani so skušali z vojsko ponižati Thebljane in jih prisiliti, da bi razpustili zavezo boeotijskih mest. Res velika je bila nevarnost, ki je pretila Thebljanom, a ti so imeli takrat dva moža, ki jih nista le vodila od zmage do zmage, ampak jih tudi postavila na čelo grškim državam. Ta dva moža sta bila Pelopidas in Epaminondas.

Epaminondas je bil iz zelo stare plemenite, a obožane rodovine. Duševno in telesno močno nadarjen porabil je mladi Epaminondas vsako priliko, da bi vse svoje zmožnosti vsestransko razvil. Poleg telesnih in duševnih darov so uže starodavniki sosebno občudovali njegovo ponižnost in zmernost. Ostal je ves čas ubožen, ne-sebičen in nepodkupen. Mož, ki je 12 let vodil osodo svoje domovine in cele Graecije, imel je le eno vrhajo sukno. Umrl je kakor Aristides tako ubožen, da zapuščina še za pogrebne stroške zadoštovala ni. Bil je izvrsten državnik, govornik in vojskovod.

Ko je spartanski kralj Kleombrotus z močno vojsko napadel Boeotijo, peljal mu je Epaminondas nasproti Thebljane, katerih hrabro „sveto krdelo“ je vodil Pelopidas; pri Leuktri je prijel Sparčane ter jih po polnem pobil. Od te bitke slovi Epaminondova poševna bojna vrsta (371).

Thebansko vodstvo

(371—362).

Zmagoviti Thebljani so naglo dobili mnogo zaveznikov; in njih moč se je tako pomnožila, da se nobena grška država ž njimi ni mogla meriti. Epaminondas je peljal njih vojsko celo v Peloponnes, strahoval je Sparto, združil razcepljeno Arkadijo ter osvobodil Messenijo spartanske sile. Tej novi samostalni državi je sezidal glavno mesto Messeno, Arkadiji pa zavezno mesto Megalopol. Tako je oslabil spartansko oblast, Thebljanom pa je pridobil udane zaveznike (370 in 369).

Pelopidas je skušal na severji razširiti thebansko oblast. Varoval je Thessalce pred krvoločnim samosilnikom Alexandrom v Pherah; v Macedoniji pa je pomiril prepire med raznimi kraljiči ter kraljeviča Philippa kot zastavljenca odpeljal v Thebe. Ubit je bil v novem boji z Alexandrom (pri Cynoscephalah, 364).

Ker so Sparčani skušali izpodkopati Epaminondove ustanovitve v Peloponnesu, šel je ta večkrat tje z vojsko. Leta 462 se je bil zadnjikrat tje odpravil ter je zopet brez uspeha napadel Sparto. Poslej je pri Mantineji (362) zmagal Sparčane in ž njimi zavezane Athenjane, pa v razjarjenem boji je bil sam smrtno ranjen. Ko so mu povedali, da je sovražnik po polnem premagan, izdrl je kopje iz smrtne rane rekoč: Dosta sem živel, kajti nezmagan umrjem.

Po njegovi smrti so Thebe naglo propadle, ker jim je manjkalo izvrstnih voditeljev. Sprva so si bile Athene nekoliko opomogle, a le za malo časa, kajti zatirale so svoje pomorske zaveznike in zato izgubile najimenitnejše (Rhodus, Kos, Chius, Byzantij).

Prva sveta ali phokijanska vojska

(356—346).

Phokijani so obdelovali sveto polje, ktero je bil Solon Apollonu posvetil. Zato so jih pred amfiktijoni tožili sovražni jim Thebljani. Ker Phokijani niso mogli plačati prevelike globe, izobčili so jih. Sedaj so Phokijani se pripravljali za boj in njih voditelj Philomelus se je polastil zakladov v Apollonovih hramih ter je ž njimi najel veliko vojsko. Ker so Phokijani bili srečni v vojski zoper Thebljane, Lokrijane in Thessalce, poklicali so ti Philippa, kralja macedonskega, na pomoč. Ta je res ukrotil Phokijane nekaj s silo, nekaj z zvijačo. Amfiktijoni so jih hudo strahovali, Philippu pa dali glasova, ki so ju doslej nesrečni Phokijani pri amfiktijonih imeli.

Philip II. pokonča grško šamostalnost.

Phokijanska vojska je pripeljala macedonskega kralja v Thessalijo in srednjo Graecijo, kjer se je polastil več trdnih mest. Na to je podjarmil grške naselbine ob macedonskem in thraškem obrežji ter razdrl Olynthus in drugih 32 mest na Chalcidici.

Zastonj je Demosthenes svaril Athenjane pred silovitim kraljem. Demosthenes, sin bogatega nožarja, se je izobrazil za prvega govornika v Athenah, kjer je takrat več zeló občudovanih

govornikov slovelo. V njegovih govorih občudujemo globoke misli, živo čutstvo in veličasten jezik. Ljubezen do svobodne domovine in navdušenost za vse, kar je veličastno in lepo, ste navdajali vsako njegovo besedo.

Ta govornik in državnik pa je res pregovoril Athenjane, da so Byzantij branili pred Philippovo silo. Le škoda, da velika zgovornost ni mogla omahljivih someščanov stalno pridobiti za njegove naklepe. To pa je zamogla tem manj, ker je podkupljeni govornik Aeschines neprestano nasprotoval Demosthenu ter delal za Philippa. Zarad tega je Aeschines tudi pri amfiktijonih nasvetoval, naj kaznujejo Amphišane, ker so sveto polje brez davka obdelovali. Res so jih obsodili in Philippu naložili z vojsko jih kaznovati.

Philipp je nemudoma pridrl v deželo, vzel in utrdil močno Elatejo, ključ do srednje Graecije. To je toliko prestrašilo Athenjane, da so po Demosthenovem nasvetu sklenili zavezo s Thebljani ter skušali odvrniti veliko nevarnost, ki je pretila grški samostalnosti. A premeteni Philipp je prevaril zaveznike, naglo zmagal Amphišane, potem pa šel nad zavezno vojsko. 4. avgusta 338 pr. K. so se prijeli pri Chaeroneji. Athenjani in Thebljani so se hrabro bili kakor njih pradedje pri Marathonu in Leuktri, a presilni sovražnik macedonski jih je zmagal. Grška svoboda je bila za zmerom pogubljena.

Philipp je Thebljane ostro strahoval, milejše pa je ravnal z Athenjani. Potem je šel v Korinth, kamor je sklical v zavezni zbor zastopnike vseh grških držav (le Sparčani niso poslali zastopnikov). Tu je utrdil novo grško-macedonsko zavezo, ki mu je slovesno izročila vodstvo ter sklenila udeležiti se bodoče vojske zoper Persijane.

Omika.

Vera. Prvotna vera Pelasgov in Grkov je bila kaj priprosta (glj. str. 37). Pozneje so pa oboževali razne moči in prikazni narave ter tako ustvarili si premnogo bogov. Ločili so nebeške bogove (tem je Zeus kraljeval), povodne (tem je kraljeval Poseidon) in podzemeljske (tem je kraljeval Pluton).

1. Nebeški bogovi: Zeus (Jupiter) je oče bogov in ljudi, najviši gospodar in vladar sveta. V roci drži strelo ali pa žezlo, znamenji svoje oblasti. Posvečen mu je orel. — Hera (Junona), njegova žena, dela zemljo rodovitno in varuje zakon. Posvečen jej je pav. — Athena (Minerva), hči Zeusova, je boginja uma in modrosti; začetnica in predstojnica vseh umetnih del; kot bojna boginja se je zvala Pallas Athena. Posvečena jej je sova. — Apollon, bog

solнца (Phoebus) pa duševne svetlobe, je načelnik umetnosti in znatnosti in voditelj Mus. Posvečena mu je lavorika. — Artemis (Diana), boginja lune pa predstojnica lova. Hephaestus (Vulcanus), bog ognja. — Aphrodita (Venus) je boginja ljubezni. — Ares (Mars), bog prepira, zlasti pa vojske. — Hermes (Mercurius), sel božji pa bog kupčije in sleparije. — Hestia (Vesta), boginja ognjišč in ognja pa varhinja vseh človeških naselitev.

Manj veljavni bogovi so: Iris (božja mavrica), Eos (jutranja zarja), Muse ali Modrice, Nymphe, Charite (Gracije), boginje miline. Eros (Amor), krilati deček s puščicami. Heba in Ganymedes, streznika božja.

2. Povodni bogovi: Poseidon (Neptunus), kralj morja in vseh vod, stoluje v globočini morja; v roci ima trizob, s katerim zemljo potresa. — Amphitrita, njegova žena in boginja šumečih valov. — Nereus, prijazni starček in oče ljubeznivih Nereid (morske Nymphe). — Proteus, morski starček in prerok, ki se vedno spreminja. — Sirene (morske Muse).

3. Podzemeljski bogovi: Pluton ali Hades (Orcus), mežavi in molčeči kralj podzemeljski. — Persephona (Proserpina), njegova žena; ta je hči Demetre, boginje kmetijstva, kterej jo je bil Pluton odpeljal. Plutona spremljajo Erinye, boginje maščevalke, pa Eumenide.

Pri rtu Taenarium, mislili so Grki, je vhod v podzemeljski svet (Hades). Duše so morale najprej črez reko Styx; prepeljeval jih je brodnik Charon, kteremu so po en obol plačevale. Pri vratih podzemskih je čuval pes Cerberus; mimo njega so prišle v Tartarus ali pa v Elysium. Ta je bil grški raj, kjer so sence zveličanih živele na srečnih otocih, potem ko so, napivši se iz reke Lethe, pozabile vse posvetne težave. Tartarus pa je bil peklenko bivališče vseh zavržencev. Pravični Radamanthys, Minos in Aeacus so pod predsedništvom Plutona in Persephone sodili ločene duše.

Bogovom na čast so stavili templje, v kterih se pa ni zbiralo ljudstvo, ampak so le hranili podobo božjo. Najpoglavitniši del grškega bogočastja je bilo darovanje. Darovi so bili ali krvavi ali nekrvavi. Sprva so klali in darovali tudi ljudi; vender so ti krvavi darovi kmalu nehali. Pogostoma so darovali živali (goveda, ovce, koze, prašiče, konje itd.). Hekatomba se je zval velik dar, ki je štel navadno po 100 živali. — Nekrvavi darovi so bili ali suhi (sadje, kolači in druge močnate jedi) ali pa mokri. Pri mokrih je darovalec izlil nekaj vina, mleka, olja ali vode na zemljo ali pa krog darilnika. Razen teh daril so jim posvečevali cvetlice in umetniške izdelke in posode iz dražih kovin.

Slovstvo. Občudovani ste junaški pesni Iliada in Odysseja, kteri je baje zložil Homer iz Chija. Jako slovi tudi pesnik Hesiod, ki je v theogoniji popeval začetek in sorodstvo grških bogov.

V lirični poeziji ali pesnih za petje so se najbolj odlikovali Tyrtaeus, Simonides iz Keja, Alcaeus in njega sovrstnica Sappho iz Mytilene na Lesbu in pa pristrčni Anakreon (540). V dobi persijanskih vojsk in malo poprej sta sosebnost slovela Ibykus (528) in Pindar (522—442), kterege hvalnice o zmagalcih pri narodnih igrah so se po polnem ohranile.

Pisatelji tragedij (žalostnih iger) so živeli za persijanskih vojska; najslavniši so Aeschylus, Sophokles in Euripides, ki so gradivo jemali iz nepotekljivih grških pravljič. — Aristophanes, sovrstnik Sokratov, pisal je posebno zbadljive komedije (vesele igre).

Posebno razvito je grško modroslovstvo. Znan je Sokrates. Bil je največi nasprotnik sofistov (sophistes), onih zvijaških modričjanov, ki so vsako stvar tako zavijali, da so jo po volji razkazovali kot dobro ali pa kot slabo. Med Sokratovimi učenci sta najbolj slovela Athenjane Xenophon in Plato (429—348). Ta je samostalno razvijal sostavo Sokratovega modroslovja. Na enako visoko, a nasprotno stališče se je postavil Platonov učenec Aristoteles iz Stagire v Macedoniji (384—322).

Izvrstni zgodopisci so: Herodotus iz Halikarnassa (484—408), „oče zgodovine“, ki je popisal persijansko-grške vojske ter ob priliki obširno poročal o zgodovini in zemlji raznih narodov. Thucydides iz Athen (471—402) je spisal zgodovino peloponneske vojske (prvih 21 let). Xenophon iz Athen (445—355) je spisal več zgodovinskih del (Anabasis, Hellenica etc.).

Ker je bilo vse državno življenje javno, cvetelo je govornišstvo v raznih državah, najbolj pa v Athenah. Najbolj so se odlikovali govorniki: Lysias, Isokrates (r. 436), Aeschines (393—317), sosebnost pa Demosthenes (385—322).

Do denašnjega dne slovi Hippokrates iz Kosa (460—370), ki je zdravilstvu pravi temelj postavil.

Umetnost se je bila pri Grkih močno razvila; najbolj je cvetelo umetno zidarstvo, kiparstvo in slikarstvo.

Najstarše stavbe grške so cyklopski zidovi v Tyrintu in Mycenah (skladali so namreč velikanske obsekane in neobsekane skale drugo na drugo pa vmes niso devali niti mazke ali malte, niti apna). Najlepše grške stavbe so pa templji. Tempelj grški obsega po gostem le svetišče, pred katerim je odprto predvežje. Veliki templji pa imajo po 3 prostore: predvežje z darilnikom, svetišče z božjo podobo in navzadje. Streha je ravna in nosijo jo stebri, ki so najlepša krasota vsem grškim stavbam. Razen templjev so stavili še krasna gledališča, odeje, hipodrome (hippodromos) in sploh občinska poslopja.

Z izrezanimi podobami so olepševali stavbe in trge. Izrezovali so jih iz kamena (marmora), ali vliвали iz kovin (brona), ali

pa narejali iz zlata in slonokoščenih ploščic, ki so je pritrjevali na leseno jedro. Najizvrstniši kipar je bil Phidias. Slovela sta tudi njegova sovrstnika Polyklet iz Argeja in Myron. Še pozneje so se odlikovali: Praxiteles, Skopas in Lysippus.

Tudi slikarstvo je močno cvetelo; a o slikah grških sodimo le po popisih, ker se je le maloktero delo ohranilo. Največi slikarji so bili: Polygnotus (sovrstnik Periklejev), Zeuxis in Parrhasius ter Apelles.

Kupčija, zlasti pomorska, je močno cvetela pri starodavnih Grkih. Razen Athen so se ž njo sosebno pečali Aegina, Korinth, Sicyon, Cyklade in Sporade.

Macedonci.

Dežela.

Prvotna Macedonija je segala od Olympa in Lakmona do reke Axija; le ob kratkem obrežji jo je zalival Thermajski zaliv. Pozneje se je razširila na vse strani ter merila okoli 660 □ mirm. Tri pogorja segajo od severja v deželo ter jo delé v več ravnih predelov, ki so posebno rodovitne zemlje. Ko je Philipp II. s kraljestvom zedinil še Chalcidiko, imelo je dolgo in členovito obrežje. Največe reke dobro močene Macedonije so: Haliakmon (s. Biklista), Axius (s. Vardar), Strymon (s. Struma) in Nestus. Najimenitniša mesta: Edessa ali Aegae, stara prestolnica; Pella, nova prestolnica; Pydna; Therma, pozneje Thessalonice (s. Solun), Olynthus, Potidaea in Amphipol.

Zgodovina.

I. Pred Philippom II. Macedonci, sprva grškega rodu, pomešali so se bili toliko s tujimi narodi, da jih Grki niso imeli za rojake, temveč jih prištevali k napolsurovim tujim narodom. Gospodovali so jim kralji, ki so bili iz Heraklejevega rodu. Xerxu I. so se morali udati, po bitki pri Plataejah so se pa iznebili persijskega jarma. Kralji so sedaj posebno razširjevali grško omiko po svojej državi ter jej s tem dali večo veljavo in moč.

II. Philipp II. (359—336) se je kot talec v Thebah navzel grske olike. Pri Epaminondi se je naučil vojske razstavljati in voditi pa zmagovite bitke biti; takrat je spoznaval tudi stanje raznih grških držav in njih medsebojne razmere in prepire. Kot samostalen kralj je pre naredil macedonsko vojsko ter ustanovil ali prav za prav popravil glasovito falango (phalanx). To je bil bojni red, ki je v šestnajstih vrstah štel 8000 mož. Vojaki so stali drug poleg drugega, branili se na vse strani s ščiti pa oboroženi bili s sarisami (sarissa, nad 5 m. dolga sulica). S falango je kralj naj prej podjarmil več illyrskih razrodov, potem pa grške naselbine ob macedoskem pri-

morji. Povedano je že bilo, kako se je utrdil v Thessaliji in srednji Graeciji in kako je pri Chaeroneji pokopal grško samostalnost. Izvoljen za grškega vojvoda je pripravljaval vojsko, da bi se nad Persijani maščeval za to, kar so bili poprej zlega storili Graeciji in Macedoniji. Kar ga je pri nekej veselici eden izmed njegove telesne straže zavrtno umoril (336). Nasledoval mu je

III. **Alexander Veliki** (336—323), ki je ob očetovi smrti imel komaj 20 let. Rojen je bil l. 356. isto noč, ko je Herostratus v Ephesu zažgal Artemidin tempelj. Od 13. leta naprej ga je odgojeval slavni Aristoteles, najučenejši modrijan grški, kteremu je bil še kot kralj dolgo časa posebno udan. Najrajše je prebiral Homerjeve pesni, katere je celó po noči pod vzglavjem imel; med opevanimi junaki je najbolj občudoval Achilleja. Če so mu prijatelji pripovedovali o zmagah in pridobitvah njegovega očeta, tožil jim je, da mu ta ne bode pustil nič, kar bi on mogel si pribojevati. Kako drzen in moder je bil, pokazal je, ko je ukrotil razdivjanega konja Bucephala (bikoglavce). Konj namreč se je plašil lastne sence. Alexander ga je zasedel in proti solncu peljal brez najmanjše težave. Pri Chaeroneji je 18letni mladenič največ pripomogel k zmagi.

Kot samostalen kralj je najprej kaznoval morilce očetove, potem pa je ukrotil ljudstva, ki so se bila uprla. Z močno vojsko je šel v Grško ter v Korinthu zbral zastopnike grških držav, ki so mu kot izvoljenemu vojvodi vseh Hellencev izročili neomejeno oblast v maščevalni vojski zoper Persijane.

V Korinthu je obiskal tudi cinika (cynicus) Diogena. Ta modrijan je bival blizu Korintha v nekem sodu, jedel sadje in pil le vodo. Hodil je ves razcapan in zamazan. Alexander se je dolgo ž njim razgovarjal ter mu na zadnje rekel, da bi mu rad dovolil, česar bi ga Diogenes prosil. Trezni modrijan mu je odgovoril mirnega srca: Idi mi s solnca. Ginen je vzkliknil kralj: Ko bi ne bil Alexander, hotel bi biti Diogenes.

Pred odhodom v Azijo je zavaroval Alexander po polnem svoje kraljestvo pred sovražniki ter strahoval Triballe, Gete, Paeonce in Illyre. Kar so po Graeciji raznesli glas, da je ubit. Grki so se uprli, zlasti pa Thebljani, ki so v Kadmeji imeli macedonsko posadko. Nenadoma je pridrl Alexander v Graecijo ter naglo zmagal osamele Thebljane. Razrušil je njih mesto razen Kadmeje, templjev in hiše pesnika Pindarja, prebivalce pa je prodal v sužnost. Thebljanov prežalostna osoda ostrašila je in pomirila vse grške države.

Napad Persije in prisvojitve Male Azije. Spomladi l. 334 je šel Alexander s 30.000 pešci in 4500 konjiki čez Hellespont nad velikansko Persijo, ktereje je takrat kraljeval Darij III. Ob potoku Graniku so se mu ustavili persijanski satrapje, ki pa v svojej ošabnosti niso hoteli poslušati izvedenega vojskovoda Memnona iz Rhoda. Alexander jih je po polnem potolkel,

a bil je sam v bitki v smrtni nevarnosti, ktere ga je rešil Klitus (334). Po tej zmagi se mu je naglo udala vsa Mala Azija, le Milet in Halikarnas sta se dalje časa branila. Potem je prezimoval v Phrygiji ter je v Gordiji presekal znameniti voz, o katerem so govorili, da kdor ga bo razvozlal, gospodoval bode Aziji.

Prisvojitvev Syrije (333). Spomladi je šel skozi cilicijske soteske v Tarsus. Ker se je razgret kopal v Cydnu, napadla ga je smrtna vročica; a te ga je ozdravil udani mu osebni zdravnik Philippus, pred katerim ga je celó vojskovodja Parmenio svaril. Med tem je zbral persijski kralj sam okoli 600.000 vojščakov, s kterimi se je ustavil Alexandru na ozki primorski ravni blizu Issa (333). Alexander je zopet po polnem zmagal, ker je Darij prerano obupal in ubežal. S to slavno zmago (Persijani so neki izgubili 10.000 konjиков in 100.000 pešcev) je pridobil vso Syrijo. Uplenil je bogate zaklade persijanskega tabora, 3000 talentov zlata, Darijev voz, lok, ščit, plašč pa njegovo mater, ženo, sestro in troje otrok.

Sedaj se mu je prostovoljno udala vsa Phoenicija, le Tyrus na otoku se je ustavljal. Alexander ga je 8 mesecev oblegoval ter na zadnje siloma vzel in razrušil (332). Darij je takrat poslal k njemu, da bi se pomiril. Ponudil mu je vse dežele tostran Euphrata, svojo hčer za ženo in veliko odkupnino za svoje vjete sorodnike. Parmenio mu je rekel: Ko bi jaz bil Alexander, sprejel bi pogoje. Kralj pa mu je odvrnil: Tudi jaz bi jih sprejel, ko bi bil Parmenio.

Prisvojitvev Aegypta (332). Iz Syrije je šel v Aegypt, kjer so ga kot rešitelja izpod persijanskega jarma z veseljem sprejeli. Takrat je ob Sredozemskem morji sezidal mesto Alexandrijo ter z njo povečnil svoje ime. Z oddelkom svoje vojske je potoval na zelenico Sivo k templju Amona Rha, kjer so ga duhovniki oklicali za božjega sina ter ga kakor druge orientalske kralje posvetili.

Prisvojitvev ostale Persije. Spomladi l. 331 je Alexander zapustil Aegypt ter šel v Mesopotamijo. Prekoračil je Euphrat in Tigris ter se približal razvalinam ninivskim. Kar je pri Gaugameli in Arbeli (na jugovzh. strani od sedanjega Mosula) naletel na Darijevo vojsko, ki je štela nad milijon pešcev, 40.000 konjиков in mnogo vozov z nataknenimi kosami. Alexander je imel le 40.000 pešcev in 7000 konjиков, vendar se je Persijanov tako malo bal, da jih še po noči napasti ni hotel. „Jaz nočem ukrasti zmage“, rekel je Parmenionu, ki mu je bil ponočni napad nasvetoval. In 1. oktobra 331 je v krvavi bitki zmagal Persijane, kterih so okoli 300.000 ubili.

Darij je bežal v Ekbatano, a Alexander ni precej za njim sledil, ampak vzel je brez upora stolnici Babylon in Susa, kjer je našel neizmerne zaklade. Siloma je vzel pokrajino Persijo in glavno mesto Persepol, kjer je našel novih zakladov; tu je tudi požgal kraljeva poslopja. Potem je šel nad Ekbatano, pa Darija ni več tam dobil. Ta je bil izbežal v najbolj odležne pokrajine svojega kraljestva; na begu ga je Bessus, namestnik baktrijski, zgrabil in vklenil. Ko zbegani kralj ni mogel več dalje bežati pred Alexandrom, umoril ga je Bessus (330). Alexander ga je dal slovesno pokopati v Persepolu, kraljevega morilca Bessa (ki je bil v Sogdiano ušel) pa vjeti in na križ pribiti.

Po Darijevi smrti so Alexandra imeli za njegovega postavnega naslednika. Naklanjal se je Azijancem, jemal jih med svoje spremnike in jim dajal častne službe. Privadil se je celó vzhodnim šegam in persijanski noši. Od svojih vojščakov pa je zahteval, naj bi ga po persijansko čestili in pred njim na kolena padali. Tako ponašanje je prestrašilo Macedonce in mu odtegnilo njih udanost. Snovale so se zarote zoper kralja in celó imenitni vojskovodje so se jih udeleževali. Vsaj Philota so zarad tega umorili v Prophthasiji, glavnem mestu drangianskem, njegovega očeta Parmeniona pa zabodli v Ekbatani. Kako zeló se je bil kralj predrugačil, kaže še očitniše smrt njegovega prijatelja Klita (Alexander sam ga je v Marakandi pri nekej gostiji na pol pijan umoril).

Napad na Indijo (327). Velikansko macedonsko-persijansko kraljestvo ni zadostovalo Alexandru; hotel je kraljevati čez celo Azijo; zato se je l. 327 odpravil z veliko vojsko v Indijo. Prvi kralj Taxiles ga je precej priznal za svojega nadvladarja. Na to je šel čez reko Indus ter mogočnega kralja Pora na udajo nagovoril. Ker se mu ta ni hotel prostovoljno udati, šel je Alexander prek Hydaspa ter je zmagal kralja v krvavi bitki. Prepustivši mu kraljestvo pridobil je z velikosrčjem (ker ravnal je ž njim prav po „kraljevo“) zvestega prijatelja. Takrat je ustanovil mesti Bucephala in Nicaea. Ko je dospel do Hyphasa, ustavili so se mu vojščaki ter niso hoteli dalje iti. Alexander je pretil; potem se je za 3 dni zaklenil v svoj šator, pa vse nič ni pomagalo; vojščaki niso odjenjali. Zato je kralj na istem kraji postavil 12 altarjev, kakor stolpi visokih, ter se je vrnil. Šel je najprej do ustja Indovega, kjer je siloma podvrgel pogumne Malle. Ob ustji se je vojska razdelila. Manjši oddelek je šel na ladije, ktere je glasoviti Nearchus peljal poleg obrežja v Persijski zaliv. Alexander sam pa je šel z drugim prek Gedrosije in Karamanije proti zahodu. Strahovito so trpeli vojščaki v gedrosijski puščavi;

dve tretjini jih je poginilo (žeje, lakote, po zvereh in nadležnih mušicah).

Alexandrova smrt (323). Vrnivši se v mesto Susa je napravil velike svečanosti. Zaročil se je namreč sam s hčerjo kralja Darija; tudi mnogo njegovih poveljnikov in vojščakov se je poženilo s Persijankami. S takimi ženitvami in raznimi napravami je skušal zediniti vzhodni svet z zahodnim ter ju pomiriti. Res to počenjanje ni bilo po godi večini Macedoncev, ki so hudo nad kraljem godrnali. Ko jih je pa pomiril in nekaj bogato obdarovanih domov poslal, potoval je v Ekbatano obhajati Dionysov praznik. Kar mu je smrt vzela Hephaestiona, ki mu je bil najljubši prijatelj od mladih let. Zarad te izgube se ni dal utolažiti; da bi srčno bolečino nekaj omamil, udal se je nezmernemu življenju. Zeló oslabelega je prišla huda mrzlica in umrl je v Babylonu v 33. letu svoje starosti.

IV. Alexandrovi nasledniki. Po polnem so se uresničile besede umirajočega kralja, da bodo na spomin njegove smrti jako napravljali bojne igre. Vojskovodi in narodje so se med seboj razprli, ker Alexander sam ni očitno imenoval nobenega naslednika. Mnogo let so se krvavo bojevali in izpodrivali, dokler se ni okoli l. 300 pr. K. končno razdelilo velikansko kraljestvo. Največe nove države so bile: macedonsko-grška z raznimi kraljevimi rodovi (323—148), syrsko-babylonska s kralji iz Seleukovega rodu (301—64) in aegyptovska s kralji iz Ptolomaejevega rodu (323—30). Razen teh se je ohranilo še nekaj malih kraljestev, kot pergamsko, bithynsko, pontsko, armensko, parthsko in judovsko.

Rimljani.

Dežela.

Italija je sprva obsegala le polotok od rečic Macra in Rubicon proti jugu, za rimskih cesarjev pa še gorenjo Italijo. Povsodi jo obliva morje (Jadransko, Jonsko s Tarentskim zalivom in Tyrhensko z Ligurskim zalivom), le na severni strani jo zagrajaajo Alpe ter jo kot velikansko zidovje ločijo od celinske Evrope. Na polotoku samem pa je razrasen Apennin, ki se navadno deli v severni, srednji in južni. Najširši in najvišji je srednji Apennin, v katerem stoji italški velikan mons Fiscellus (s. Gran sasso d' Italia 2992 m.). Apenninskega sklada so tudi sicilske gore, a morska ožina Messinska (fretum Siculum) je je odtrgala od polotoka. Na tem otoku je tudi ognjenik Aetna (3290 m.), pa le samski hrib kakor ognjebljivni Vesuvius (1186 m.) blizu Neapola.

Italija ima več lepih ravnin. Gorenje-italska nižava med Alpami, Apenninom in Jadranskim morjem je dobro močena in

kaj rodovitna. Toscanska ob Arnu; Rimska (Campagna di Roma) ob dolnji Tiberi, nekdanj rodovitniša nego sedaj; na jugu je po polnem močvirna (paludes Pomptinae). Campanska (Campagna di Napoli), zelo rodovitna in obdarovana z vso prirodno lepoto. Apulska na vzhodni strani južnega Apennina.

Voda ima Italija zelo veliko, a le v gorenji Italiji je več znamenitih. Padus izvira na snežnatem m. Vesulus (monte Viso) ter sprejema na desni pritoke Tanarus, Trebio in Renus, na levi pa Ticinus, Addua, Ollius in Mincius. V severno Jadransko morje se še izlivajo: Athesis (Adiža), Medoacus (Brenta), Plavis (Piave) in Tilavemptus (Tagliamento).

S polotoka tekó v Tyrrhensko morje: Arnus, Umbro (s. Ombrone), Tiberis, Liris (s. Garigliano) in Vulturnus (s. Volturno).

Najlepša jezera italska so ob znožji srednjih Alp, kot: Lacus Verbanus (lago maggiore), l. Larius (Comsko j.), l. Sebinus (l. d' Iseo) in l. Benacus (Gardsko j.). Na polotoku so: Lacus Trasimenus (lago di Perugia), l. Bolsiniensis (l. di Bolsena), l. Fucinus (l. di Celano), lacus Arvernus (lago d' Averno), kjer so si Rimljani mislili vhod v podzemski svet.

Italija se navadno deli v severno, srednjo in južno. I. Severna Italija je obsegala 3 pokrajine:

1. **Ligurijska** med Varom in Macro; mesta: Nicaea, Genua (s. Genova).

2. **Gallia cisalpina** (Gallija tostran Alp) je obsegala gorenje in srednje porečje padsko. Padus jo je ločil v pokrajini Gallia cispadana in transpadana (tostran in onostran Pada). Cispadanska mesta: Placentia (s. Piacenza), Parma, Mutina (s. Modena), Bononia (s. Bologna) in Ravenna. — Transpadanska pa: Augusta Taurinorum (s. Turin), Cremona, Ticinum (s. Pavia), Mediolanum (s. Milan) in Verona.

3. **Venetijska** je obsegala sedanje Beneško; za rimskih cesarjev so jej prištevali tudi velik kos Primorskega. Mesta: Patavium (s. Padua), Vicetia (s. Vicenza) in Aquileia (Oglej).

II. Srednja Italija (Italia propria) je obsegala 6 pokrajin od Rubicon in Macre do Frentona in Silara. 1. **Etrurija**, nekdanj rodovitnejša nego sedaj. Tuščani so bili po njej poseljeni. Mesta: Pisae (s. Pisa), Pistoria (s. Pistoja), Arretium (s. Arezzo), Clusium (s. Chiusi), Volsinii (s. Bolsena), Tarquinii s tuščanskimi podrtinami, Caere (s. Cerveteri) in Veji.

2. **Latium**, široka pa ravna domovina Latincev, Volščanov in drugih malih razrodov. Mesta ob morji: Ostia, Antium in Terracina; notranja so: Arpinum (s. Arpino), Suessa Pometia, Ardea, Tusculum (s. Frascati), Praeneste (s. Palestrina), Gaii, Alba longa, Tibur (s. Tivoli) in „večni“ Rim. Več velikan-

skih stavb tega mesta se je ohranilo do sedanjega dne (Pantheon s. sv. Marija della rotonda, moles Hadriani, s. grad Sant Angelo, Colosseum, t. j. amphitheatrum Flavium itd.).

3. **Campania**, najlepša in najrodovitniša pokrajina italška (Campagna felice). Mesta: Capua, ki je slovela po bogatiji in nezmernosti svojih prebivalcev; Nola. Ob morji: Cumae, najstarejša grška naselbina v Italiji; Bajae, najslavnejše kopališče; Puteoli (s. Pozzuoli), Neapolis, Herculaneum in Pompeji, in Surrentum (s. Sorrento).

4. **Umbrija** na vzhodni strani od Etrurije; mesta: Ariminum (s. Rimini), Sena Gallica (s. Sinigaglia) in Spoletium (s. Spoleto).

5. **Picenum** na jugu od Umbrije. Ancona ali Jakin.

6. **Samnium**, gorata pusta dežela na obeh straneh srednjega Apennina, po kateri so bivali Sabelci ali Sabinci, v mnogo razrodov ločeni. Mesta: Fidenae, Cures, Amiternum, Corfinium, Sulmo, Beneventum in Caudium s slovitimi soteskami (furculae Caudinae).

III. Južna Italija je obsegala 4 pokrajine:

1. **Lucanija** med Salernskim in Tarentskim zalivom; prvotniki so bili samniškega rodu. Mesta: Paestum, Velia ali Elea; Metapontum, Heraclea, Thurii in Sybaris.

2. **Bruttii**, zahodni polotok južne Italije (s. Calabria), koder so bivali Oenotri in Siculci. Mesta: Rhegium (s. Reggio), Locri in Croton.

3. **Apulija** ob Jadranskem morji. Mesta: Luceria, Asculum (s. Ascoli), Cannae, Venusia (s. Venosa).

4. **Calabrija**, (tudi Japygija ali Messapija zvana) je obsegala vzhodni polotok južnoitalijski. Mesti: Brundisium (s. Brindisi) in Tarentum.

Otoci italški: 1. Sicilija, trioglat otok (Trinakria), je imela polno phoeničanskih in grških naselbin, ki so bile uže drugodi omenjene. 2. Sardinija, kaj hribovita, pa žita in kovin bogata, je imela zelo mešano prebivalstvo. Mesti: Caralis (s. Cagliari) in Olbia. 3. Corsica; nje prebivalci so bili zelo surovi ter so se živili z živinorejo in morskim ropom. Aleria (fokijanska Alalia).

Manjši otoci so še: 1. Ilva (s. Elba); 2. Ponska otoka: Pontia in Pandataria; 3. Prochyta (Procida), Aenaria (Ischia) in Capreae (s. Capri); 4. Ognjeniški Liparski ali Aeolski otoci; 5. Aegates ali Aegatski otoci in 6. Melite (s. Malta).

Zgodovina.

Prvotni italški stanovalci.

Prvotniki italški so po večem pelasgo-italskega rodu. Od vzhoda so prišli po suhem na polotok, ker ob onih starodavnih časih

njih preseljevanja še ni bila razvita vožnja po morji. Stalna stanovišča je baje najprej imel tisti razrod, ki je najdalje proti jugu pomaknen. Bili so to Japigi in Siculci. V obče so se Italci ločili v 2 veji: v latinsko in umbro-sabellsko. K Latincem so se razen družih razrodov prištevali Rimci in Siculci; k Umbro-sabelcem pa Umbri, Sabini in Samnitje. — Etruščani, ki so se sami Rasennae zvali, so se sedaj pokazali kot tretja veja italskega naroda. Dosta pozneje so pa Gallici ali Celti pridrli prek Alp v Italijo ter so poselili vso nižavo ob Padu. V severni Italiji so bili še Liguri in Veneti, po polnem nepoznanega rodu.

I. Doba rimskih kraljev.

(753—509 pr. K.)

Pravljica o začetku Rima.

Trojanec Aeneas se je z raznimi tovariši (med temi je bil tudi njegov sin Ascanius) rešil iz goreče Troje ter je po večletnem potovanju prišel v Latij, kjer ga je laurentski kralj Latinus prijateljsko sprejel in mu svojo hčer Lavinijo za ženo dal. Tej na čast je sezidal mesto Lavinium. V boji z Rutulci je Aeneas izginil — in častili so ga kot Jupitra indigeta. Njegov sin Julius Ascanius je srečno končal vojsko ter ustanovil mesto Albo longo, kjer so Silvijeviči kraljevali. Procas, trinajsti kralj, je zapustil dva sina, Numitorja in Amulija. Vladohlepni Amulius je pahnil brata s prestola, umoril mu sina, hčer (Rhea Silvia) pa naredil za vestalko. Ko je ta Vestina služabnica od boga Marta dobila dvojčka Romula in Rema, ukazal jo je Amulius umoriti, dvojčka pa v vodi potopiti. A neške z dečkoma so ostale pod nekim figovcem (figus ruminalis); žolna in volkulja ste hranili rešena dečka, dokler ju ni našel kraljevi pastir Faustulus ter ju izročil svojej ženi (Acca Larentia), ki ju je odgojila. Dorasla sta se razprla z Numitorjevimi pastirji, ki so Rema vjeli. Sedaj sta dvojčka zvedela za svoj rod, napadla Amulija ter ga ubila; svojega starega očeta Numitorja sta pa zopet postavila na prestol v Albi longi. Na to sta dvojčka na Palatinu ustanovila novo mesto (753), ki se je po Romulu (ki je bil zagledal 12 jastrebov) zvalo Roma ali Rim. Ker je Remus zasmehujoč skočil črez nizko obzidje, napadel ga je Romulus in ubil.

Sedmero kraljev.

1. Romulus je bil prvi kralj iz med sedmerih, ki so po pravljici Rimu gospodovali. Oklical je mesto za pribežališče vsem begunom ter res privabil vanje mnogo izgnancev, hudodelcev in ubežnih sužnikov. Žensk je zanje dobil po zvijači in sili, kar mu je nakopalo

krvavo vojsko s Sabinci. V najhujšem boji pa so uropane Sabinke planile med srdite vrste ter je pomirile. Sabinci so se z Rimljani celó združili v eno državo, kterej sta Romulus in Titus Tatius skupno kraljevala. Zedinjeno ljudstvo so imenovali kvirite (quirites).

Po smrti Tita Tatija je Romulus sam dalje kraljeval ter uredil državo. Prebivalstvo (populus romanus) je razdelil v 2 rodovni občini ali tribui (tribus), v Ramnes (Rimljane) in Tities (Sabince). Tribua se je zopet delila v 10 kurij (curia), vsaka kurija pa v 10 rodov (gens). Vsak rod je obsegal vse rodovine, ki so izvirale od skupnega pradedca. Rekli so jim tudi patriciji (patricius), ki so edini imeli zemljišča in državljske pravice. Razen teh so bili v državi še sužniki in klienti (cliens). Klienti ali varovanci so bili osvobojeni sužniki in v Rimu naseljeni tujci brez vseh državljskih pravic; morali so imeti zavetnika (patronus), ki so si ga izmed patricijev izbrali.

Kralj (po Romulovi smrti od ljudstva voljen) je bil najviši sodnik, najviši duhovnik in prvi vojskovod v državi. Romulus je baje ustanovil posvetovalno starejšinstvo (senatus) ter vanje izbral po 100 Rimljanov in Sabincev. Vsi patriciji so se shajali v javne zборе (comitia), katerim so rekli comitia curiata, ker so se po kurijah zbirali in je vsaka kurija po en glas imela.

Romulus je baje uredil tudi vojaštvo. V vojsko (legio) je moral vsak dorasli patricij; ta je štela 2000 pešcev (pedites) pa 200 konjnikov (equites ali celeres); konjiki so bili razdeljeni v 2 krdeli, ki ste se centuriji ali stotniji zvali.

2. Numa Pompilius. Po Romulovi smrti je senat hotel sam vladati državo; a patriciji so se temu uprli ter ga po enoletnem brezkrallji (interregnum) prisilili, da je oblast izročil novo izvoljenemu kralju, Numi Pompiliju iz sabinskega rodu. Ta je dal Rimu postave ter je uredil razne verske zadeve. Dvoobraznemu (geminus) Janu je sezidal tempelj, ki je odprt naznanoval vojsko, zaprt pa mir; postavil je tudi več drugih templjev in altarjev ter uredil občno bogočastje in ustanovil razne duhovske zборе (collegia).

Jupiter, Mars in Quirinus so bili najimenitniši rimski bogovi; ustanovil jim je 3 „flamines“ (flamen, zažigalec), ki so jim darila sežigali. Zbor peterih pontifikov (pontifices), katerim je pontifex maximus predsedoval, je nadzoroval vse rimsko bogočastje, določeval štetje let in zapisoval najimenitniše zgodbe. Auguri (augures) ali vedeževalci so prerokovali iz ptičjega letanja ali pa iz drugih prikazkov na nebu. Fetiali (fetiales) so svečano napovedovali

vojsko in enako sklepali mir ali zaveze. Vestalke (vestalis) so morale na čast Vesti, boginji hišnega ognjišča, paziti na sveti ogenj ter jej služiti po 30 let. Zbor dvanajsternih salijev (salii) je čuval nad svetim ščitom, ki je z neba padel (palladium). Numa je baje popravil tudi rimski koledar ter mesto 10mesečnega leta vpeljal 12mesečno.

3. **Tullus Hostilius**, vojskoljubni Rimljan, je nasledoval pobožnemu Sabincu. Vojskoval se je z Albo longo, razdril mesto ter Albance preselil v Rim na mons Caelius; z ljudstvom (populus romanus) jih je združil kot tretjo tribuo ali rodovno občino z imenom Luceres. Vsled tega je senat štel 300 starejšin, vojska (legio) pa 3000 pešcev in 300 konjikov. Kralj je za starejšinstvo sezidal ime-nitno svetovalnico „curia hostilia“. Tako je Rim postal prvo mesto v Latiji.

Pravljica obširno popisuje, kako so se trojčki Horatii (rimski zastopniki) in Curiatii (zastopniki albanski) med seboj bojevali. Prvi so zmagali in Albanci so bili Rimljanom podložni. Pozneje je albanski diktator Mettius Fufetius hotel izdati Rimljane, zato ga je rimski kralj s smrtjo kaznoval, Albo longo pa razdril.

4. **Ancus Marcius** je bil sabinskega rodu ter je posnemal Numo, svojega starega očeta. Latinci so ga zato imeli za slabotneža ter so napadli rimsko državo. Pa kralj je odbil napad, siloma vzel več mest ter prebivalce preselil v Rim, kjer jim je neki odkazal Aventinski hribec. Novonaseljenci pa niso bili niti kot posebna občina pridruženi prebivalstvu, niti sprejeti med stare tribue, ampak šteli so jih v poseben stan prostega ljudstva ali plebejcev (plebs).

Plebejci so bili sicer osebno svobodni ter so lahko imeli zemljišča, a bili so brez državljanskih pravic. Orožja niso smeli nositi, ne udeleževati se ljudskih zborov, ne opravljati nobene časti in službe in ne ukoristiti se državne ali občinske zemlje (ager publicus). Morali so pa davke plačevati. Tako sta odslej bila v Rimu dva nasprotna stanova: gospodujoči patriciji ali plemenitniki (populus) z vsemi državljanskimi pravicami in služéča množica ali plebejci. Da se nista pomešala, prepovedane so bile ostro vse ženitve med patriciji in plebejci.

Ker je kralj državo razširil do morja, sezidal je ob ustji Tibere mesto Ostijo. Na desnem bregu reke je utrdil z zidovjem hribec Janiculski ter je prek vode naredil prvi leseni most na koléh (pons sublicius). Nasledoval mu je

5. **Tarquinius Priscus**, ki je po pravljici bil iz grške krvi ter se je bil iz Tarquinij preselil v Rim. Srečno se je vojskoval z Latinci, Sabinci in Etruščani ter je zelo razširil svojo oblast. Iz ple-

bejcev bi bil rad ustanovil 3 nove tribue ter jim dal pravice, ki so jih le plemenitniki uživali. A temu se je ustavil vedeževalec Attus Navius (pravljica, kako je brus prerezal z nožem); zato je Tarquinius le mnogo plebejskih rodovin uvrstil med stare 3 tribue (*gentes minores* in *gentes majores*). Tudi je pomnožil stare 3 stotnije konjиков na 600 mož.

Posebno pa je skrbel za olepšanje mesta. Izkopal je in obzidal povodnike in smradotoče (*cloaca*); v posušeni globini med Palatinom in Quirinalom je napravil slavn rimski trg (*forum romanum*), v posušeni dolini med Aventinom in Palatinom pa sezidal veliko tekališče (*circus maximus*), v katerem so se rimske igre (ludi romani) obhajale. — Po njegovi siloviti smrti mu je nasledoval njegov zet

6. **Servius Tullius**, katerega začetek pravljica kaj čudovito popisuje (sin neke sužnice kraljice Tanaquile). Novi kralj je razširil mesto ter je prvi utrdil z obzidjem in okopom. Največo slavo pa si je pridobil z novo državno ustavo.

Vso rimsko oblast je razdelil v 30 okrajev (*regio s. tribus*), katerih 4 so obsegali mesto, ostalih 26 pa pokrajino. Prebivalci vsacega okraja so bili brez ozira na posestvo in rod združeni v „okrajno občino“ (*tribus*), ki je bila ali mestna (*urbana*) ali pa kmetovska (*rustica*).

Dalje je razdelil vse Rimljane v 193 stotnij (*centuria*), in po premoženji uredil njih pravice in dolžnosti v državi. Razen konjиков ali vitezov, ki so imeli največ premoženja ter šteli 18 centurij, razdelil je druge Rimljane v 5 razredov.

Prvorazredniki	so imeli vsaj po 100.000 asov in šteli 80 centurij.
Drugorazredniki	„ „ „ „ 75.000 „ „ „ 20 „
Tretjerazredniki	„ „ „ „ 50.000 „ „ „ 20 „
Četrto razredniki	„ „ „ „ 25.000 „ „ „ 20 „
Petorazredniki	„ „ „ „ 12.500 „ „ „ 30 „

Potem ste bili še 2 stotniji, ki ste obsegali orožarje in tesarje (*fabri*), in 2, ki ste obsegali trobentarje (*liticines et cornicines*). Vsi ostali, še bolj revni državljani so bili združeni v stotnijo siromakov (*proletarii, capite censi*).

Po tej razdelitvi so morali tudi plebejci v vojsko hoditi, a zadobili so tudi vse državljanske pravice. V vojsko so morali vsi Rimljani od 17. do 60. leta in sicer so se od 17. do 45. leta sovražnikom postavljali ter jih napadali zunaj mesta, od 45. do 60. leta so pa o veliki sili branili mesto. Zato so se centurije pešcev delile v starše (*majores*) in mlajše (*minores*).

Zbirali so se v zборе ter po stotnijah glasovali (centurijski zbor — comitia centuriata). Ti zbori so volili uradnike, sprejemali ali zavračali nove postave ter določevali o miru in vojski. Večina glasov je odločevala; vsaka stotnija je imela en glas. Če so se zedinile viteške stotnije s prvorazrednimi (18+80), imele so večino glasov ter vse lahko po svoje določevale. Ker so plemenitniki (patriciji) imeli tačas in še več stoletij poslej največ premoženja, vodili so prav za prav sami vso državno vlado. Vsakih 5 let (lustrum) so znova cenili premoženje državljanov (census) in jih razvrstili po razredih.

Servius Tullius je tudi Rimljanom pridobil vodstvo nad latinskimi mesti in državicami; zato so zavezniki na Aventinu sezidali boginji Diani lep tempelj kot zavezno svetišče. Zaslužni kralj je po 44letnem vladanju umrl posilne smrti. Po pravljici sta ga dala umoriti njegov zet Tarquinius in njegova hči Tullija.

7. Tarquinius Superbus (oholi) je prav samosilniško kraljeval ter zatiral plemenitnike in prosto ljudstvo. Da bi povišal kraljevo oblast, ni več skliceval starejšinstva ter je pomoril ali pa izgnal vse starejšine, ki so se mu protivili ali mu vsaj niso bili po godu. Ljudstvu je nakladal pretežke davke ter je trl s hudimi tlakami. Dodelal je povodnike in smradotoče (cloaca maxima), ktere je bil njegov oče začel; tudi je sezidal na Tarpejski skali Jupitru krasni tempelj (pravljica o krvavi glavi), v katerem so hranili Sibylline knjige (zelo nejasni vedeški izreki; — pravljica o starki ali cumski Sibylli, ki je kralju prinesla glasovite knjige).

Zoper njegovo samosilstvo in zoper razuzdanost njegovega rodu se je na zadnje ljudstvo uprlo ter izgnalo kralja. Za zmerom so odpravili kraljestvo ter ustanovili ljudovladstvo (pravljica o L. Juniji Brutu (bebasti), ki je pregovoril Rimljane, da so pregnali Tarquinija in njegovo rodovino).

II. Doba ljudovladstva

(500—30 pr. K.).

Ljudovladska ustava.

Po preganjanju kraljev so se skoraj sami plemenitniki (patriciji) polastili vse oblasti v državi. Le izmed njih so se volili vsi uradniki za državno upravo in božjo službo. In celó voljeni so bili le tisti, ki so jim bili po godu; kajti po uredbi Servija Tullija so imeli patriciji vse volitve v svojih rokah.

Ljudovladska ustava je državi na čelo postavila dva konzula (consul), ki sta se sprva pretorja (praetor) imenovala.

Stotnijski zbor ju je vsako leto volil izmed plemenitnikov. Razen bogočastnih opravil (za te je pontifex maximus imenoval posebnega uradnika, rex sacrificulus zvanega) sta imela vso oblast prejšnjih kraljev: bila sta najviša sodnika, prva upravnika in vojskovoda. Ko je minulo njiju službovanje, pozvalo ju je ljudstvo lahko na odgovor. V velikih nevarnostih ali pa pri izvenrednih primerljajih sta konzula odstopila; in izvolili so diktatorja (dictator, samovelitelj), ki je imel neomejeno vrhovno oblast, vendar obdržati je ni smel dalje nego 6 mesecev. Konzuloma pomočnika sta bila kvestorja (quaestor, blagajnika), ki sta državne dohodke oskrbovala.

Zeló skróčeno starejšinstvo so pomnožili zopet na 300 členov in mu izročili toliko oblast, da je prav za prav ono vladalo državo.

Centurijski in kurijski zbor sta zopet dobila prejšnjo veljavo.

Prva konzula sta bila L. Junius Brutus in L. Tarquinius Collatinus. Ko je moral zadnji kot sorodnik izgnanega kralja Rim zapustiti, izvolili so na njegovo mesto P. Valerija (nadmestni konzul, consul suffectus).

Vojska zoper Tuščane in Latince.

Tarquinijeviči so v Rimu osnovali zaroto med mladimi plemiči, da bi kraljestvo zopet ustanovili; a zajeli so zarotnike ter kaznovali. L. Junius Brutus sam je ukazal celó svoja sina ob glavo deti, ker sta se bila zarote udeležila. Nato je izgnani kralj izprosil pomoči pri Vejanih in Tarquinijskih; v vojski so zmagali Rimljani, a izgubili so konzula L. Junija Bruta.

Sedaj se je Tarquinius obrnil do Porsene, kralja clusijanskega, ter ga prosil pomoči. Porsena je nagloma pridrl, užugal Rimljane ter jih prisilil, da so se mu udali, izročili orožje in talce ter mu odstopili vse okraje (9) na desni strani Tibere.

Pravljica obširno popisuje to vojsko ter proslavlja najprej Horacija Coclita, potem pa Mucija Scaevolo in junaško devojko Cloelijo.

Na zadnje se je izgnani kralj obrnil do Latincev. Mnogo latinskih mest mu je obljubilo pomoči, zbralo veliko vojsko ter šlo nad Rim. V tej hudi nevarnosti so Rimljanje izvolili prvega diktatorja A. Postumija (496). Ta je sovražnika prijel pri jezeru Regillskem ter ga po polnem zmagal. Latinci so morali ponoviti staro zavezo z Rimom ter priznati tega nadoblast. Tarquinius je

sedaj obupal, da bi še kedaj prišel na prestol. Jako prileten je umrl v Cumah (po drugih pa v Etruriji).

Ustanovitev ljudskih tribunov

(494).

Ker so rimski vojščaki morali sami skrbeti za orožje in živež v vojski ter od države niso dobivali nikakega plačila, trle so neprestane vojske kaj hudo zlasti revne plebejce. Vojskujé se s sovražniki so ti zanemarjali poljska dela in druga opravila, s katerimi so se živili. Večkrat je sovražnik celó pokončal njih mala posestva, od katerih so visoke davke plačevali. Prisiljeni so tedaj bili na posodo jemati in od denarjev plačevati zeló visoke obresti. Gorje dolžniku, ki ni mogel dolga plačati! Trdosrčni patriciji, pri katerih so plebejci po večem si izposojevali, prodali so mu hišo in polje ter prisilili njega, njegovo ženo in njegove otroke, da so upniku hlapčevali, ali so jih celó kot sužnike na tuje (trans Tiberim) prodali. Take razmere so neprestano množile napetost med prostim ljudstvom in plemenitniki; med njimi ni bil le razloček po krvi in državljanskih pravicah, ampak še večí po posestvu.

Ko so l. 495 začeli Volščani vojsko zoper Rim, branili so se močno zatirani plebejci iti v vojsko. V tej stiski so plemenitniki tolažili uporno ljudstvo ter mu obetali milejšo bodočnost. Plebejci so se res dali pregovoriti, šli nad sovražnika ter ga premagali. Pa patriciji jim sedaj nočejo spolniti danih obljub. Nova nevarnost, — novo obetanje. A takrat se ljudstvo ni dalo oslepiti, ampak oboroženo je šlo na Sveto goro (mons sacer), ter je hotelo tam ustanoviti novo mesto (secessio plebis, 494).

Plemenitniki so izprevideli nevarnost, ki je Rimu pretila, ter so poslali Menenija Agrippa mirit upornike (prilika o želodci in človeških udih). Plebejci so se res dali pregovoriti ter so se pogodili s patriciji. Ti so jim privolili posebne oblastnike, ki so vsakega plebejca posebej in vse prosto ljudstvo skupaj branili pred plemenitniško silo (jus auxilii). Bili so to peteri plebejski ali ljudski tribuni (tribuni plebis). Sklicavali so ljudstvo v posebne zборе, v katerih so se po posameznih okrajih shajali in glasovali (**okrajno-občinski** ali tribuvski zbor, comitia tributa). Poslušali so obravnave starešinstva pa prepovedovali (veto) sklepe, ki bi prostemu ljudstvu škodovali. Da bi vsakdo vselej pri njih našel pomoči, mesta niso smeli zapustiti in njih hiša je morala zmeraj odprta biti. Gorje tistemu, ki bi se njim bil ustavil ali jih poškodoval, kajti osebno

so bili nedotakljivi (*sacrosancti*). Tribunom podrejena uradnika sta bila plebejska edila (*aediles plebis*), ki sta nadzorovala trg, zapisovala zapisnik okrajno-občinskih zborov ter oskrbovala teh blagajnico.

Coriolanus in vojska zoper Volščane.

Leta 492 je bila v Rimu huda lakota. Ko je prišlo mnogo žita iz Sicilije, hotelo je je starejšinstvo ljudstvu prodati po nizki ceni. A temu se je uprl mladi plemenitnik, Gneus Marcius, zvan Coriolanus, ker se je bil pri vzetji mesta Corioli najbolj izkazal. Žito, nasvetoval je ta, naj se le potem razproda med revno ljudstvo, če se odpove ljudskih tribunov. Zatožen in obsojen v okrajno-občinskem zboru otel se je smrti ter pobegnil na tuje. Šel je k sovražnim Volščanom in z njimi napadel svojo domovino. V največji nevarnosti so Rimci k njemu poslali najprej starejšine, potem duhovnike, ter ga prosili milosti. Zastonj! Na to so se v sovražnikov tabor napravile ženske, med njimi Coriolanova mati Veturija in njegova žena Volumnija. Mati je na kolenih prosila razsrjenega junaka, naj prizanese rojstnemu mestu. Ginen jo je Coriolanus vzdignil rekoč: Glej mati, rešila si Rim, pa izgubila sina! Na to je odpeljal vojsko iz rimske pokrajine. Volščani so ga baje kamejnali (491).

S tem se pa niso nehale vojske z Volščani, s kterimi so se nazadnje zavezali Aequijanci ter Rimljane hudo pritiskali; zajeli so celo rimsko vojsko na gori Algidu. Preplašeni Rimljani so sedaj izvolili diktatorja L. Quinctija Cincinnata, ki je nagloma zbral novo vojsko, rešil obkoljene Rimljane ter sovražnike po polnem premagal. Na to je Cincinnatus imel slovesen vhod (*triumphus*) v mesto, odložil diktatorstvo ter se je vrnil na svojo kmetijo.

Decemviri

(451 in 450).

Rimljani so prva stoletja imeli le običajno pravo, ki se je v plemenitih rodovinah podedovalo od očeta do sina. Le patriciji so je poznali in kot edini sodniki določevali. Prostemu ljudstvu se je po razsodbah godila po gostem silna krivica, zlasti če je plebejec tožil plemenitnika. Za to je l. 462. nasvetoval tribun Terentilius Harsa, naj se pravo zapiše in priobči. Sebični patriciji so se 10 let hudo ustavljali temu nasvetu. Na zadnje so vender

morali za leto 451 izvoliti desetero mož plemenitega rodu ter so jim naročili pravo zapisati; dali so jim popolno konzulsko oblast (decemviri consulari imperio legibus scribundis). Za ta čas so odstopili plebejski tribuni in nikdo se ni mogel zoper razsodbo deseternikov pritožiti pri centurijskem zboru. Tej neomejeni oblasti vkljuba so decemviri milo in pravično vladali. Sestavili so mnogo postav, ki je je ljudstvo potrdilo, in je zapisali na 10 bronastih plošč. Konci leta so se pa odpovedali službe.

Ker še niso bile zapisane vse postave, izvolili so za leto 450 znova desetero mož ter jim izročili toisto oblast. Njih glavar je bil vladohlepni plemenitnik Appius Claudius. Res so ti deseterniki sestavili ostale postave ter je na dveh ploščah prijavili. Tako je dvanajstero plošč obsegalo razne postave, ki so bile za tadanje razmere potrebne. Naslednja stoletja so se jih Rimljani kot podlage vsega prava (fons omnis juris) na pamet učili.

Uže je bilo preteklo leto, a deseterniki vendar niso odstopili. To je zbudilo veliko nezadovoljnost med ljudstvom, ki se je še pomnožila, ko so videli, da Appius Claudius hoče vlado izpodkopati. Storil je več krvavih zločinov (stari stotnik L. Siccius Dentatus), na zadnje pa hudo krivico spoštovanemu stotniku (centurio) Virginiju (temu je kot sodnik odrekel hčer Virginijo, ktero nato oče z mesarskim nožem umori rekoč: S to krvjo, Appij Claudij, izročim tvojo glavo maščevalnim bogovom!).

To je tako razdražilo ljudstvo, da se je uprlo; taisto je storila vojska, ki je ravno domu prišla. Ker se je senat branil odstaviti decemvire, zapustili so plebejci znova Rim ter šli na Sveto goro. Prestrašeni patriciji so se sedaj udali ter poslali L. Valerija in M. Horatija plebejce mirit. Decemviri so se morali oblasti odpovedati (dva izmed njih sta se v ječi sama umorila, drugi so pa na tuje pobegnili); stara ustava je bila zopet vpeljana; prosto ljudstvo je dobilo svoje tribune, tribuvski zbor pa prevažno pravico, da so njegovi sklepi (plebiscitum) kakor oni centurijskih zborov imeli občno veljavo (448).

Vojaški tribuni in cenzorstvo.

Patriciji so še zmerom imeli veliko oblast, ker so razen ljudskih tribunov izmed njih volili vse državne uradnike. Zato je l. 444 ljudski tribun G. Canuleius s svojimi tovariši nasvetoval, naj bi vsako leto enega konzula volili izmed plebejcev in naj bi bile veljavne ženitve med patriciji in plebejci. Plemenitniki so se temu nasvetu hudo upirali. Na zadnje so priznali veljavo vzajemnih

ženitev; konzulske časti pa niso hoteli z ljudstvom deliti; rajši so se je sami odrekli in mesto konzulov volili vojaške tribune s konzulsko oblastjo (tribuni militum consulari potestate). Vsako leto so jih izbrali po 6 ali 8 in med nje tudi plebejce jemali. Vender so njih oblast nekoliko omejili ter za nektera opravila prejšnjih konzulov ustanovili novi urad cenzorjev ali preglednikov (censura, censor). Volili so namreč izmed patricijev po 2 cenzorja na 5 let (lustrum), poslej pa na poldrugo leto. Cenzorja sta razvrstovala državljane po premoženji v razne razrede, oskrbovala državno denarstvo ter nadzorovala нравno obnašanje Rimljanov.

Zadnja vojska z Vejani

(406—396).

Rimljani so se od kraljev sem skoro neprestano vojskovali z Vejani, večkrat zlasti zarad sabinskega mesta Fidenae ter v teh bojih bili časih hudo potolčeni (l. 477 je bil pokončan ves Fabijski rod, razen enega dečka). Leta 406 so znova napadli Vejane ter 10 let oblegovali njih močno utrjeno mesto. Po dolgem trudu je hrabri diktator M. Furius Camillus vzel mesto in stanovalce nekaj pomoril, nekaj pa prodal v sužnost.

Pravljica je jako olepšala 10letno oblegovanje mesta in je primerjala s trojansko vojsko (kanal iz Albanskega jezera, podkop do srede vejanskega mesta itd.). Zmagoviti Camillus je imel slovesen vhod na lepem vozu s 4 belci. Njegova prevzetnost je razžalila celó plemiče, ljudi njegovega stanu. Kar ga je zatožil ljudski tribun, da je prikril nekaj vejskega plena. V globo obsojen je ni hotel plačati; šel je rajše v pregnanstvo pa na potu prosil bogove, naj kmalu pošljejo Rimljanom nesrečo, v kateri bi tako ravnanje ž njim obžalovali.

Gallei v Rimu

(389).

Minulo je bilo več kot poldrugosto let, odkar so Gallci ali Celtje se naselili v severni Italiji. Tudi v novi prerodovitni domovini so ohranili svoj značaj; zdelo se jim je sramotno, samim polje obdelovati. Vojske željni so napadali sosedne narode ter zlasti Tuščane hudo pritiskali. Njih voditelj Brennus (t. j. kralj) jih je pripeljal v Etrurijo ter je obsedal Clusium. V veliki sili so Clusijani prosili Rimljane pomoči. Ti so pa poslali k Gallcem le 3 poslanike iz Fabijskega rodu, ki so zahtevali, naj se Gallci umaknejo domov. Brennus jim je odgovoril: Nič nam ni mar

Rimljanov, ktere danes slišimo prvič imenovati; pravico pa nosimo na svojih mečih, kajti vse je le last junaških mož.

Na to so se rimski poslanci zoper mednarodno pravo udeleževali celó bojev zoper Gallce ter pri nekej priliki ubili nekega gallskega vojvoda. Razdraženi Brennus je poslal v Rim ter zahteval, naj bi mu izročili Fabije, ki so se toliko pregrešili. Senat je res v to privolil, a narodni zbor se je uprl Brennovi zahtevi in je enega Fabija celó izvolil med vojaške tribune. Na to je Brennus pustivši Clusij nagloma drl nad Rim. Ob potoku Allia je po polnem pobil rimsko vojsko, le nekaj razkropljenih vojščakov se je otelo v zapuščene Veje (389). Rimljani so vsi prestrašeni zapustili mesto, le bolj krepki ljudje so se utrdili na Capitoliji, na velikem trgu pa je nekaj starih senatorjev, sedé na slonokostenih stoličkih, pričakovalo gotove smrti. Kmalu so pridrli Gallei v zapuščeno mesto, oplenili je in sežgali; Capitolij so pa jeli oblegati. Ko so ga uže 7 mesecev oblegali, začele so se bolezni in lakota med Gallei; zato so se dali z zlatom pomiriti ter so odšli domov.

Pravljica kaj obširno popisuje to obleganje Capitolija (Junonine gosi, M. Manlius Capitolinus) in kako so se na zadnje Rimljani pogodili za 1000 funtov zlata (krivična vaga, vae victis!) ter sklepa, da je znova izvoljeni diktator Camillus v zadnjem trenutku potolkel Gallce ter otel Rimljane.

Po odhodu Gallcev se je hotela večina ljudstva preseliti v zapuščene Veje, a Camillus jih je pregovoril, da so ostali in razrušeni Rim znova sezidali. Zato so Camilla imenovali družega ustanovitelja Rima. Gallei so pozneje še večkrat napadli Rimljane, a ti so jih vsakrat srečno odgnali (v teh bojih sta se posebno odlikovala T. Manlius Torquatus in M. Valerius Corvus).

Licinijevi predlogi in njih nasledki.

Vsakemu podjarmljenemu narodu so Rimci vzeli kos zemlje ter jo dali svoji državi v last; zato se je zvala državna ali občinska zemlja (ager publicus). Užitek od te navadno odležne zemlje so imeli le bogatini, po večem tedaj plemiči. Da bi revnemu ljudstvu vsaj nekaj pomogel, nasvetoval je bil uže blagosrečni konzul Spurius Cassius (486), naj bi se državna zemlja razdelila v male kose ter ubogim plebejcem v last dala (lex agraria). A sebični plemenitniki so ga pogubili in njegovo postavo zatrli.

V galskih vojskah je ljudstvo še bolj obubožalo. Njegova zemljišča so bila obropana ali pokončana, bivališča pa razrušena ali požgana. Zopet se je zeló zadolžilo. Da bi ljudstvu pomagala iz nove

stiske ter mu v vsem s plemenitniki enake pravice pridobila, nasvetovala sta ljudska tribuna G. Licinius Stolo in L. Sextius Lateranus sledeče postave: 1. Plačane obresti se odtegnejo od istine; ostali dolg se razdeli v 3 dele, ki se imajo v 3 letnih obdobjih plačati. 2. Vsak državljan ima pravico do državnega zemljišča, nikdo pa ga ne sme imeti več kot 500 oralov (jugerum). Kar so ga posamični do sedaj več obdelovali, izroče naj ga državi, ki ga v kosih po 7 oralov med uboge državljanje razdeli. 3. Za naprej se ne volijo več vojaški tribuni, ampak le po dva konzula, in sicer eden izmed prostega ljudstva.

Tem predlogom so se 10 let ustavljali plemenitniki z zvijačo in silo; a leta 366 so jih morali sprejeti. Tribun L. Sextius je bil prvi konzul izmed plebejcev. Velika plemenitniška oblast v državi je nehala in začela se je prava ljudovlada.

Da bi se za izgubo velike prednosti vsaj nekoliko odškodili, ustanovili so patriciji nov urad in ga sebi pridržali; imenoval se je pretorstvo (praetura). Sprva je bil le en pretor, za prve punske vojske so izvolili še enega, poslej so se pa pretorji jako pomnožili. Pretorju so izročili najvišjo sodnijsko oblast, ki so jo poprej konzuli imeli. — Časoma se je ljudstvu odprla pot do vseh državnih služeb. G. Marcius Rutilus je bil prvi diktator izmed plebejcev (356); taisti je bil pozneje prvi izvoljeni cenzor (351). Do pretorstva so plebejci dospeli l. 337. Najdalje so patriciji zase obdržali duhovske službe; leta 300 so plebejci bili voljeni tudi v odbore pontifikov in augurov.

Prisvojitve srednje Italije.

I. Prva samniška vojska (342—340). Samnitje so se od časa do časa preseljevali iz gorske svoje domovine v bližnje ravnine ter se tako razširili po Campaniji in Lucaniji. Ti naseljenci so se z Grki ob morji nekoliko pomešali, navzeli se grške omike pa vsled nje se po bogati novi domovini zelo pomehkužili. Tem nasproti so Samnitje v Abruzzih ohranili šege in običaje neolikanih pradedov pa tudi staro krepost in živahnost. Ni čuda, da jih je blagovita Campanija močno mikala z njih pustih gor. Napadli so Sidicijane ter hudo pritiskali Capuance, ki so hoteli prve braniti. V tej stiski so Capuanci prosili Rimljane pomoči ter jo tudi dobili, a s pogojem, da priznajo rimsko nadoblast črez Campanijo. Na to so Rimci premagali Samnite pri Cumah in pri Suessuli ter jih izpodrinili iz Campanije.

II. Zadnja latinska vojska (339—337). Konec samniške vojske so bili latinski zavezniki odpadli od Rimljanov, ker jim ti niso hoteli priznati popolne ravnopravnosti. V kaj nevarni vojski jih je konzul T. Manlius Torquatus (veriziconosec) premagal najprej pri Vesuviji (kjer se je plebejski konzul P. Decius Mus posvetil podzemeljskim bogovom), potem pa pri Trifanu. Sedaj so se morali Latinci udati Rimljanom, ki so razrešili njih zavezo; dalje so med njimi ustanovili nekaj rimskih naselbin, ki so kot zanesljive posadke čuvale nad latinskimi razrodi. Odslej je Rim nepogojno gospodoval Latiju.

III. Druga samniška vojska (325—304). Samnitje so hoteli Rimcem braniti, da bi se ne polastili Neapola (s. Palaeopolom), zadnje samostalne občine v Campaniji. V tej vojski so se Rimci zavezali z Lucanci in Apulci ter tako osamili Samnite in jih oklenili; nato so jih tako hudo pritiskali, da so Samnitje prosili miru; a Rimljanje so jim odbili prošnjo. Kar se sreča obrne. Pogumni samniški vojvod G. Pontius je v Caudijski soteski (furculae Caudinae, 321) zajel veliko rimsko vojsko z obema konzuloma. Lehko bi bil pokončal vso; vender tega ni storil, ampak je sklenil mir z zajetima konzuloma ter obdržal 600 talcev iz viteškega stanu; razoroženi Rimci so šli pod jarem (sub jugum mittere) ter se osramočeni vrnili domu. Sramotni mir je silno razdražil rimsko ljudstvo; starejšinstvo pa ga ni hotelo potrditi ter je konzula sovražniku izročilo. A velikodušni Samnitje niso nič žalega storili niti konzuloma niti talcem.

Nato se je znova vnela vojska. Rimski konzul L. Papirius Cursor je zmagal Samnite pri Luceriji, vzel trdnjavo ter osvobodil rimske talce. A huda nevarnost je pretela Rimljanom, ko so se s Samniti združili Tuščani, Umbri in Marsi ter napadli rimsko oblast. Rimljani so sovražnike po samezi užugali. Konzul Q. Fabius Maximus Rullianus je zmagal Tuščane pri Vadimonskem jezeru in pri Perusiji (308). Po slavnih zmagah pri Longuli (309) in Bovianu (305) so Rimci prisilili sovražnike, da so se z njimi pogodili. Samnitje so sicer ohranili samostalnost, a Rimljani so dobili vso Campanijo in Apulijo.

IV. Tretja samniška vojska (298—290). Ko so se otesnjeni Samnitje polastili Lucanije, ustavili so se jim Rimci ter jim napovedali vojsko. Takrat so se oslabei Samnitje zavezali s Tuščani, Umbri in Gallici; pa stari konzul Q. Fabius Maximus je

zmagal pri Sentinu zavezno vojsko (295, v bitki je P. Decij mlajši posvetil sebe in sovražne čete podzemskim bogovom) ter pridobil vso Umbrijo. Sedaj so tudi oslabeledi Tuščani in senonski Gallici prosili miru ter priznali rimsko nadoblast. Osameli Samitje so se še nekaj let srčno branili. Ko so pa Rimci zajeli njih pogumnega voditelja G. Pontija (najbrže sina slavnega zmagalca pri Caudiji) ter ga ob glavo deli, sklenili so mir in priznali rimsko nadoblast.

Rimljani so posedli in utrdili Lucerijo in Venusijo v južni Italiji ter tako ločili Samnite od Tarenčanov. V severni Umbriji so ustanovili mesto Sena Gallica (Sinigaglia) in ondodno oblast zavarovali proti Gallcem.

Vojska s Tarenčani in kraljem Pyrrhom

(282—272).

Med grškimi mesti v južni Italiji je cvetel le še Tarent, a tudi njega prebivalci so bili uže pomehkuženi; vkljubu temu so s svojo lehkomiselnostjo (napad rimskih ladij v luki tarentski in zasmehevanje rimskega poslanca Postumija) začeli vojsko s krepkimi Rimljani.

Ker bogati Tarenčani niso hoteli sami v vojsko, poklicali so Pyrrha, kralja epirskega, na pomoč. Ta čudoviti kralj je bil najizvrstniši vojvoda svojega časa ter je radostno sprejel ponudbo Tarenčanov upaje, da bo svoje kraljestvo razširil proti zahodu. V Italijo je pripeljal 25000 izurjenih vojščakov in 20 vojnih slonov. Pri Herakleji (280) je napadel in zmagal Rimljane, katerih hrabrost je občudoval z besedami: S takimi vojaki bil bi svet moj, in Rimljani bi mu gospodovali, ko bi jaz bil njih poveljnik.

S to zmago je Pyrrhus pridobil vso južno Italijo, vender se je bal rimske hrabrosti ter je poslal zgovornega in premetenega Cineas v Rim, da bi mir sklenil. A senat (Appius Claudius Caecus) je odbil ponudbo in pripravljaj se za nov boj. Ko se je Cineas vrnil ter to poročil kralju in mu rimsko starejšinstvo popisal kot zbor častitih kraljev, drl je Pyrrhus celó do Praenesta, vender se ni upal utrjenega Rima naskočiti. Vrnil se je pa prezimoval v Tarentu.

Naslednje leto se je vojska znova začela; Pyrrhus je zmagal pri apulskem Asculu (279), a ubitih je bilo toliko njegovih vojakov, da je vzdiknil: Še ena taka zmaga, pa sem izgubljen!

Med Rimljani se je v teh bojih najbolj odlikoval vojskovod G. Fabricius, katerega poštenost in priprostost je celó Pyrrha genila

(zastonj ga je hotel kralj podkupiti; strašil ga je tudi z velikanskim slonom brez uspeha — in vender mu ravno ta Fabricij poslej izroči pismo izdajalskega osebnega zdravnika Pyrrhovega; — res prej bi solnce izgrešilo svojo pot, nego Fabricius pot poštenosti!)

Zato je kralj rad zapustil Italijo ter šel v Sicilijo (278—275), kamor so ga tlačeni Grki poklicali zoper Karthaginece. Naglo je te pregnal iz vseh grških naselbin, le iz Lilybaeja jih ni mogel izriniti. Ker je povsodi zeló samovoljno ravnal, jeli so ga osvobojeni Grki črtiti; tako je kmalu zopet izgubil Sicilijo. Vrnivši se v Italijo združil se je s tlačeni Samniti in Lucanci. Pa konzul M. Curius Dentatus ga je zmagal pri Maleventu (odslej Beneventum 275). Sedaj je kralj izprevidel, da nič ne opravi zoper Rimljane; zato se je vrnil domu. Ko se je poslej vojskoval v Peloponnesu, bil je ubit v Argeji (272).

Po njegovem odhodu so se Rimci naglo polastili Lucanije, Apulije in Bruttije; leta 272 so dobili tudi Tarent ter mu vzeli državno samostalnost. Tako so Rimljani prisvojili si vso južno Italijo.

Prva punska vojska

(264—241).

Lepa Sicilija je bila na zahodu karthaginska, na vzhodu syrakušanska, na severovzhodu pa mamertinska. Mamertinci (sinovi Martovi) so bili vojaki najetniki iz Campanije, ki so v Syrakusah odpuščeni siloma se polastili trdne Messane ter od tu hudo nadlegovali vso Sicilijo. Zato je šel Hiero II., kralj syrakušanski, z veliko vojsko nad nje. V tej stiski je prosila ena stranka Karthaginec v pomoči, druga pa Rimljanov.

Prišedši v Sicilijo so Rimljani naglo zmagali Karthaginec in kralja Hierona ter se polastili Messane. S Hieronom so sklenili mir in zavezo, Karthaginec so pa podili od mesta do mesta ter jih na zadnje oblegovali v trdnem Agrigentu. Po krvavi zmagi so jim vzeli tudi to mesto. Brez ladijevja jim vender ni bilo mogoče polastiti se vsega otoka, ker so Karthaginci v trdnih primorskih mestih vedno pomnoževali svoje upehane vojske. Zato so Rimci po izgledu velike karthaginske ladije stesali 120 bojnih ladij. Ž njimi je konzul G. Duilius (napravil je zapadne mostove s kopikami) pri Mylah (260) zmagal karthaginsko ladijevo.

Sedaj so hoteli Rimljani vojsko naglo končati. Stesali so 330 vojnih ladij, s katerimi je konzul M. Attilius Regulus šel v Afriko, da bi Karthagino samo napadel. Ko je pri nosu Ecnomu (356) na južni strani Sicilije premagal in pokončal mnogobrojniše karthaginsko ladijevje, šel je v Afriki na suho ter je napadel karthaginsko pokrajino. Pobiti Karthaginci so prosili miru. Ker sta pa rimska konzula zahtevala skoro popolno udajo, niso se pogodili. V tej sili so Karthaginci najeli izvrstno krdelo numidskih konjikov in mnogo grških vojakov; poveljništvo so pa izročili Xanthippu iz Sparte. Ta izvrstni vojvoda je pri Tunetu (255) po polnem zmagal rimsko vojsko; le okoli 2000 mož je ušlo v primorsko Clupejo. Regulus sam je bil vjet. A Rimce je zadela še druga nesreča; njih ladijevje je namreč šlo v Clupejo ter je rešilo rimsko krdelo karthaginske sile, pa vračaje se domu razbilo se je po večem o velikem viharji.

V naslednjih letih so izgubili Rimci po viharji še dvoje ladijevje, na Siciliji so pa pri Panormu (250) zmagali Karthagince ter jim vzeli skoro ves otok razen dobro utrjenih mest Lilybaeum in Drepanum. Karthaginci so vsled tega zopet prosili miru (med karthaginskimi poslanci je bil tudi vjeti Regulus, ki pa v Rimu ni govoril za mir, ampak za vojsko; zvest svojej prisegi vrnil se je v Karthagino, kjer je po pravljici umrl jako mučne smrti), a Rimljani so jim ga odbili.

V novi vojski je Rimljanom pretila velika nevarnost, ko je izvrstni punski vojvoda Hamilkar Barkas (blisk) prišel v Sicilijo in se utrdil na hribu Eriku blizu Drepana. Neprestano je nadlegoval Rimljane ter jim zlasti na morji delal veliko škodo. Ker je bila rimska država po zadnjih nesrečah onemogla, pomagali so jej domoljubni možje iz zadrege. Nabirali so prostovoljne darove in napravili 200 bojnih ladij. Ž njimi je konzul G. Lutatius Catulus pri Aegatskih otocih (241) po polnem uničil punsko ladijevje. Nato so kaj oslabljeni Karthaginci ukazali Hamilkarju Barki, naj sklene mir z Rimljani. Karthaginci so Rimcem odstopili Sicilijo, brez odkupnine jim izročili vse vjetnike ter plačali 3200 talentov (okoli $8\frac{1}{4}$ milj. for.) odškodnine za vojsko (241).

Razen syrakušanskega kosa je bila Sicilija prva rimska provincija, t. j. podložna pokrajina. Podložniki so izgubili lastno upravo in pravico orožje nositi. Plačevali so davek in rimski upravniki (prokonzuli in propretorji) so jim upravljali deželo.

Pridobitve od I. do II. punske vojske

(241— 218).

V naslednjih 20 letih so Rimci razširili svojo oblast proti zahodu, vzhodu in severju. Nesrečnim Karthagincem (ki so se ravno z upornimi najetniki bojevali) so vzeli Sardinijo ter posedli Corsico; iz teh otokov so ustanovili drugo provincijo. — V srečni vojski zoper Illyre (kraljica Teuta) so se prvič ustanovili na vzhodnem obrežji Jadranskega in Jonskega morja. — Kmalu potem so pa po krvavi vojski podjarmili Gallce v severni Italiji ter ondi ustanovili trdnjavi Placentijo in Cremono, ki ste novo pokrajino (Cisalpinsko Gallijo) varovali.

Druga punska vojska

(218—201).

Da bi domovino odškodoval za razne izgube in nabral novih moči za bodočo vojsko z Rimljani, podjarmil je Hamilkar Barkas severnozahodno Afriko; od ondod je l. 237. šel v Hispanijo. Ta spretni vojskovod in po njegovi smrti (229) njegov zet Hasdrubal sta pridobila skoro vso Hispanijo do Ibera (Ebro). Carthago nova (s. Carthagera), od Hasdrubala sezidana, je bila trdno središče obširni kartkaginski oblasti. Da bi Karthagince ustavili, sprejeli so zavidni Rimljani mesti Saguntum in Emporiae med svoje zaveznike, s Hasdrubalom pa so sklenili pogodbo, po kateri bi Karthaginci ne smeli niti prestopiti Ibera, niti napasti rimskih zaveznih mest.

Ko je bil Hasdrubal zavrato umorjen (220), izročila je punska vojska poveljništvo svojemu ljubljencu Hannibalu, sinu Hamilkarja Barke. Ta je 9letnega dečka vzel s seboj v Hispanijo, ko mu je bil pred Balovim altarjem slovesno prisegel, da bo Rimljane vedno sovražil. In res nikdo ni držal svoje prisege vestnejše nego Hannibal. Ta kaj izobražen mož je bil prebrisan in previden državnik, pa še slavljeni, rekel bi, nedosežen vojvod. Napoleon Veliki ga je primerno stavil med šestero največih vojskovodov, ki jih človeška zgodovina pozna. Rimljani so se ga bali, kakor strašne pošasti. Primerno se druga punska vojska zove Hannibalova, kajti Hannibal jo je začel in se tudi do konca neprestano vojskoval.

Hannibal se ni menil za rečeno pogodbo ter je napadel in vzel trdni Sagunt. Na to so Rimci (Q. Fabius) napovedali Karthagincem vojsko. Hannibal je sedaj nagloma šel prek Ibera in Pyrenaejskih gora v Gallijo, brata njegova, Hasdrubal in Mago, sta pa ostala v Hispaniji, da bi varovala bogato deželo in Hannibalu v Italijo pošiljala pomoči. Rimljani so izprevideli pretečo nevarnost

ter konzula P. Cornelija Scipiona poslali v Hispanijo, da bi Hannibala ustavil. Prepozno! Hannibal je bil uže prišel do Rhodana ter je tu prevaril rimskega poveljnika in naglo šel v bližnje Alpe. Nepopisne težave so ga ovirale na mnogo občudovanem potu črez prelaz Malega Bernarda; izgubil je polovico svoje vojske ter v Italijo pripeljal le okoli 20.000 pešcev in 6000 konjikov pa nekaj vojnih slonov (218). Na njegovo srečo ga Rimljani niso precej napadli; tako se je njegova razcapana, izstradana in bolehava vojska po polnem okrepčala v rodovitnem padskem porečji. Potem je Hannibal pri Ticinu (318) zmagal konzula P. Cornelija Scipiona (tega je njegov enako imenovani sin otel iz ljutega boja), malo pozneje pa pri Trebiji konzula T. Sempronija Longa. Po teh zmagah je Hannibalu pripadla vsa severna Italija; četoma so se mu pridruževali Galci, v katerih se je komaj potlačeno sovraštvo zoper Rimljane znova vnelo.

Naslednjo spomlad je šel Hannibal prek Apennina v Etrurijo ter je peljal vojsko prek obširnih močarin ob Arnu (na tem potu je izgubil premnogo ljudi, sam pa eno oko) v hribovite kraje proti Trasimenskemu jezeru. Tu sem v zaprto sotesko je zvalil konzula G. Flaminija ter ga je po polnem uničil (217). A tudi po tej zmagi ni šel nad Rim, ampak šel je prek Apennina in ob obali Jadranskega morja v južno Italijo. Nadejal se je, da bodo ondotni razrodi, nekdanji sovražniki rimske oblasti, k njemu prestopili. Prazen up! še Samnitje se ne ganejo.

V tej nevarnosti so Rimci za diktatorja izvolili Q. Fabija Maxima. Ta premišljivi poveljnik je spoznal Hannibalovo vojvodsko iznajdljivost: zato se ni spuščal ž njim v boj, ampak po gorah in višinah prehajaje je kakor hudouren oblak prežal na punskega sovražnika ter mu skušal privoz ustaviti in pot zapreti (enkrat ga je res v nekej soteski po polnem oklenil, a premeteni Hannibal se je rešil s prečudno zvijačo). Zato so mu dali Rimci priimek Cunctator, t. j. odlašalec.

Ker ljudstvo ni bilo zadovoljno s previdnim vojskovanjem svojega diktatorja, izvolilo je za l. 216 zopet dva konzula. Bila sta L. Aemilius Paulus (previden patricij) in G. Terentius Varro (nepreviden plebejec), ki sta eden za drugim imela od dne do dne vrhovno poveljništvo nad veliko vojsko. 2. avgusta je vojsko vodil Varro ter pri Cannah napadel Hannibala, ki je imel za polovico manj vojščakov. Rimci so bili po polnem zmagani; ubitih je bilo

nad 70.000, med njimi tudi konzul L. Aemilius Paulus, 21 bivših konzulov in pretorjev ter 80 senatorjev.

Tolika nesreča je sicer pretresla rimsko oblast, pa ne uničila. Južni Italci so sedaj pristopili k Hannibalu; enako so storili Samnitje in Campanci v srednji Italiji; le latinski zavezniki in grški naselniki so Rimljanom ostali zvesti. Sedaj je Hannibal pridobil mesto Syrakuse in druge grške naselbine na Siciliji; zavezal se je dalje s Philippom III., kraljem macedonskim. Pri toliki nevarnosti Rimljanje vendar ne obupajo, ampak zložno delajo za boljšo bodočnost domovine. Nemudoma so nabrali nove vojske, dali jim pogumne in previdne vojvode ter začeli ali pa nadaljevali vojsko v Siciliji, Italiji in Hispaniji.

Neodločnemu Philippu so brez težave branili, da ni izdatno pomagal Hannibalu. Tega samega je M. Claudius Marcellus, imenovan „rimski meč“, zmagal pri Noli in Beneventu (215); potem je šel v Sicilijo, naglo podjarmil otok in obsedel Syrakuse, ktere je Archimedes (287—212, največi mehanik starega veka) s svojimi iznajdbami 2 leti uspešno branil. Leta 212 so se Rimci polastili mesta a žal, umorili tudi slavnega učenjaka.

Ker Hannibal ni dobil nikake pomoči iz Hispanije niti iz Afrike, moral se je le braniti. V neprestanih bojih se je zmeraj bolj krčilo število njegovih vojščakov in namestoval jih je z Italci. Pa vse mu ni nič pomagalo. Rimljani so nastavljali zmeraj večje vojske ter mu skušali vzeti mesto za mestom, pokrajino za pokrajino. Nenadomestna je bila zlasti izguba mogočne Capue, ki je bila Hannibalu posebno udana. Da bi jo rešil, šel je celó nad Rim (Hannibal ante portas), vendar se ni upal naskočiti dobro zavarovanega mesta (211). A Rimci krog Capue se niso od onod ganili in so kmalu potem mesto vzeli. Dve leti poslej je Q. Fabius Maximus, imenovan „rimski ščit“, vzel Tarent, za Hannibala najvažniše mesto v južni Italiji (209).

Tudi v Hispaniji so se Rimljani dolgo nesrečno vojskovali. Ko pa je 24letni P. Cornelius Scipio prevzel poveljništvo, izgubili so Karthaginci v malo letih vso deželo; postala je rimska provincija (206). A kljub Scipionovim zmagam je šel Hasdrubal prek Pyrenaej in Alp v Italijo. Gorje Rimu, ko bi se bila hrabra brata (Hasdrubal in Hannibal) zedinila. V tej nevarnosti sta se na tihem zedinila konzula G. Claudius Nero in M. Livius Salinator ter sta Hasdrubala ob reki Metauru po polnem zmagala; Hasdrubal sam je bil ubit, njegova vojska pa uničena (207). Ta bitka je bila odločilna, kar je Hannibal zagledavši odsekano bratovo glavo sam priznal rekoč: V tej glavi vidim osodo Karthagine.

P. C. Scipio, osvojitelj Hispanije, je v Siciliji sam nabral močno vojsko ter jo peljal v Afriko (204), kjer je bil pridobil Masinisso, kralja vzhodne Numidije. Karthaginci (podpiral jih je Syphax, kralj zahodne Numidije) so se sprva uspešno branili, a nazadnje so bili pri Utiki (203) zmagani. V tej zadregi so poslali po Hannibala v Italijo, ki je nemudoma zapustil deželo svojih slavnih zmag. Njegov odhod je v Rimu vzbudil neizrečeno veselje: pet dni po vrsti so praznovali in se radovali. V krvavi bitki pri Zami (202) sta se potem merila največa vojskovoda svojega časa. Hannibal je bil zmagán po preveliki rimski sili ter je sedaj prvi svetoval Karthagincem, naj sklenejo mir. Morali so Rimcem izročiti vse vojne ladije razen 10 trovesljač, v 50 letih plačati 10.000 talentov vojne odškodnine in obljubiti, da se brez privoljenja Rimljanov nikdar več vojskovali ne bodo.

Scipio je imel slovesen vhod v Rim, ter je dobil priimek Afrikanški (Africanus major), Masinissi so pa Rimci dali obe Numidiji.

Vojske z Macedonci in Syrci.

I. Prva macedonska vojska (200—197). Kratkovidni Philipp III. je bil s svojo zavezo s Hannibalom razdražil Rimljane, a škodoval jim vendar nič ni. Ko je po drugi punski vojski hotel razširiti svojo oblast v Aegejskem morji in v Mali Aziji, ustavili so se temu Rimljani ter ga premagali (konzul T. Quinctius Flamininus) pri Kynoskephalah (Pasjih glavicah, 197). V mirovni pogodbi je moral Philipp odstopiti vsa posestva zunaj Macedonije in plačati veliko odškodnino. — Konzul Flamininus je šel potem v Graecijo ter je slovesno oklical svobodo vseh grških držav (196).

II. Syrska vojska (192—189). Antiochus III., kralj syrski, se je bil zavezal z omahljivimi Grki (pred temi ga je svaril Hannibal, ki je bil pred Rimci pribežal na njegov dvor) ter je z veliko vojsko prišel v Graecijo nad Rimljane; a ti (M. Porcius Cato) so ga pri Thermopylah (191) po polnem potolkli. Potem sta šla brata Scipiona (Lucius in Publius) nadenj v Malo Azijo ter ga do dobrega zmagala pri Magnesiji (190). Sedaj je moral Antiochus skleniti mir; plačal je Rimcem 15.000 talentov odškodnine, izročil vse ladije razen deseterih in odstopil vso Malo Azijo tostran Taura. Rimljani so dobljeno deželo razdelili med svoje zaveznike (Rhodjani in pergamski kralj Eumenes).

Rimljani so se Hannibala tako bali, da so kmalu po drugi punski vojski zahtevali od Karthagincev, naj ga jim izročé. Zato je Hannibal pobegnil iz domovine na syrski dvor; po bitki pri Magnesiji pa je bežal k bithynskemu kralju Prusiji. A tudi tu ga Rimci niso pustili pri miru. Poslanec Flamininus je zahteval, naj mu Prusias izroči svojega gosta. Ko je Hannibal zapazil pretečo nevarnost, zaval si je (183). — Isto leto je umrl tudi njegov zmagalec Publius Scipio na svojem posestvu v Campaniji, kamor se je bil preselil iz nehvaležne domovine.

III. Druga macedonska vojska (171—168). Perseus, mlajši sin in naslednik Philippa III., zavezal se je bil z Epirci in Illyri ter začel vojsko zoper Rimljane. A ti (konzul L. Aemilius Paulus) so ga pri Pydni (168) potolkli in poslej v Samothraciji vjeli. Podjarmljeno Macedonijo so Rimci razdelili v 4 državice, ki med seboj niso bile v nikakeršni zavezi ter so Rimljanom davek plačevale. Še huje se je godilo Epircem in Illyrom.

IV. Tretja macedonska vojska in podjarmljenje Graecije (148—146). Dvajset let so mirovali potlačeni Macedonci; kar je med njimi nastopil neki suk nar Andriscus ter se izdal za Persejevega sina, in res so ga lehkoverni Macedonci priznali za kralja. A rimski pretor Q. Cecilius Metellus je tega Pseudophilippa premagal v 2 bitkah. Vsa Macedonija s Thessalijo in Epirom je sedaj postala rimska provincija (148).

Uže po drugi macedonski vojski so postali nezadovoljni Grki najhujši sovražniki Rimljanom. Zato je nad nje šel Metellus, ki je bil ravno podjarmil Macedonijo. Ko je pri Skarpheji zmagal vojsko achaejske zaveze, izročil je poveljništvo konzulu Mumiju. Ta je užugal Grke pred Korinthom, siloma vzel mesto ter je razrušil (146). Podvrženo Graecijo so Rimci uvrstili med svoje provincije ter jo imenovali Achajo.

Tretja punska vojska (149—146).

Potlačena Karthagina si je naglo opomogla; a nje blagostanje je Rimcem vzbujalo zavidnost in stari strah; zlasti stranka, ki jo je Cato starejši vodil, zahtevala je neprestano uničenje cvečočega mesta. Ta Cato je vsak govor v starejšinstvu končal z besedami: Sicer pa mislim, da je Karthagino treba razrušiti. Numidski kralj Masinissa, Rimcem zaveznik in prijatelj, je, najbrže našuntan, po gostem napadal Karthagince. Ker se ti sami niso smeli

braniti, tožili so ga v Rimu. Pa rimski poslanci so prepire krivično razsojevali ali vsaj kralja zavračali niso. Ko je s tem izpodbujeni kralj zopet napadel Karthagince, ustavili so se mu ti sami. Sedaj so jih prekanjeni Rimci precej obdolžili, da so prelomili skleneni mir. Karthaginci so se prestrašili in jih skusili potolažiti. Dali so jim 300 talcev ter izročili vse orožje in vse ladije in druge vojne zaklade. Vse nič ni pomagalo! Rimska konzula sta sedaj zahtevala, Karthaginci naj poderó mesto in se naselijo na drugem kraju, vsaj nekaj ur daleč od morja. To neusmiljeno zahtevanje jih je silno razkačilo in sklenili so v obupnem boji braniti se rimske sile. Zavarovali so mestna vrata ter noč in dan se pripravljali za strašni boj. Podirali so strehe, ker jim je primanjkovalo drugega lesa za ladije in razne mašine. Ženske celó so darovale ves kovani lišp, da so iz njega orožje narejali, in odstrigle so si lase za tetive.

Tako so bili Rimci prisiljeni z vso silo oblegovati mesto, ki se jim je 2 leti uspešno branilo. V veliki zadregi so nazadnje poveljništvo izročili mlademu P. Corneliju Scipionu Aemilianu (ta je bil sin Aemilija Paula — in Scipio, zmagalec pri Zami, ga je bil posinil), ki je nagloma uredil obsedno vojsko. Po krvavem boji je vzel mesto ter je razrušil, ostale prebivalce pa prodal v sužnost (146). Dežela karthaginska je postala rimska provincija (Africa provincia), mladi zmagalec pa je dobil pridevek Afrikanski (Africanus minor).

Lusitanska in numantinska vojska

(153—133).

V drugi punski vojski so Rimci prisvojili vso karthaginsko Hispanijo ter iz nje naredili 2 provinciji, ki ste se po Iberu zvali totranska (citerior) in onostranska (ulterior) Hispanija. Hispanci so le prisiljeni nosili tuji jarem ter so se s samostalnimi razrodi v osrednji in zahodni Hispaniji po gostem upirali rimski oblasti. Tako so se Rimci skoro neprestano morali ž njimi vojskovati. Posebno krvavi so bili boji z Lusitanci (v sedanjem Portugalu), ktere je nekdanji pastir Viriathus vodil. Ta izvedeni, previdni in hrabri vojvoda je skoro 10 let srečno se bojeval z Rimljani; užugoval je največe rimske vojske, a sam nikdar ni bil zmagani. Na zadnje so zvižalni Rimljani podkupili njegove sobojnike, da so spečega junaka umorili (140). In res so kmalu po njegovi smrti bili Lusitanci podjarmljeni; južna Hispanija je znova priznala rimsko nadoblast.

Nadaljevala pa se je vojska v osrednji in severni Hispaniji, zlasti krog dobro utrjene Numantije. Nje prebivalci so se 10 let branili rimske sile, večkrat zmagali velike vojske ter prisilili konzule k miru. A rimski senat je vsak mir zlobno prelomil. Upehani Rim-

ljani so nazadnje poveljništvo izročili P. Scipionu; ta je uredil obredno vojsko, oklenil mesto z nasipom in okopom ter je izstradal, vzel in razdril (133). Zato so mu dali priimek Numantinski (Numantinus). Razen severnih goratih pokrajin je odslej bila vsa dežela podložna Rimcem.

Notranje razmere rimske.

Po postavni poti je bil sicer izginil stari razložek med patriiji in plebejci, pa le prenašlo je nastal nov plemenitniški stan. Obsegal je vse rodovine, katerih udje so v višjih državnih uradih služili. Te više službe so imenovali kurulske, ker so dotični uradniki (konzuli, pretorji in edili), službo opravljaje, sedeli na kurulskih, s slonovo kostjo okrašenih stolih (sella curulis). To uradno plemstvo (velikaši, nobiles, optimates) se je izključljivo polastilo državnih služeb ter je zavidalo vsakemu novincu, ki se je iz niskega stanu povzdignil do kurulske časti (homo novus). Vsi viši uradniki so v svojih službah posebno bogateli; kajti le oni (prokonzuli, propretorji itd.) so upravljali razne provincije, močno je zatirali in zase nabirali bogate zaklade. Kupovali so prevelika posestva (latifundia), ktera so jim sužniki obdelovali. Ker mali kmetje niso mogli žita, olja, vina prodajati tako ceno kakor ti uradni velikaši ali pa država (ki ga je iz raznih pokrajin skoro zastonj dobivala), obubožali so in bogatemu plemstvu poprodali polja in hiše ter se preselili v Rim, kjer so uživali državljanske pravice. Res da so bogataši živeli v obilnosti in gizdosti, a mnogobrojni revni množici so dajali le malo zaslužka, ker so med svojimi sužniki imeli na ostajanje raznovrstnih rokodelcev. Zato se je v glavnem mestu neprestano nabirala neštevilna druhal (faex), ki danes ni vedela, od česa bo jutri živela. Nadlegovala je sosebno državo, ki jej je morala iz občnih zakladnic hrano (žito) dajati. In vender je ta druhal v občnih zborih določevala najvažnije državne zadeve ter volila vse uradnike. Zato so se jej prilizovali povzdignenci in vsi možje, ki so po važnih službah ali po državnem vodstvu hlepeli; podkupovali so jo z raznimi sredstvi, gostili jo, žito med njo delih in jo kratkočasili s krasnimi igrami (panes et circenses).

Gracchovski nemiri

(133—121).

Da bi v okom prišel pretečemu državnemu prevratu, nasvetoval je Tiberius Sempronius Gracchus, l. 334 za ljudskega tribuna izvoljen, postavo o razdelitvi državnega zemljišča (lex agraria). Ponovil in nekaj pre naredil je še zmeraj veljavno pa pozabljeno postavo Licinija, da namreč nikdo ne sme imeti nad

500 oralov državnega zemljišča; le če ima dorasle sinove, še enkrat toliko. Ostalo državno zemljo naj bi trije izvoljeni možje (triumviri agris dividendis) razdelili (po 30 oralov) med revne državljane kot neprodajno lastnino. Tako je Tib. Gracchus nameraval zmanjšati množico brez posesti in znova ustanoviti mnogobrojen kmetijski stan.

Sebični velikaši so se hudo ustavljali temu nasvetu. Pridobili so celó ljudskega tribuna M. Octavija, da je ljudskemu zboru prepovedal o predlogu glasovati. Ker ni hotel odjenjati od svoje prepovedi, odstavile so ga okrajne občine od njegove časti in potem sprejele nasvetovano postavo. To ravno pa je bilo neopravičeno, kajti tribuni so bili neodstavní.

Da bi pazil na izpeljavo sprejete postave ter zastopal nasvet o razdelitvi Attalovih zakladov, poganjal se je T. Gracchus l. 133 zopet za tribunstvo. Na nesrečo se je volitev vršila o takem času, ko se je ljudje s kmetov zaradi obilega dela niso dosta udeleževali. To so porabili razsrjeni plemenitniki, v volilnem zboru napravili velik hrup ter zagnali sum, da Tiberij hlepi po kraljevi oblasti. Kar se je senator Scipio Nasica postavil na čelo razsajalcem, ki so drli v okrajno-občinski zbor ter ubili T. Graccha in 300 njegovih pridruženecv.

Ta krvava sila je le pomnožila sovraštvo med prostim ljudstvom in bogataši (umorjen je bil Scipio Africanus minor (129), ker je odobral smrt nesrečnega T. Graccha). Pozneje, l. 123 se je dal Tiberija brat G. Sempronius Gracchus izvoliti za ljudskega tribuna ter je ponovil postavo o razdelitvi državnega zemljišča. Da bi revežem pomagal, nasvetoval je zidati ceste in draga občinska poslopja; dalje je predložil, naj se revnim državljanom iz državnih žitnic daje žito za tretjino tržne cene. Sprejet je bil tudi nasvet, da se na državnih zemljiščih v Italiji in zunaj Italije ustanovijo naselbine ubozih Rimljanov. Da bi oslabil velikaško stranko, okrepil pa ljudsko, odtegnil je senatu sodnjo oblast o hudodelstvih zoper državo ter jo izročil bogatim vitezom, ki so se z veliko kupčijo pečali in državni col v zakup jemali. Zato ga je senat najbolj črtil. Pridobil je ljudskega tribuna L. Drusa, tako da je kratkovidni množici obetal še več koristi ter jo je s tem le slepil in G. Gracchu odtegnil. Ko je G. Gracchus l. 122 nasvetoval rimsko državljanstvo podeliti latinskim zaveznikom, zapustila ga je celó omahljiva množica; kajti sebična in zavidna, kakor je bila,

ni hotela svojih pravic deliti s sorodnim plemenom. Zato ga tretje leto (121) ni izvolila za ljudskega tribuna, če prav se je zelo pogajal za to čast.

Sedaj so razjarjeni velikaši nasvetovali, naj bi se sklep o naselbini na karthaginski zemlji ne izvršil; vsled tega se je vnel velik prepir in krvav boj, v katerem so G. Graccha in 3000 pridruženecv ubili (121). Tako se je plemstvo zopet polastilo najvišje državne oblasti ter je gospodovalo še bolj sebično in samovoljno nego poprej.

Jugurthova vojska

(112—106).

Jugurthova vojska očitno kaže, kako zelo se je popačila hrabrost in poštenost Rimljanov. Predrzni in vladohlepni Jugurtha namreč je pomoril svoja bratranca (Hiempsal in Adherbal) ter se je polastil vse Numidije. Podkupljeno rimsko starejšinstvo je k temu le molčalo; pa razdraženo ljudstvo je je prisililo, da je poslalo konzula Calpurnija Bestio z mnogobrojno vojsko strahovat silovitega numidskega kralja. Ali Jugurtha je podkupil konzula in druge poveljnike, da so ž njim silno sramoten mir sklenili. Sedaj je tribun Memmius ljudstvu pojasnil nesramno podkupljenje.

Ko je bil Jugurtha pozvan v Rim, da bi se opravičil, pripeljal je s seboj bogata darila ter je podkupil mnogo starejšin. V Rimu je dal celó umoriti sorodnika, ki mu je izpodbijal numidsko kraljestvo. Tega predrznega hudodelstva se podkupljeno starejšinstvo vendar ni upalo zagovarjati pred ljudstvom, in Jugurtha je moral zapustiti mesto. Odhajaje je kralj izrekel pomenljive besede: O prodajno mesto, ki bode konec vzelo, ko hitro se bo našel kupec!

V novi vojski je Jugurtha zopet podkupil poveljnike, da niso nič storili in enkrat se celó premagati dali. Na to je vodstvo prevzel nepodkupni Q. Caecilius Metellus. Ta je zmagal Jugurtho ter ga prisilil, da je bežal k svojemu tastu Bocchu, kralju mauretanskemu. Ob novem letu je povelje izročil G. Mariju, ki ga je ljudstvo zaradi priprostega stanu močno ljubilo ter ga za konzula izvolilo (107). Junaški pa izvedeni novi vojvoda se je srečno bojeval z Jugurtho in Bocchom; nazadnje pa je k Bocchu poslal svojega kvestorja (quaestor) L. Cornelija Sullo, ki se je ž njim pogodil, da mu izroči Jugurtho (106). Marij je imel slovesen vhod v Rim; poveljeval

ga je vkleneni Jugurtha, ki so ga pahnili v državno ječo, kjer je lakote umrl.

Vojska s Cimbri in Teutoni

(113—101).

Strahoviti Cimbri so bili germanskega plemena. L. 113 so pridrli v deželo Tauriskov (Koroško in Kranjsko), kjer je ravno takrat stala rimska vojska s konzulom G. Papirijem Carbonom. Ta jih je hotel v zasedo zvabiti in uničiti; kar so Cimbri zapazili nevarnost ter pri Noreji po polnem uničili rimsko vojsko (113). Potem so šli na severni strani Alp prek Helvetije v Gallijo. V tej deželi so potolkli vse vojske, ktere so jim Rimci nasproti postavili. V bitki pri Arausioni (Orange, 105) je baje padlo 50.000 Rimljanov in brez števila vojnih hlapcev. A tudi takrat zmagalci niso šli v odprto Italijo, ampak so drli v Hispanijo ter oplenili in pokončali ondotne severne pokrajine.

Vrnivši se v Gallijo zedinili so se s Teutoni, drugim germanskim narodom, ki so takrat bili od severne strani tje prihrumeli. Sklenili so Italijo napasti, in sicer so se Teutoni namenili ob morji prek zahodnih Alp iti v Italijo, Cimbri pa prek srednjih Alp ob reki Athesi. Rimljani so trepetali pred strašnim sovražnikom. Poveljništvo so izročili izkušenemu Mariju ter ga v veliki sili ne oziraje se na postave, 5 let zaporedoma volili za konzula (104—100).

Marius je najprej uredil plaho vojsko, osrčil jo ter privadil germanskega pogleda in bojevanja. Potem je popadel Teutone pri Sextijevih toplicah (Aquae Sextiae, Aix, 102) ter jih po polnem pobil. Padlo jih je nad 100.000, Teutobod, njih kralj, pa je bil ujet.

Med tem so bili Cimbri prišli v atheško dolino ter so drli za konzulom Q. Lutacijem Catulom v padsko nižavo; brez ovire so prišli do Vercell. Tu na Raudijskem polji (campus Raudius) sta jih prijela Marij in Catulus ter jih po polnem uničila (101). Zmagovitega Marija so kakor boga slavili ter primerjali Romulu in Camillu in ga zvali tretjega ustanovitelja Rima.

Vojske z italjskimi zavezniki

(91—88).

Marius, ljubljeneec prostega ljudstva, ohranil je le malo časa svojo veljavo. Ko sta ljudska voditelja Saturninus in Glaucia nasvetovala med revno ljudstvo razdeliti nekaj državnega zemljišča

in mu dajati žito iz državnih žitnic, ustavil se jima je senat ter je prisilil konzula Marija, da je svoje prijatelje in zaveznike napadel s silo in uničil (100).

Velikaši so zopet dobili v roke vso moč v državi. Kar se jim ustavi Livius Drusus, sin nekdanjega nasprotnika Gracchovih predlogov. Za tribuna izvoljen je l. 91 med drugim nasvetoval, naj se podeli rimsko državljanstvo vsem italskim zaveznikom, ki so doslej nosili vsa državna bremena, uživali pa niso nikakeršnih pravic. Zarad tega so velikaši zavrtno umorili blagega moža. Sedaj so italski zavezniki sami zahtevali državljansko ravnopravnost. Ker so jim Rimljani to odbili, uprli so se in med seboj sklenili zavezo, ki se je zvala italska republika. Za glavno mesto so določili Corfinium, izvolili 2 konzula in starejšinstvo, ki je 500 članov štelo. Vnela se je krvava vojska. Črez 3 leta so Rimljani odjenjali od svoje ostrosti ter vsem italskim zaveznikom podelili rimsko državljanstvo.

Notranja vojska med Marijem in Sullo

(88—82).

V vojski med italskimi zavezniki se je Sulla posebno odlikoval. Zato ga je gospodujoča stranka velikaška izvolila za konzula ter mu izročila poveljništvo v napovedani vojski zoper kralja Mithridata. Kar je ljudski tribun Sulpicius Rufus nasvetoval, naj bi se Sulli vzelo poveljništvo in Mariju izročilo; in res je temu pritrdil okrajno-občinski zbor. Pa temu sklepu se je ustavil Sulla z vojsko, šel nad Rim ter ga siloma vzel (88). Izobčil je mnogo meščanov nasprotne stranke, Sulpicius je bil na begu ubit, Marius pa se je otel do morja (velika nevarnost mu je pretila v Minturnah) ter šel v Afriko.

Sulla je odpravil Sulpicijeve postave ter ponovil zastarele naprave plemstvu na korist. Potem je dal izvoliti Cinno in Octavija za konzula ter šel nad Mithridata.

Cornelius Cinna je bil Marijeve stranke, zato je precej skusil odpraviti vse Sulline naredbe; a senat ga je odstavil od konzulata ter pregnal iz mesta. Sedaj je Cinna poklical Marija iz Afrike. Oba sta šla z močno vojsko nad Rim, ki se je moral udati (86). Grozovito so razsajali zmagalci po mestu; 5 dni in noči so morili plemenite veljake, njih hiše so oropali in jim posestva vzeli. Cinna je

bil zopet konzul ter je zapovedal to čast tudi Mariju podeliti (7. konzulat). A malo dni poslej je nagloma umrl 70letni Marius (86). Cinna z ljudsko stranko je potem samovoljno gospodoval državi, dokler se ni Sulla vrnil iz Azije.

Prva Mithridatova vojska

(87—84).

Mithridates je gospodoval Pontu, malemu kraljestvu ob severovzhodnem obrežji Male Azije. Siloma je razširil malo oblast v okrožji Črnega in Azovskega morja. Ko je napadel rimske zaveznike in prijatelje, ustavili so se mu Rimljani, ki so ondi že imeli provincijo Azijo (po Attalovi smrti so dobili Pergamsko kraljestvo ter je prestvarili v pokrajino Azijo, 129). A Mithridates je užugal bithynskega kralja ter izpodrinil Opija in Aquilija, rimska oblastnika in vojvoda v azijski provinciji. Na to je samosilnik dal umoriti vse Rimce (80.000, po drugih celó 150.000), ki so bivali v Aziji. Ko so Rimljani to zvedeli, sklenili so vojsko zoper Mithridata. Ta je poslal svojega vojvoda Archelaja na Grško, kjer so skoro vsi Grki k njemu pritegnili ter se uprli zoper rimsko oblast. Kar je prišel Sulla v Graecijo ter jo naglo podjarmil. Siloma je vzel trdne Athene, na to je Archelaja po polnem užugal pri Chaeroneji (86), poslej pa kralja Mithridata samega pri Orchomenu (85). Potem je šel za njim v Malo Azijo ter ga prisilil k miru v Dardanu (84). Pontski kralj je Sulli odstopil vse pridobitve, izročil mu bojne ladije in za vojsko plačal 3000 talentov odškodnine.

Sullino diktatorstvo

(82—79).

Ko je Sulla uredil malo-azijske razmere, kaznoval poglavitne morilce Rimljanov ter pokrajini naložil plačati 20.000 talentov, vrnil se je v Italijo. Tu se je 2 leti krvavo vojskoval s stranko umrlega Marija ter jo na zadnje uničil v bitki pred Collinskimi vrati (82). Na to se je začelo grozovito samosilstvo. Sulla je izobčil vse Marijevece. Prijavljal je razupite imenike izobčenih (tabulae proscriptionis), t. j. tistih, ktere je sklenil pogubiti. In res je bilo okoli 5000 veljavnih Rimcev nekaj pomorjenih, nekaj pa izgnanih.

Za diktatorja izvoljen je s Cornelijevimi postavami znova uredil državo ter vpeljal nekdanjo plemenitniško ustavo. Po-

množil je senat in mu zopet izročil vrhovno in odločilno oblast. Skrčil je pravice okrajno-občinskega zbora ter posebno prikratil oblast ljudskih tribunov. Dosta boljše pa je uredil državno upravo. Da bi svoje naredbe primerno zavaroval, osvobodil je 10.000 močnih sužnikov, ki so se po njem Corneliji zvali; po Italiji pa je naselil 120.000 vojakov ter med nje razdelil ravno toliko malih kmetij, ki jih je bil zmaganim občinam vzel. Misleč, da je s temi naredbami plemstvo za večno utrdil, odpovedal se je l. 79 diktatorstvu ter je šel na svoje posestvo v Campaniji, kjer je v 60. letu baje za strašno boleznijo umrl (78).

Sertorius in Lepidus

(80—72).

Sertorius je bil izvrsten vojvoda in prebrisan državnik. Ker je vlekel z Marijevci, izobčil ga je Sulla in pregnal iz njegove provincije v Hispaniji. Pa Lusitanci, nezadovoljni s Sullinimi namestniki, poklicali so nazaj poštenega moža. Sedaj se je naglo polastil vse Hispanije in se uspešno ustavljal celó Q. Metellu, kaj spretnemu vojvodi.

Takrat se je ljudska stranka celó v Rimu oživila ter zahtevala, naj se odstranijo Sulline uredbe. Vodil jo je konzul Lepidus. Pa velikaši so se mu ustavili ter ga pregnali v Sardinijo, kjer je l. 77 umrl. Pri tej priliki se je posebno odlikoval Q. Pompejus, kteremu je bil uže Sulla dal priimek Veliki (magnus). Sedaj so ga poslali v Hispanijo. Tako sta se 2 plemenitnika vojskovala zoper Sertorija, a dasi ravno bolj močna, nista nič opravila. Ko pa je zvijačni Perperna zarotil se zoper Sertorija in ga pri nekej gostiji zavravno umoril, razšla se je naglo njegova vojska. Pompejus je sedaj lahko zmagal Perperno in podjarmil deželo.

Vojska z borilci in sužniki

(73—71).

Vsi narodje starega veka so imeli sužnike; nikjer jih pa toliko ni bilo kot po Italiji in Siciliji, kjer so jih posamezniki imeli na tisoče. Sprva so Rimljani še dosta lepo ž njimi ravnali, pozneje pa so jih neusmiljeno zatirali. To je razkačilo sužnike; siloma so se uprli trdosrčnim gospodom; razbili so železne verige ter zgrabili za orožje. Tako so bile nastale krvave vojske v Siciliji (135—132; 103—101) in Mali Aziji.

Posebno nevarna pa je bila vojska z borilci in sužniki, ki se je l. 73 začela. Borilci (gladiator) so bili izbrani, zelo močni sužniki, ki so se v gledališčih med seboj borili in klali. Otrpno rimsko ljudstvo (od zanemarjene druhali do izobraženih senatorjev in vestalk) se je neizrečeno radovalo nad temi krvavimi igrami. Iz boriške vadnice v Capui je bil ušel borilec Spartacus s 70 tovariši, oklical svobodo vseh sužnikov ter jih v kratkem zbral v vojsko nad 100.000 mož. Prehodil je in oropal vso Italijo ter 2 leti zmagoval vse rimske vojske. Še le pretor M. Licinius Crassus ga je uničil v Lucaniji (71). Mali oddelek razgnane sužniške vojske se je hotel prek severne Italije oteti v domovino, a v Etruriji ga je naletel Pompejus ter ga do zadnjega moža pobil. Zato se je srečni človek bahal, da je to vojsko prav do kraja zadušil.

Naslednje leto (70) sta bila Licinius Crassus in Pompejus izvoljena za konzula. Pompejus razžaljen od velikaške stranke, prestopil je k ljudski ter je s Crassom nasvetoval, naj se odpravijo Sulline naredbe, ljudskim tribunom naj se zopet podeli stara oblast, starejšinska pa naj se omeji. Res sta bila sprejeta predloga.

Vojska z morskimi roparji

(67).

Po tretji punski vojski so Rimljani jako zanemarili bojno ladijevje ter nikakor niso skrbeli za varnost na morji; vsled tega so se morski roparji toliko namnožili, da so imeli nad 1000 ladij in čez 400 utrjenih pribežališč ob Kreti, Ciliciji, Liciji in Kariji. Gospodovali so po Sredozemskem morji, ropali kupčijske ladije in plenili po primorskih mestih. Ker so Rimljanom ustavljali celó dovažanje žita, nasvetoval je tribun Gabinius, naj se v okrožji Sredozemskega morja izroči Pompeju neomejena vrhovna oblast (lex Gabinia). In res je Pompej v 3 mesecih pregnal vse roparje ter razdjal njih trdna pribežališča.

Zadnja vojska z Mithridatom

(74—64).

Ko je Nikomedes III., kralj bithynski, umrl ter Rimljanom volil svojo deželo, začel je Mithridates novo vojsko (74). Napadel je Bithynijo, užugal rimsko vojsko ter oblegoval mesto Cyzicus.

Na to je v Azijo šel konzul L. Licinius Lucullus, kaj izvrsten vojskovod, zmagal Mithridata in ga pregnal iz Ponta. Kralj je bežal k svojemu zetu Tigranu, vladarju armenskemu. Lucullus ga je sledil ter premagal 20krat močnejšega Tigrana pri Tigranocerti, potem pa oba kralja pri Artaxati (68), glavnem mestu velike Armenije. Ker se je zarad upora svoje vojske Lucullus umaknil iz Armenije in Ponta v rimsko pokrajino, posedla sta Tigranes in Mithridates zopet svoji kraljestvi (67).

Potem je tribun Manilius nasvetoval, naj se Pompeju za vojsko v Aziji izroči enaka oblast, kakor jo je imel v vojski z morskimi roparji (lex Manilia). Res je Pompejus šel v Azijo ter spomladi l. 66 napadel Pontsko. Mithridata je užugal pri Nikopolu v Mali Armeniji; kralj je zopet bežal k Tigranu, ki ga pa sprejeti ni hotel; na to je bežal Mithridates na severno obrežje Črnega morja ter se je pripravljaj za novo vojsko. Ko pa je Pharnaces, njegov sin, uprl se zoper njega, ostrupil je samega sebe (63). Pompejus je najprej drl v Armenijo, kjer mu je Tigranes prisegel udanost ter svojo kraljestvo odkupil z obilim denarjem. Potem je strahoval iberske in albanske razrode v Kaukazu in vrnivši se iz Kaukaza šel nad Antiocha, zadnjega kralja iz Seleukovega rodu; vzel mu je Syrijo (64), Palaestini pa je davek naložil.

Po teh pridobitvah je Pompejus zelo razširil poprejšnji provinciji Azijo in Cilicijo ter ustanovil dve novi: Bithynijo pa Syrijo s Phoenicijo; Kapadocijo, Commageno, Malo Armenijo, Palaestino i. d. pa je prepustil kraljičem, ki so rimsko nadoblast priznali.

Catilinova zarota in Cicero.

Med zadnjo vojsko se je ljudska stranka v Rimu zopet okrepila; vodil jo je L. Sergius Catilina. Ta razvajeni plemenitnik je silno razuzdano živel, zapravljal svoje premoženje ter se zakopal v velike dolgove. V veliki stiski je nasnoval zaroto, ktere se je udeležilo okoli 400 zanikarnih zapravljaljivcev izmed plemstva. Hoteli so se polastiti najviše oblasti, oblastnike pomoriti, dolžne listine sežgati, mesto zapaliti in posestva med se razdeliti. Konzula Cicerona so hoteli pri volitvah za leto 62 umoriti in Catilino zakonzula vsiliti. Pa budni Cicero je zasledil njih naklepe in jih senatu razodel. Na to je Catilina pobegnil v Etrurijo, kjer so zarotniki bili zbrali

precejšnjo vojsko. Glavne zarotnike v mestu je dal Cicero zgrabiti, po senatu k smrti obsoditi ter jih nemudoma umoriti. Drugi konzul M. Antonius pa je šel nad zarotniško vojsko ter jo je pri Pistoriji uničil (62). Catilina sam je bil ubit. Cicerona je senat poslavil z imenom oče domovine.

M. Tullius Cicero (106—43) je bil iz Arpina, rojstnega kraja slavnega Marija. V svoji mladosti se je neprestano izobraževal ter se izuril za največega govornika rimskega. Navdušen je bil za resnico in pravico ter je pred sodnijo pogumno in uspešno zagovarjal preganjane državljane. To mu je pridobilo udanost plemenitniške stranke in prostega ljudstva. Zato so mu podeljevali razne državne službe, na zadnje tudi konzulstvo. Tako je Arpinec vstopil v vrsto rimskih velikašev (*homo novus*).

Prvi triumvirat

(60—53).

Vrnivši se v Rim je zahteval Pompejus, naj senat potrdi njegove naredbe v Aziji in preskrbi njegove vojake. Pa ta mu je odrekel oboje. Zato je razžaljeni Pompej zapustil velikaško stranko ter pristopil k ljudski. Zedinil se je z nje voditeljem, bistrournim Caesarjem in z bogatim Crassom (60). Ta zaveza vojaške slave, velike bistrournosti in nezmerne bogatije se zove trivladje ali *triumvirat* (*triumviratus*), ker so rečeni možje sklenili po svoji volji državo urediti in vladati. Sedaj je Caesar, za konzula izvoljen (59), ljudstvu nasvetoval, naj potrdi Pompejeve naredbe v Aziji in s kmetijami preskrbi doslužene njegove vojake. Senat in velikaši so se sicer temu ustavljali, pa brez uspeha. Da bi senat še bolj potlačil, pregovoril je Caesar ljudstvo, da mu je Illyrijo in Gallijo tostran Alp kot provincijo za 5 let odkazalo. Prestrašeno starejšinstvo mu je na to pridalo še transalpinsko Gallijo.

Pred odhodom v provincijo je odstranil Caesar še glavarja velikaški stranki, Cicerona (ta je moral v prognanstvo, 59, ker je bil dal zarotnike Catilinovce umoriti) in Catona mlajšega (temu pa so naročili, naj državi prisvoji otok Cyper). Pompejus je prevzel vodstvo v Rimu, a ker je bil omahljiv, pripustil je senatu celó, da je poklical Cicerona iz prognanstva domu (57). Leta 56 so se triumviri zopet sešli v mestu Lucca, ponovili staro zavezo ter določili Pompeja in Crassa za konzula bodočega leta (55); potem pa dobi Pompejus Hispanijo, Crassus Syrijo kot provincijo, Caesarju pa so Galijo odločili še za drugih 5 let, in znova konzulstvo.

Caesarjeva vojska v Galliji

(58—51.)

G. Julius Caesar (100—44) je bil iz zeló starega plemeni-tega rodu; a uže v mladih letih se je seznanil z ljudsko stranko, ktere priznani, edini voditelj je bil zadnjo polovico svojega življenja. Diktator Sulla ga je bil izobčil in Caesar je bežal iz Rima ter se je potikal po Sabinskem, dokler mu vestalke in veljavni prijatelji niso izprosili milosti. Silovitež mu je prizanesel rekoč: Tako ga imejte! pa varujte se ga; enkrat bo ta mladenič, ki ga tako neznatnega in neškodljivega popisujete, razdril vse naše uredbe; kajti v enem Caesarji tiči mnogo Marijev.

Caesar je bil lepe, prav moške postave in kaj utrjenega života. Razuzdanost in nezmernost mu niste nikakor škodile niti na duši niti na telesu. Bil je prebrisane glave, da malo takih, in tako izvenrednega spomina, da je ob enem lahko bral, pisal, poslušal in 4 do 7 različnih listov narekoval. Bil je izvrsten govornik, občudovan pisatelj, premeten voditelj ljudske stranke, preslaven nikdar ne zmagan vojskovod in nepresežen državnik.

Prišedši v svojo provincijo je Caesar sklenil transalpinsko Gallijo razširiti do Germanskega morja. Najprej je pri Bibracti (Autun) zmagal Helvetce, ki so ravno mislili v Galliji se naseliti, ter jih je pognal v njih prvotno domovino (58). Isto leto je pri Vesontioni (Besançon) užugal Nemce (Germane), ktere je bil kralj Ariovistus prek Rhena pripeljal v Gallijo, ter jih spodil čez veletok nazaj v Germanijo.

Naslednje leto (57) je po krvavi bitki na Sambri podjarmil vso severno Gallijo med Sequano (Seine) in Rhenom, po kterej so razni razrodi belgijanski bivali. Na to je podvrgel razrode med Sequano in Ligerom (Loire), med njimi tudi Venete, ki so se na morji posebno odlikovali (56). Zmagal je dalje vsa ljudstva po jugozahodni Galliji, med njimi tudi Aquitance med Garumno (Garonne) in Pyrenaeji, ter jih prisilil, da so priznali rimsko oblast. Po takem je bila v 3 letih podjarmljena vsa Gallija od Pyrenaej do Rhena in Germanskega morja.

Da bi Germane in Britance ostrašil, šel je dvakrat prek Rhena in tudi dvakrat prek Gallskega preлива (Pas de Calais). Gallci sami so le neradi nosili rimski jarem ter so skušali iznebiti se ga. Leta 52 so se uprli po vsej deželi; vodil jih je izvoljeni kralj Vercingetorix, kaj spreten in velikodušen vojskovod. Po krvavih bojih se je Caesarju posrečilo uporniško vojsko okleniti v Alesiji (Alise blizu Dijona) ter jo uničiti (52). Iz domoljubja se je Vercin-

getorix samega izročil Caesarju, ki ga je v slavnem vходу v Rim peljal ter sebi na sramoto umoril. Tako je Caesar zatrl nevarni upor ter uredil velikansko novo provincijo.

Notranja vojska med Caesarjem in Pompejem.

Pompejus ni zapustil Rima, ko se je bilo izteklo leto njegovega konzulstva; ostal je v mestu ter se zopet približeval velikaški stranki. Ko je njegova žena Julija, hči Caesarjeva, umrla, omrznilo je prijateljstvo med mogočnejšema. Posebno pa se je omajala njiju zaveza, ko je bil Crasus v vojski s Parthi pri Carrhah zmagan in ubit (53). Leta 52 so v krvavih razporih v Rimu (Clodius-Milo) velikaši izvolilo Pompeja za konzula brez tovariša. Nikakor ne omejen je Pompejus sedaj gospodoval Italiji in Rimu ter starejšinstvo po polnem za se pridobil. Po želji njegovi je zahteval senat, Caesar naj razpusti svojo vojsko. Ker Caesar ni tega storil, oklicali so ga za sovražnika domovine; a ta je šel izrekši besede: kocka je padla (alea est jacta) s svojo vojsko prek Rubicona, ki je cisalpinsko Gallijo ločil od državljanske Italije (49).

„Kamor koli z nogo v tla udarim, bodo iz njih legije vstajale,“ govoril je prej oholi Pompejus; sedaj pa je pred Caesarjem bežal s svojo stranko v Brundusij, od koder se je prek Jadranskega morja prepeljal na Grško ter po vzhodnih deželah se pripravljaj za vojsko. Tako je Caesar brez boja pridobil vso Italijo in šel v Rim, ki ga je po svoje uredil. Nato se je obrnil v Hispanijo, Pompejevo provincijo, kjer sta se mu morala podpoveljnika Afranius in Petreius s 7 legijami brez prelivanja krvi udati. Vrnivši se v Italijo je on podjarmil Massilijo, njegov podpoveljnik Curio pa Sici-lijo in Sardinijo.

Prišedši v Rim je bil za leto 48 za konzula izvoljen. Potem je šel nad Pompeja na vzhodu. Hudo se je sprva z njim bojeval pri Dyrrhachiji, potem pa ga je v odločilni bitki pri Pharsalu (48) po polnem potolkel.

Pompejus je prek Lesba in Cypra bežal v Aegypet; upal je, da mu bodo Aegypčanje pomagali; a nehvaležni kralj Ptolomaeus Dionysus ga je dal zavratno umoriti. Nekaj dni poslej je bil prišel tudi Caesar v Aegypet ter je obžaloval smrt komaj 58letnega nasprotnika; kaznoval je njegove morilce ter poleg kralja Ptolomaeja na prestol posadil njegovo sestro Kleopatru, ki se mu je posebno prikupila. Ker je Aegypčanom naložil velik davek, uprli so se ter začeli nevarno

vojsko v Alexandriji (48—47). Aegypčanje so Caesarja hudo pritiskali (takrat je zgorela znamenita knjižnica, ki jo je bil

Ptolomaeus II. ustanovil) ter ga na suhem in na morji po polnem zgradili. Kar je prišel Mithridates, pergamski kraljič, ter ga rešil. Vstajniki so bili zmagani, Aegyptet podjarmljen. Ker je bil Ptolomaeus Dionysus na begu v Nilu utonil, kraljevala je deželi Kleopatra z mlajšim bratom, ki je bil še v otročjih letih.

Gredé v Rim je končal vojsko s Pharnakom, sinom Mithridatovim. Ta vladohlepni kralj male države ob Bosporu se je siloma polastil vseh dežel, katerim je njegov oče nekdaj gospodoval. Caesar ga je v 5 dneh po polnem užugal ter senatu v Rim poročil kratke besede: Prišel, videl in zmagal sem (Veni, vidi, vici).

Caesarjeva zadnja vojska zoper Pompejevce.

I. Vojska v Afriki (47—46). Vrnivši se v Rim je Caesar velikodušno odpustil svojim sovražnikom pa bogato obdaril svoje prijatelje. Pa kmalu je moral znova iti v vojsko. Najhrabriši in najodločniši Pompejevci so se zbirali v afriški provinciji; vodila sta jih na suhem Metellus Scipio in Cato, na morji pa Pompejeva drzna sina Sextus in Gnaeus. Ž njimi je potegnil tudi Juba, mogočni kralj numidski. Drzni Caesar je z malo vojsko šel nad Pompejevce ter jih v ljuti bitki pri Thapsu (46) po polnem premagal. Cato, čvrsti republikanec, se je umoril v Utiki (Uticensis) z lastnim mečem; enako je umrl Metellus Scipio; Juba in Petrejus sta se pa v dvoboji končala. Le Pompejeva sina sta bežala v Hispanijo.

II. Vojska v Hispaniji (46—45). Sextus in Gnaeus Pompejus sta v Hispaniji zbrala močno vojsko; in Caesar je moral še enkrat iti nad nje. Pri Mundi (45) so se popadli razjarjeni nasprotniki. Zmaga je dolgo omahovala. Caesar sam se je ustavil svojim vojščakom, ki so se pred sovražnikom uže umikali, ter jim je zaklical: Sram vas bodi, da čete vašega starega vojvoda tema fantalinoma izročiti! Tako jih je znova osrčil in premagal sovražnike. Gnaeus Pompejus je bil ubit, Sextus pa se je otel v hribovje.

Caesar samovladar

(45—44).

Po hispanski vojski se je starejšinstvo z ljudstvom skušalo, kdo bi se mogočnežu bolj prikupil. Izvolili so ga za dosmrtnega diktatorja in cenzorja, za konzula na 10 let itd. Enako so mu dosmrtno podelili naslov imperator (s tem so poprej poslavljali zmagovitega poveljnika v vojski), ki je odslej zaznamenoval

samovladarja. Celó mesec Quinctilis, katerega je bil rojen, imenovali so po njem Julius. Caesar je koval denarje s svojo podobo, samovoljno upravljal državno blagajnico ter imenoval oblastnike posamičnim provincijam. Uredil je tudi rimski koledar, ki se po njem imenuje julijanski. Skratka, skušal je zediniti velikansko državo ob Sredozemskem morji ter odpraviti vse razločke med italijanskimi državljani in prebivalci drugih pokrajin. Kar so ga pri izvrševanju velikanskih naklepov umorili zarotniki.

Caesar je hlepel po kraljevi kroni; to mu je bil ponudil njegov prijatelj M. Antonius, a Caesar je ni sprejel, ker je videl, da ta čast ni bila ljudstvu po godu. A temu vkljubu so njegovi privrženci mu hoteli podeliti kraljevo čast vsaj zunaj Italije. To je tako hudo razdražilo prave republikance, da so se zarotili zoper njega. Sklenili so umoriti ga 15. sušca (Idus); kajti ta dan so ga njegovi prijatelji mislili kronati. Zastonj so svarili Caesarja, naj ne gre ta dan v svetovalnico. V tej so ga pred stebrom Pompejevega kipa napadli zarotniki z bodalci. Ko je Caesar med njimi zagledal svojega ljubljenca M. Bruta, izrekel je: Kaj, tudi ti moj sin! in zgrudil se je. Tako je umrl največi Rimljan.

Mutinska vojska.

(44—43).

Po Caesarjevi smrti je v Rimu nastala silna zmešnjava. Konzul M. Antonius, Caesarjev prijatelj in podpoveljnik, se bi bil rad polasti oblasti. Zato je na velikem trgu ljudstvu prebral oporoko in omenil darove, ki jih je Caesar vsakemu meščanu določil; s tem je toliko razgrel množico, da bi bila pomorila morilce, ko bi ne bili iz mesta pobežali. Šli so v svoje provincije: M. Brutus v Macedonijo, G. Cassius v Syrijo in Decimus Brutus v totransko Gallijo. Velikaši s senatom so se morali, če prav neradi, udati Antoniju. Kar je v Rim prišel 19letni G. Octavius, vnuk Caesarjeve sestre, ki ga je bil umorjeni samovladar posinil in za dediča postavil; zato se imenuje G. Julius Caesar Octavianus. Da bi izpodrinil Antonija, oklenil se je velikašev, zlasti Cicerona, ki ga je svojega očeta zval, in se hlinil prijatelja republikancem.

Med tem ko je Antonius skušal D. Brutu vzeti cisalpinsko Gallijo ter ga v Mutini oblegoval, črnil ga je Ciceron senatu črez mero (orationes Philippicae). Res je senat oklical Antonija za sovražnika države ter zoper njega poslal konzula Pansa in Hirtija in pa mladega Octavijana. Antonius je bil pred Mutino zmagan

ter je bežal k Lepidu, namestniku transalpinske Gallije. A ubita sta bila tudi oba konzula. Tako je Octavianus postal načelnik zmagoviti vojski.

Drugi triumvirat

(43—36).

Ker se Octavianus ni skladal s starejšinstvom, sešel se je v Bononiji z Lepidom in Antonijem ter z njima sklenil zavezo, ki se zove drugi triumvirat (43). Triumviri so najprej sestavili imenike izobčenih meščanov ter so pomorili 300 senatorjev, 2000 vitezov in mnogo drugih veljavnih mož; med njimi je bil tudi Cicero, katerega so bežečega beriči dotekli in umorili. Triumviri so se potem polastili premoženja izobčenih in pomorjenih Rimljanov, bogato obdarili vojščake ter se pripravljali na vojsko zoper Bruta in Cassija, glavna voditelja velikaške in republikanske stranke. Ta dva sta bila nabrala veliko vojsko ter pri Philippih v Macedoniji naletela na Antonija in Octaviana. Republikanci so bili zmagani, in Brutus in Cassius sta se sama sebe umorila (42).

Sedaj so triumviri med se razdelili dežele: Octavianus je dobil zahodne, Antonius vzhodne pokrajine, Lepidus pa Afriko razen Aegypta; le Italijo bi prva dva imela skupno vladati. Da bi medsebojno zavezo bolj utrdila, zaročil se je Antonij z lepo in krepostno Octavijo, sestro Octavianovo.

Kmalu po Caesarjevi smrti je bil ob zahodni polovici Sredozemskega morja Sextus Pompejus ustanovil veliko pomorsko oblast; prisvojil je Sicilijo, Sardinijo in Corsiko ter Rimu zaprl dovoz prekomorskega žita. V tej sili so se triumviri z njim pogodili ter mu odstopili Sicilijo, Sardinijo, Corsiko in Achajo. Ko pa je znova jel Italijo nadlegovati, uničil ga je pri Mylah Octavianov vojvod Vipsanius Agrippa (36). S. Pompejus se je bil sicer otel ter se je še leto dni klatil po raznih krajih, dokler ga niso pri Miletu v Mali Aziji ubili.

Malo po bitvi pri Mylah se je vladohlepni Octavianus razprl z omahljivim Lepidom; pridobil je tega legije ter mu vzel vso oblast. Tako sta ostala še triumvira Octavianus in Antonius.

Notranja vojska med Octavianom in Antonijem.

Od l. 41 je Antonius skoro neprestano bival v Alexandriji; kajti Kleopatra, prelepa kraljica aegypčanska, prikupila se mu je

bila tako zeló, da je poleg nje zanemarjal vse druge dolžnosti. Njej in njenim otrokom je podelil rimski pokrajini Syrijo in Cyreno; dalje je njej na ljubo dal slovo svoji ženi, nepopačeni Octaviji.

Tako nepristojno ravnanje je silo razdražilo Rimljane; in po želji Octavianovi ga je senat odstavil od vseh časti ter Kleopatri napovedal vojsko. Leta 31 sta se pri Actiji poprijela nasprotnika. Octavianus (prav za prav njegov vojvoda Agrippa) je po polnem zmagal, ker je Kleopatra s svojimi ladijami prerano z bojišča bežala, brezumni Antonius pa drl za njo ter tako popustil še velikansko vojsko na suhem. Octavianus je oba sledil v Aegypet. Kar je dala ohola pa kovarna kraljica Antoniju poročiti, da se je sama sebe umorila. Antonius ni hotel biti manj srčen od kraljice ter se je prebodel z lastnim mečem. Tako se ga je Kleopatra iznebila, upala pa je, da se bo sedaj tudi Octavianu prikupila. Ko pa je to zvijačnici izpodletelo, ostrupila je sama sebe (strupena kača). Podjarmljeni Aegypet je postal rimska provincija, Octavianus pa samovladar (30).

III. Doba rimskih cesarjev

(30 pr. K. do 476 po K.).

Octavianus Augustus

(30 pr. K. do 14 po K.).

Ko se je Octavianus vrnil v Rim, podelil mu je senat kakor nekdanj Caesarju pridevek *imperator*; ta naslov je odslej zaznamenoval neomejeno vojaško oblast rimskih cesarjev. Dal mu je tudi ime *Augustus*, t. j. vzvišeni; tako se navadno tudi v zgodovini zove (to ime so njemu v čast dali mesecu *Sextilis* — avgust). Cesarska (Caesar) oblast pa je nastala, ker je Augustus v svoji roki združil vse republikanske oblasti. Bil je ob enem konzul, ljudski tribun, cenzor, najviši duhovnik (*pontifex maximus*), predsednik senatu (*princeps senatus*) in nadoblastnik vseh provincij.

Kaj modro je uredil upravo raznih dežel ter odpravil prejšnje zatiranje; pospeševal je njih gmotno blagovitost in zidal ceste, napeljeval vodotoke pa izkopaval prekope. Za varnost v pokrajinah in ob mejah je držal stalno vojsko, v Rimu pa mnogobrojno osebno stražo (pretorijansko krdelo). Podpiral je tudi znanosti in umetnosti. Rim je olepšal s krasnimi stavbami (tempelj maščevalnega Marta,

svetišče gromečega Jupitra, Apollonov tempelj itd.); na Palatinu je ustanovil prvo javno knjižnico. Cesarja so v tem posnemali rimski bogatini in imenitniki, kot Maecenas, Agrippa (pantheon), Asinius Pollio, Messala i. d. Tako so se znanosti in umetnosti razcvetle in dospele na tako visoko stopinjo, da se doba Augustova primerno imenuje njih zlata doba.

Po vojski zoper Antonija je bil August zaprl Janov tempelj (tretjikrat od Nume), vendar tudi za njegove vlade orožje ni po polnem mirovalo. Parthski kralj je imel tolik strah pred njim, da mu je prostovoljno poslal bojna znamenja, ktera so bili Parthi vzeli nesrečnemu Crassu. Podjarmil je Asturce in Cantabre v severni gorati Hispaniji, njegova pastorka Drusus in Tiberius sta pa pridobila ves svet med Italijo in Donavo. Iz njega je cesar uredil 3 provincije: Rhaetijo, Vindelicijo pa Noricum (15). Donava je bila sedaj meja državi, kajti Pannonija (35 pr. K.) in Moesija (29 pr. K.), uže poprej pridobljeni, ste bili tudi takrat urejeni. Posebno krvavi pa manj srečni so bili boji z Germani, ki so med Rhenom in Vislo bivali. Drusus je v 4 vojskah (12—9 pr. K.) podjarmil nekaj severne Germanije med Rhenom in Labo; po njegovi smrti pa je Tiberius skušal podvreči (9 pr. K. do 6 po K.) zlasti južne ali suevske razrode, ktere je bil Marbod, knez markomanski, zedinil v veliko kraljestvo. Pa nevarna vstaja hrabrih Illyrov ga je prisilila, da se je pomiril z Marbodom in se iz dežele umaknil. — Ker je rimski namestnik Quinctilius Varus prehudo zatiral svobode privajene Germane, nasnoval je Arminius, knez cheruški, zaroto, Vara zvalil v Teutonski les ter ga s 3 legijami vred po polnem uničil (Quintili Vare, legiones redde!), 9 po K.

Zelo nesrečen je bil Augustus v svojej rodovini. Njegova hči Julija je živela tako razuzdano, da jo je moral iz Rima izgnati. Njegova pravnuka, Cajus in Lucius, sina Julijina, umrla sta v mladih letih; najbrže jim je bila zavdala vladohlepna Livija, Augustova četrta žena. Pred njim so umrli tudi najbolj zanesljivi mu prijatelji; tako je cesar na zadnje osamljen umrl v Noli v 74. letu svojega življenja (14 po K.).

Cesarji iz Augustove rodovine

(14—68 po K.).

Tiberius (14—37) je bil claudijskega rodu in sin zvijaške cesarice Livije; ta je bila pregovorila Augusta, da ga je posinil. S prva je vladal kaj modro in zmerno ter v provincije pošiljal le spretne, poštene oblastnike, katerim je ostro prepovedaval vsaktero zatiranje. Srečno se je vojskoval z Germani; njegov bratič Germanicus je zmagal

celó Arminija (16). Potem so Rimljani zasejali razpor med Arminijem in Marbodom; tega so rojaki izpodili, onega pa sorodniki umorili.

Da bi svojo oblast zavaroval pred vsakterim uporom, zbral je prej sem ter tjà raztresene pretorijance v stalnem taboru pred Viminalskimi vrati. Časoma je to krdelo dobilo toliko moč, da je cesarje samovoljno na prestol postavljalo in odstavljalo. V starosti je postal zeló maloupen ter je hudo ravnal z veljavnimi možmi, zlasti pa s sorodniki. Sumili so ga, da je bil dal ostrupiti celó ljudstvu kaj priljubljenega Germanika (19). Nezaupnemu cesarju se je bil posebno prikupil Sejanus, mož nizkega rodu in načelnik pretorijancem; pregovoril ga je celó, da se je preselil iz Rima na rajski otok Capreae; potem je skušal vse cesarjeve sorodnike odpraviti in sebi potrebiti pot do prestola. A na zadnje je Tiberius vender spoznal grozovitega zvijačnega ter ukazal umoriti njega in njegove otroke in prijatelje. Odslej je kaj hudo ravnal z Rimci; ustanovil je razupite sodnije zoper razžalitelje veličanstva in zoper veliko izdajo; in njegovim krvoločnim strastim je streglo mnogo ovaduhov (delatores), ki so se z ovajanjem kakor s kakim rokodelstvom pečali. Ko je enkrat na potovanji v Campaniji omedlel, zadušil ga je novi pretorijanski načelnik Macro s podzglavnimi blazinami. — Za cesarja Augusta je bil rojen naš zveličar, umrl pa je za Tiberija.

Kaj zanikarna sta bila njegova naslednika: 1. zapravljivi in krvoločni G. Caesar Caligula („vojaška škornjica“, 37—41) pa slabotni in kasnoumni Tiberius Claudius (41—54); vender so krepki vojvodi ta čas podjarmili Mauretanijo in nekaj Britanije. Še zanikarniši pa je bil Claudijev naslednik in posinjenec

Claudius Nero (54—68). Ta lehkomiselni krvoločnež je strahovito ravnal z veljavnimi in poštenimi Rimljani; dal je celó umoriti svojo mater (vladohlepno Agrippino), svojega brata (Britanica), svojo pošteno ženo (Octavijo) in svoja učitelja (krepostnega Burra in modrijana Seneco); odslej je mladi cesar silno divjal ter stregel samo svojemu poželenju. Znova je vpeljal sodnije zoper veliko izdajo, pomoril mnogo bogatih državljanov ter se polastil njih premoženja. Strastno je ljubil tudi igre v gledališči ter se je v skusni vožnji izkazoval ročnega voznika, na očitnem odru pa je pel in citral. Prisiljeval je tudi imenitne može, da so se v amfiteatru borili z borilci ali pa z zverinami. Leta 64 je 9dnevni požar uničil tri četrti mesta; krivično so njega sumili, da je je dal zapaliti. Da bi se opravičil natolcevanja, obdolžil je kristijane, da so mesto zanetili;

zato jih je jel strahovito preganjati in mučiti, tako da se je celó rimskim malikovalcem studila njegova grozovitost. Takrat je bil tudi apostelj Peter križan, apostelj Pavel pa ob glavo dejan. Tolika popačenost je na zadnje razkačila legije v Hispaniji in Galliji; oklicale so poveljnika Galbo za cesarja ter drle proti Rimu. To je razdramilo tudi strahovane Rimljane: senat je priznal novega cesarja, Nerona pa na smrt obsodil. Sedaj je strašljivec ves preoblečen bežal iz mesta. Da bi ga beriči ne ugrabili, prosil je osvobojenca (libertus), naj ga prebode. Zadnje besede ostudnega samosilnika so bile: Oh, kak umetnik sedaj umrje (Qualis artifex pereo)!

Flaviji

(69—96).

Galba, Otho in Vitelius so bili naglo drug za drugim na prestol povzdigneni; vsi trije so komaj poldrugo leto cesarjevali. Za nasladnežem Vitelijem pa je nastopil

T. Flavius Vespasianus (69—79). Ta krepki in zmerni cesar je znova uredil starejšinstvo in državno denarstvo. Sezidal je mnogo koristnih in nekaj velikanskih poslopij (amphitheatrum Flavium za 90.000 gledalcev). Srečno se je tudi vojskoval v Palaestini, Germaniji in Britaniji. V takratni vojski z upernimi Judi je njegov sin Titus siloma vzel in razdril Jeruzalem (70). Umetnosti in znanosti je podpiral, sovražil pa modrijane in kaldejce kot lenuhe in nevarne sanjarje; črtil je tudi kristijane, ker jih nikakor ni ločil od upornih Judov. Po njegovi smrti je cesarjeval njegov starši sin

Titus (79—81), prav uzor milega in dobrodelnega vladarja; zato so ga zvali ljubezen in veselje človeškega rodu (amor et deliciae generis humani). Izgubljen mu je bil vsak dan, katerega bi ne bil nikomur nič dobrega storil; v obče znane so bile tudi njegove besede: Nikdo ne sme žalosten oditi od prestola cesarjevega. A res je imel za prekratkega vladanja mnogo prilik milostljivega se izkazati. V Rimu je enkrat razsajal silovit požar, poslej pa huda kuga, v lepi Campaniji pa je jel ognjenik Vesuvij nenadoma bljuvati ter je pokončal mesta Pompeji, Herculaneum in Stabiae (79). Rečena mesta je tako zasul, da pozneje ni bilo sledu, kje so stala. Še le preteklo stoletje so po naključbi zasledili Herculaneum, potem pa Pompeje ter v njih našli vse, kar so starodavniki le imeli in rabili. Titu je nasledoval prav nič mu podobni brat

Domitianus (81—96), ki je na prestolu razsajal kakor Tiberius in Nero v svojih najhujših letih. Vojskoval se je z Daki (med Tiso in Prutom) ter prisiljen ž njimi sklenil sramoten mir, vsled kterega jim je davek plačeval. Srečniši je bil njegov vojvoda Julius Agricola, ki je podjarmil vso Britanijo. Strahovitega samosilnika so ubili zarotniki, ki jih je Domitija, njegova lepa pa razuzdana žena, k temu pregovorila.

Doba izvrstnih cesarjev

(96—180).

Nerva (96—98), kaj prileten senator, vladal je varčno in milo. Ker je sam imel premalo pogumnosti, da bi krotil legije in razuzdane pretorijance, posinil je krepkega vojvoda Ulpija Trajana.

Trajanus (98—117), najmogočniji in najboljši vseh rimskih cesarjev, je bil rojen Hispanec ter je kot prvi Nerimljan gospodoval neizmerni državi. Srčni cesar je Dakom precej odpovedal sramotni davek ter jih v dveh vojskah po polnem podjarmil (101—105); novo provincijo (Dacijo) je zavaroval z rimskimi naselniki, iz katerih je postal sedanjí rumunski narod. V spomin te vojske je na krasnem Trajanovem trgu v Rimu postavil velikanski stolp z reliefi. Na vzhodu se je srečno vojskoval s Parthi ter cesarstvu pridobil Armenijo, Mesopotamijo in Assyrijo, prisvojil je tudi kos Arabije in Nubije.

Pa Trajanus ni bil le srečen vojskovod, ampak tudi izveden in kaj pošten vladar. Skrbel je za dobro pravosodje ter pospeševal blagovitost Italije in drugih dežel. Napravil je mnogo mostov in vodotokov ter sezidal več cest in pristanov. Poleg tega pa ni pozabil znanosti in umetnosti. Prav primerno so ga zvali „najboljšega“ in senat je poslej pozdravil vsacega vladarja: bodi srečniši od Augusta in boljši od Trajana.

P. Aelius Hadrianus (117—138) je bil kaj učen in miroljuben mož; zato je Parthom vrnil pokrajini onkraj Euphrata ter tudi Armencem dal domačega kralja. Enako je v Britaniji umaknil mejo in jo zavaroval s trdnim zidovjem (vallum Hadriani). Zeló je spoštoval starejšinstvo in mu povrnil mnogo nekdanjih pravic. Posebno je skrbel za dobro upravo svojih dežel, ktere je skoro vse lepeš prehodil in ogledal. Ustanovil je več mest: v Thraciji Adrianopol, v Aegyptu Antinopol itd., druga pa je olepšal (zlasti

Athene); v Rimu je sebi postavil velikansk nagrobni spomenik (moles Hadriani), sedaj Angeljski grad imenovan. Ko je na jeruzalemskih razvalinah jel zidati mesto Aelijo Capitolino, uprli so se pravoverni Judje (Simeon Bar Kokheba); a krvava vojska (131—133) je znova pokončala Palaestino ter pogubila na tisoče ljudi. Kar je Judov še ostalo, prodali so skoro vse v sužnost.

Titus Antoninus Pius (138—161), Hadrianov posinjenec, skrbel je posebno za notranje naprave velikanskega cesarstva. Mir je črez vse ljubil, tako da mu je bil pregovor: Rajši ohranim enega državljana ko 1000 sovražnikov pobijem. Nasledoval mu je posinjenec

Marcus Aurelius Antoninus (161—180), ki je bil udan ostrim načelom modrijanov stoikov; tudi na prestolu je živel kaj zmerno in npravito v najlepši zgled razuzdanim sovrstnikom. Srečno se je vojskoval s Parthi (Armenija in Mesopotamija), manj srečno pa z germanskimi Markomani in Kvadi, ki so z Moravskega in Čškega napadali in plenili rimske dežele od Donave do Jadranskega morja. V tretji vojski ž njimi je umrl v Vindoboni (Dunaj) leta 180.

Pretorijanski cesarji

(180—284).

Commodus, zanikarni sin M. Aurelija, je začel dolgo vrsto malovrednih pretorijanskih cesarjev. Sam je res podedoval oblast po očetu, vender se je siloviti grozovitež opiral le na močno telesno stražo. V tej dobi je štelo pretorijansko krdelo 10.000 do 15.000 vojščakov, ki jih niso nabirali le izmed Rimcev in Italcev, ampak tudi izmed Hispancev, Noričanov, Illyrov in Macedoncev. Ti razvajeni in siloviti vojščaki so se polastili vse oblasti; prav samovoljno so cesarje postavljali in odstavljali. Od vsacega izvoljenca so zahtevali posebna darila (donativum) in enkrat so celó na očitni dražbi prodali prestól (Didius Julianus in Sulpicianus).

Zmešnjava je bila tem večja, ker se legije v provincijah niso zmeraj udajale pretorijanskim cesarjem, temveč navadno svoje vojvode oklicavale za vladarje. Zato so se po gostem nahajali proticesarji in enkrat (okoli l. 260) jih je bilo celó devetnajst (trideseteri tirani). Med dolgo vrsto slabotnežev je vladalo le malo krepkih in poštenih mož (Alexander Severus, Claudius, Aurelianus); nasproti se pa Commodus, Antoninus Caracalla in Heliogabalus po vsem lahko primerjajo Neronu in Domitianu.

Diocletianus

(284—305).

Da si ravno so vojščaki na prestol posadili Diocletiana, vender se jim pogumni mož ni udal; celó kaznoval jih je ter skoro po polnem razpustil staro pretorijansko krdelo. Potem je odstranil vse meje cesarske oblasti pa ustanovil samosilsko gospodstvo. Senatu je vzel vso veljavo ter odpravil razne republikanske naredbe, ki so se bile vsaj na videz ohranile. Vpeljal je dvorske šege vzhodnih samovladarjev (padanje na kolena itd.) ter se prvi očitno imenoval „cesar in gospod“ (dominus). Da bi lože brzdal legije in branil meje, pridružil si je sovladarja z naslovom augustus, potem pa dva podvladarja z naslovom caesar. Po neki bolezni se je odpovedal oblasti (305) ter je šel v svojo domovino Dalmacijo. Tu je v Salonu sezidal prekrasno in tako prostorno poslopje, da zdaj mesto Splet stoji sredi njegovega ozidja. Kot zasebnik se je pečal z vrtnarstvom in je umrl l. 313.

Po njegovem odstopu so se med novimi augusti in cesarji začele krvave vojske; na zadnje je Constantinus izpodrinil vse sovladarje ter l. 324 zedinil vse cesarstvo pod svojo oblastjo.

Constantin Veliki

(324—337).

Constantin je dovršil samosilsko uredbo cesarstva, kakor jo je bil po večem uže Diocletianus osnoval. Ustanovil je novo stolno mesto, ki se je pozneje po njem Constantinopol (Carigrad) zvalo. Ponovil je namreč stari trdni Byzantij, razširil ga ter olepšal z najlepšimi cerkvami in poslopji. Cesarstvo je razdelil v 4 oblastnije, prefektуре (praefectura) zvane, te zopet v 13 dijeceze (dioecesis) in 116 provincij. Na dvoru in v provincijah je ustanovil premnogo dostojanstvenikov in uradnikov, ki so bili prav po vzhodniško razvrščeni ter so se med seboj ločili po naslovih in obrobljenih in neobrobljenih suknjah in drugih znamkih.

Posebno pa Constantin v zgodovini slovi zato, ker je prvi izmed rimskih cesarjev krščanstvo očitno priznal; oklical je je za dvorsko in državno vero, kajti izprevidel je njega moč in bodočnost ter je ž njim razjedeno cesarstvo vsaj nekoliko zlepil.

Kršćanstvo.

Kršćanska vera se je nagloma razširila po vsem rimskem cesarstvu. A nje spoznavalce, kristijani imenovane, so Rimljani kaj črtili in preganjali, ker niso poznali njih blagih nauk. Sprva jih tudi niso ločili od upornih Judov, med kterimi se je bilo krščanstvo začelo. Zasramovali in črtili so kristijane tudi zato, ker so se ti odločevali od malikovalcev, ž njimi nikakor ne družili se, ker se jim je studilo malikovanje in češčenje cesarjev. Po takem se ne bomo čudili, da jih je preganjalo mnogo poštenih cesarjev, ker ti so se v svojej slepoti bali, da bi krščanstvo ne razjedlo vseh državnih vezi. Takih preganjanj štejemo 10, najbolj silovito in krvavo je bilo preganjanje za Nerona in Diocletiana. Constantin in njegov sovladar Licinius sta jih l. 313 z glasovitim milanskim ukazom prepovedala ter dovolila kristijanom svojo vero očitno spoznavati. Pozneje, kakor rečeno, jo je samovladar oklical za dvorno in državno vero.

Kristijani so se uže rano po posamičnih naukih med seboj cepili. Najnevarnišo krivo vero o neenakosti boga očeta in boga sina je učil Arius, duhovnik v Alexandriji, ter začel hudo razkolništvo (schisma) vesoljne cerkve. Slednikom njegovim so rekli arijanci. Da bi resnici koristil, krivoverstvo pa zatrl, sklical je Constantin prvi cerkveni zbor (concilium) v Nicaejo v Mali Aziji (325). Ta je obsodil krivo vero Arijevo in sestavil in proglasil pravo krščansko (nicaejsko) vero. A vkljubu temu se je poslej arijanstvo močno razširilo.

Constantinovi nasledniki do preseljevanja narodov

(337—375).

Constantin Veliki je pred smrtjo razdelil cesarstvo med svoje malovredne sinove (Constantinus, Constantius in Constans). A kmalu so se med njimi začele žalostne zmešnjave in ljute notranje vojske; na zadnje je Constantius preživel brata ter zopet zedinil cesarstvo. Zoper tega so se pa uprle legije v Galliji ter Juliana, priljubljenega jim vojvoda, oklicale za cesarja. Ker je Constantius nenadoma umrl, podedoval je Julianus kot zadnji potomec Constantinovega rodu vse cesarstvo (361).

Julian Apostata, t. j. odpadnik (361—363) je bil kaj temeljito izobražen. Rojen in odgojen kristijan je na prestol prišedši vender očitno zatajil krščansko vero. Z vsemi sredstvi jo je skušal zatreti ter oživiti malikovalstvo in vse starorimske naprave. S silo

ni ravno preganjal kristijanov, pa jih tudi ne branil, če je nadraženo ljudstvo semtertje nad nje planilo. Zasmehoval in zanemarjal je kristijane, podpiral razkolnike (in celó Jude) ter imenitne službe dajal le malikovalcem.

V vojski z Novopersijani ga je nekdo zavratno umoril. Njegove zadnje besede so baje bile: zmagal si, Nazarenec! ter obsodile prazno njegovo prizadevanje, ukoreninjeno krščanstvo zatreti.

Jovianus, slabotni njegov naslednik, povrnil je krščanski cerkvi vse, kar jej je Julian poškodoval. Po njegovi nagli smrti je bil izvoljen Valentinianus I. (365—375). Da bi laže in bolje cesaroval, izročil je svojemu bratu Válentu vzhodno polovico velikega cesarstva (367).

Začetek preseljevanje narodov (375).

Cesar Valens (367—378) ni imel ne pogumnosti, niti previdnosti, da bi bil cesarstvo pred pretečo nevarnostjo zavaroval.

Za njega so iz osrednje Azije prihrumeli (375) Huni. Bili so male rasti pa močnih kosti, čokasti in širocih pleč. Imeli so kakor Mongoli rujavo-rumeno polt, male vdrte oči, zeló debelo glavo, močen vrat in krive noge; obraza so bili kaj ostudnega. Živili so se z zelišči in surovim mesom, pokrivali se pa s kožami. Ženske in otroci so bivali v pokritih vozovih, možki pa so bili skoro vedno na konjih, na katerih so opravljali celó svoja dela, jeli, pili, spali in se vojskovali.

Ti divjaki so najprej napadli Alane, potem pa Gote, katerim je takrat starček Hermanrih kraljeval. Res so užugali Vzhodne Gote, Zahodni so se jim pa umaknili ter šli prek dolenje Donave v Moesijo: tu jim je Valens odkazal nova bivališča. Ker so jih rimski namestniki preveč zatirali, uprli so se Goti, pokončali Thracijo ter pri Adrianopolu potolkli Válenta z veliko vojsko (378); cesar sam je zgorel v neki koči.

Njegov naslednik Theodosius Veliki (378—395) je hudo nadlegoval Gote ter jih tako utrudil, da se je njih vodja Alarih ž njim pogodil. Mnogo jih je naselil v Mali Aziji in v Thraciji. Potem je pridobil zahodno rimsko cesarstvo ter tako zadnjikrat zedinil vso rimsko oblast (394).

Theodosij, največi cesar po Constantinu, prizadeval si je malikovalstvo po polnem zatreti. Prepovedal je malikovanje ter nasprotnikom pretil s hudo kaznijo. Odslej so bili zaprti malikovalski

templji, preročišča so omolknila, sveti ogenj Vestin je ugasnil in olympijske igre so l. 394 zadnjikrat obhajali. Po njegovem ukazu so se tudi vsi pravi kristijani zvali katoliki.

Zahodno rimsko cesarstvo

od 395 do 475.

Theodosij je malo pred svojo smrtjo (395) razdelil oblast med nedorasla sina. Starši Arcadius je dobil vzhodno rimsko cesarstvo s prestolom v Carigradu (vodil ga je Gallec Rufinus), mlajši Honorius pa zahodno s prestolom v dobro utrjeni Ravenni (vodil ga je pogumni Vandalec Stilicho).

Arcadius in skoraj vsi njegovi nasledniki so brez slavnih del živeli v prekrasnih palačah sredi sebičnih dvorjanov, katerim so vladanje prepuščali. Vojaški Zahodni Gotje so porabili priliko ter oplenili Macedonijo in Graecijo; potem je njih kralj Alarih napadel Italijo, a dvakrat se je moral pred Stilihom umakniti zopet v Illyrijo. Da bi Italijo varovali, zapustili so takrat Rimci svoje tabore ob Donavi in Rhenu. Na to so odprte meje prestopili razni germanski narodi kot Burgundi, Suevi, Vandali in Alani ter se poselili po raznih rimskih deželah. Prvi so ustanovili burgundsko kraljestvo (v Helvetiji in bližnji Galliji), zadnji trije narodje so pa po Hispaniji ustanovili neodvisne oblasti.

Po umoru spretnega Stiliha je Alarih tretjikat napadel Italijo ter jo hudo oplenil. Rim sam se je dvakrat odkupil z velikim denarjem, tretjikat (410) pa ga je Alarih siloma vzel ter oplenil. Potem je šel v južno Italijo, kjer je nagloma umrl (njegov grob v reki Busento). Njegov naslednik Ataulf se je pogodil s cesarjem Honorijem ter je peljal Gote v Gallijo. Tu je kralj Valia pozneje ustanovil (419) zahodno gotsko kraljestvo (južna Gallija in severovzhodna Hispanija), ki se je po glavnem mestu Tolosa (Toulouse) zvalo tudi tolosansko.

Za Valentiniana III. (425—455), sestriča Honorijevega, se je zahodno-rimsko carstvo skoro po polnem razdrlo. Vandali so se s kraljem Gajzerihom l. 429 polastili severne Afrike (Karthago je bila stolišče vandalskemu kraljestvu); Angli in Saksi pa so podjarmili (445) Britanijo ter ondi ustanovili sedmero anglo-saksonskih kraljestev. Še hujša nevarnost pa je pretila rimski oblasti in vsej zahodni Evropi od hunskega kralja Atila (444—453), ki je

iz stolišča ob Tisi kraljeval vsem narodom od Volge do Rhena. Leta 450 je hotel podjarmiti vse zahodno rimsko cesarstvo; a rimski vojvod Aetius v zvezi s Teodorihom, kraljem Zahodnih Gotov, užugal ga je na Catalaunskem polji (Chalons sur Marne, 451). Po tej najbolj krvavi bitki, ki jo zgodovina pozna, umaknil se je Atila zopet v svoje središče ob Tisi. Naslednje leto je napadel Italijo, razdril Oglej (Aquileia) in mnogo mest v padski ravnini. Ko se je napotil proti Rimu, preprosil ga je papež Leo I., da je zapustil Italijo ter se vrnil v domovino, kjer je kmalu potem umrl nagle smrti (453).

Po siloviti smrti Valentinianovi se je vrstilo še 9 cesarjev, ki pa niso imeli skoro nobene oblasti. Ta je bila le v rokah poveljnika germanskih najetnikov vojaških, ki so cesarje nastavljali in odstavljali. Za te dobe je bil kralj Gajzerih prišel iz Afrike, vzel je siloma Rim (455) ter ga oplnil. Odpotujoč je odpeljal več tisoč prebivalcev, med njimi tudi cesarico Eudoxijo in nje hčere v sužnost.

Zadnji cesar je bil Romulus Augustulus, sin vojskovoda Oresta; ker ta ni hotel dostojno obdarovati pomočnih polkov (Heruli, Rugi in Sciri), uprli so se s svojim poveljnikom Odoakerjem. Ta je premagal Oresta, cesarja Romula Augustula pa je pahnil s prestola (476). Odoaker se je sam polastil oblasti ter se kralja Italije imenoval. Tako je nehalo zahodno rimsko cesarstvo.

Omika.

Vera Rimljanov je nastala kakor njih država iz sabinskih in latinskih snovi; pravljica pa je zaznamenovala kralja Numo kot stvaritelja njih verstva. Pozneje so si prisvojili mnogo iz tuščanskega verstva; in tudi Grki so imeli veliko vpliva na nje. Poslej so se Rimci privadili, bogove podjarmljenih narodov sprejemati v glavno mesto velikanske države.

Izvirni staroitalški bogovi so bili: Jupiter, Juno, Mars, Vesta. Latincem lastni: Saturnus, Ops, Picus in Faunus; Sabincem pa: Sol, Luna, Janus in Quirinus.

Po svojih lastnostih in po obsežku svoje oblasti so:

Jupiter, bog nebes in kralj zemlje, varuh pravice in močni bojni bog (Stator, Feretrius); zato so mu zmagoviti vojvodi na Capitolu (Capitolinus) darovali bojno opravo (spolia opima), ki so jo ubitemu sovražnikovemu poveljniku vzeli. — Juno, žena njegova, je boginja nebes in varhinja žen. — Janus, sprva bog

svetlobe, poslej pa začetka in konca, izhoda in vhoda; zato so ga upodabljali z dvojnimi obrazom. — Minerva, sešobno pri Tušćanih češćena, bliskajoća boginja višin in začetnica umetalnih iznajdeb. — Apollo je od Grkov sprejet bog. — Diana, sprva boginja svetlobe, poslej boginja lune. — Mars, sprva bog narave, načelnik poljedelstvu in živinoreji, poslej pa bojni bog. Sabincem bil je bojni bog Quirinus. — Faunus, dobrodejni bog hribov in ledin, delal je rodovitne njive in živali. Pastirji so ga sešobno častili in Lupercus zvali. — Venus, boginja spomladi in vsega cvetja, vrtov, zelenjadi in vinogradov; sešobno so jo častili kot začetnico rimskega ljudstva. — Vertumnus, bog jeseni; Pomona, njegova žena in boginja sadja. — Tellus, boginja zemlje in setve. — Saturnus, bog setve in začetnik italskemu poljedelstvu; njemu na čast so praznovali saturnalijske, ki so bile eno izmed najvećih rimskih praznovanj. — Ops, boginja rodovitnosti in obilnosti. — Orcus, kralj podzemlja; zval se je tudi Dis-pater. — Neptunus, bog vodá. — Vulcanus, bog ognja. — Vesta, boginja hišnih ognjišč. Dalje so Rimci poosebovali razne pojme in jih kot bogove častili: Fortuna (sreća), Victoria (zmaga), Spes (upanje), Pax (mir), Juventus (mladost), Virtus (krepost) itd. Rimljanom lastna je vera v duhove varhe (genije), v hišne bogove (penate), v obožene duše zamrlih (lare) in v duše ranjelih sploh (mane).

Častili so bogove z molitvami, obljubami, darili in prazniki. Darila so bila krvava ali nekrvava; v prvih časih so darovali tudi ljudi. Duhovništvo glj. str. 80. Za vedeževanje so imeli duhovnike augure in haruspiske. Auguri (glj. str. 80) so prerokovali iz ptićjega letanja, iz zobanja svetih piščet in drugih naravnih prikazkov (prodigia, portenta, omina). Haruspiki (haruspex) so razodevali bodoćnost iz droba bogovom žrtvovanih živali (extispicia). Sibylline knjige glj. str. 83.

Slovstvo. Pesništvo se je pri Rimcih počasi razvijalo, in še takrat, ko je dospelo najvišio stopinjo, posnemalo je prerado grške uzore. V tako zvani zlati dobi so za cesarja Augusta najbolj sloveli P. Vergilius Maro (70—19 pr. K.), P. Ovidius Naso (43 pr. K. — 17 po Kr.) pa Q. Horatius Flaccus (65 pr. K. — 8 po K.).

Med znanostmi se zgodopisje najbolj odlikuje. G. Julius Caesar je živo popisal svoje gallske in državljanske vojske (commentarii de bello gallico et de bello civili). G. Sallustius Crispus (86—35 pr. K.) je popisal Catilinino zaroto in Jugurthino vojsko (de conjuratione Catilinae in de bello Jugurthino). T. Livius (59 pr. K. — 19 po K.) je sestavil obširno zgodovino rimske države od začetka mesta do Drusove smrti (historiae ab urbe condita). Še bolj pa slové dela zgodopisca cesarjev prvega stoletja, bistroumnega in jedrnatega Cornelija Tacita (Historiae, Annales, Germania in Julius Agricola).

V zemljepisji, modroslovji in nekaj v prirodopisji so Rimci ustvarili le malo samostalnega in temeljitega. Po pravici pa

slovi njih pravoznansto. Gajus, Papinianus in Ulpianus se prištevajo najslavnišim pravoslovcem. Poslej je Trebonianus za byzantinskega cesarja Justiniana (530) uredil obširni zakonik (corpus juris) ter podlago postavil rimskemu pravoslovju. V ozki zvezi s pravoslovjem in državoznanstvom sploh je jako razvito rimsko govornišstvo. Njega razvitek so posebno pospeševale državne naprave, javne obravnave pred sodnijo ter v ljudskih zborih in v senatu. Ohranili so se le Ciceronovi govori.

Umetnost rimljanska ni izvirna. Njih stavbe za kraljev in prva stoletja ljudovlade so bile izdelane po tuščanskih uzorih; poslej so se pa ravnale po grških zgledih. Tuščanska zidava na oblok se je pri njih posebno razvila in po tej se najbolj ločijo njih stavbe od grških. Občudovane so njih stavbe, namenjene dejanjskim potrebam. Vodotoci so po premnogih oblokih držali iz daljnih krajev v mesto.

Velikanski povodniki in smradotoči so še dan današnji tako trdni, kakor da bi bili včeraj narejeni. Enake trdnosti so rimske ceste, ki so na vse strani prepregale neizmerno rimsko oblast. Imenitni cesarji so slavili svoje zmage ter njim na spomin postavljali slavoloke (Constantin Veliki) in stolpe (Trajan). Kaj lepo so izdelane njih mnogobrojne kopeli. Okrogla zidava in obloki so zedinjeni v amfiteatrih, katerih največi (colosseum) se je ohranil do denšnjega dne. Zgleda okrogle zidave sta Vestin tempelj in pantheon. Kaj različni so tudi njih nagrobni spomeniki. Za cesarja Trajana in Hadriana je rimsko zidarstvo dospelo do najvišje stopinje.

Še dosta manj izvirno je rimsko slikarstvo in kiparstvo; posnemali so le grške umetnike. Dolgo časa so bogatini po grških krajih kupovali ali s silo jemali grške kipe in slike ter ž njimi krasili svoja poslopja. Tudi so najemali grške umetnike, ki so krasne stavbe cesarjev in drugih mogočnejšev s slikami in kipi lepšali.

Povrstni zgodopisni pregled.

I. Do Cyra, kralja persijanskega (558).

- 3892 (3642) Menes, prvi aegypčanski kralj.
2200 Amenemha III. (Moeris) iz Theb.
2100—1600 Hyksi kraljujejo v Aegyptu.
2000 Abraham. Nimrod. Preseljevanje Ariancev v Indijo.
1500 Mozes; Izraelci potujejo iz Aegypta v Kanaan.
1500—722 Doba cvetoče phoeničanske moči.
1445—1392 Sethos v Aegyptu.
1392—1328 Ramzes (II.) Veliki (Sesostris).
1270 Ramzenit, bogati aegypčanski kralj.
1250? Ninus in Semiramis. Assyrsko kraljestvo 1250—606.
1209 Tyrus postane najmogočnije mesto v Phoeniciji.
1104 Dorci se polasté Peloponnesa.
1095—975 Saul, David in Salomon.
975 Ustanovitev judovskega in izraelskega kraljestva.
850—775 Lycurgus, sparčanski zakonodajalec.
814 Elisa (Dido) ustanovi Karthagino.
776 Začetek štetja let po olympiadah.
753 Romul (753—716) ustanovi Rim.
730—710 Prva messenska vojska. Aristodemus.
722 Salmanasar razdere izraelsko kraljestvo. Assyrska sužnost.
715—672 Numa Pompilius, ustanovitelj rimskega bogočastja.
714? Začetek medijanskega kraljestva.
672—641 Tullus Hostilius, tretji rimski kralj.
655 Psammetichus, prvi saiški kralj.
645—630 Druga messenska vojska. Aristomenes, Tyrtaeus.
640—616 Ancus Marcius. Početek plebejcev.
624 Drakon, postavodajalec v Athenah.
616—578 Tarquinius Priscus.
610—595 Nebo, drugi saiški kralj. Bitka pri Megidi 608.
606—538 Novo babylonsko kraljestvo. Nabopolasar.
604—561 Nebukadnezar; bitka pri Karkemiši 606.
594 Solon, zakonodajalec athenški.
586 Konec judovskega kraljestva. Babylonska sužnost.
578—534 Servius Tullius.

II. Od Cyra do Alexandra Velikega (558—336).

- 560—527 Pisistratus, samosilnik athenski.
558—529 Cyrus, prvi kralj persijanski.
549 Konec lydijanskega kraljestva. Kroesus.
538 Konec babylonskega kraljestva. Nabonedus.
534—509 Tarquinius Superbus (Oholi), zadnji rimski kralj.
529—522 Kambyeses in Pseudosmerdis.
521—485 Darius I., sin Hystaspov.
510 Athenjani preženó Hippija.
509 Klisthenes. Rimci ustanove republiko.
500—494 Vstaja Joncev. Začetek plebejskega tribunstva.
491 Koriolan, prevzetni plemič rimski.
490 Bitka pri Marathonu. Miltiades.
480 Boji v Thermopylah in pri Salamini.
479 Bitki pri Plataejah in Mykali.
477 Athensko vodstvo. Aristides Pravični.
469—459 Tretja messenska vojska.
451—450 Decemviri in postave na dvanajstih ploščah.
449 Bitka pri Salamini na Cypru. Konec persijanskih vojsk.
444 Vojaški tribuni in cenzorstvo (435?).
431—404 Peloponneška vojska. Perikles umrje 429.
421 Nicias sklene mir s Sparčani.
415—413 Athenska vojska v Siciliji. Alcibiades.
410 Athenjani zmagajo pri Cyziku.
405 Sparčani zmagajo pri reki Aigospotamos. Lysander.
404 Athenjani se udajo Sparčanom. 30eri samosilniki v Athenah.
401 Bitka pri Kunaxi. Cyrus Mlajši ubit.
399 Sokrates umrje.
395 Spartanska izguba pri Haliartu. Lysander ubit.
394 Agesilaus zmaga pri Koroneji, Konon pri Knidu.
389 Galli zmagajo Rimce pri Alliji.
387 Antalcidov mir s Persijani.
383 Sparčani se polaste Kadmeje v Thebah.
371 Bitka pri Leuktri. Empaminondas in Pelopidas.
366 Prvi plebejec izvoljen za konzula. Pretorstvo.
364 Pelopidas pade pri Kynoskephalah.
362 Epaminondas zmaga in pade pri Mantineji.
359—336 Philipp, kralj macedonski.
356—346 Prva sveta ali phokijanska vojska.
342—340 Prva samniška vojska.
339—337 Zadnja latinska vojska.
338 Bitka pri Chaeroneji. Propad grške samostalnosti.

III. Od Alexandra Velikega do punskih vojsk (336—264).

- 336—323 Alexander Veliki.
334 Bitka pri Graniku, 333 pri Issu in 331 pri Arbeli in Gaugameli.

- 330 Darej od Bessa umorjen. Konec persijanskega kraljestva.
327—325 Alexander se vojskuje v Indiji.
325—304 Druga samniška vojska.
323 Ptolemaeus Lagi ustanovi aegypčansko kraljestvo.
321 Rimci se udajo v Caudijski soteski.
312—64 Syrsko kraljestvo. Seleucus Nikator (312—281).
301 Bitka pri Ipsu.
298—290 Tretja samniška vojska.
282—272 Vojska s Tarenčani in Pyrrhom.
280 Pyrrhus zmaga pri Herakleji.
279 Pyrrhus zmaga pri Asculu.
275 Pyrrhus premagan pri Beneventu.

Od I. punske vojske do cesarja Augusta (264—30).

- 264—241 Prva punska vojska.
260 Rimci zmagajo pri Mylah.
256 Rimci zmagajo pri Ecnomu. Regulus v Afriki.
255 Regulus pri Tuneti zmagani in vjet.
241 Rimljani zmagajo pri Aegatskih otocih.
238 Rimljani se polasté Sardinije in Corsike.
229—228 Rimljani se vojskujejo z Illyri.
225—218 Rimljani se polasté cisalpinske Gallije.
218—201 Druga punska vojska.
218 Hannibal zmaga ob Ticinu in Trebiji.
217 Hannibal zmaga ob Trasimenskem jezeru.
216 Hannibal zmaga pri Cannah.
215 Hannibal premagan pri Noli in Beneventu.
212 Rimljani se polasté Syrakus.
207 Hasdrubal ob Matauru zmagani in ubiti.
202 Hannibal zmagani pri Zami.
200—197 Prva macedonska vojska.
197 Bitka pri Kynoskephalah.
191—189 Syrska vojska. Bitka pri Magnesiji (189).
183 Hannibal in Scipio Africanus Major umrjeta.
171—168 Druga macedonska vojska.
168 Bitka pri Pydni.
148 Tretja macedonska vojska. Macedonija rimska pokrajina.
146 Razrušenje Korintha in Karthagine.
133 Razrušenje Numantije. Tib. Sempr. Gracchus.
123—121 G. Sempronius Gracchus in njegove postave.
113—101 Vojska s Cimbri in Teutoni.
112—106 Jugurthina vojska. Marij prvič konzul 107.
104—101 Marij štirikrat zaporedoma konzul, zmaga Teutone pri mestu Aquae Sextiae (102), Cimbri pa pri Vercellah (101).
91—88 Vojska z italjskimi zavezniki.
88—82 Prva notranja vojska (med Marijem in Sullo).

- 87—84 Prva Mithridatova vojska.
 86 Sulla zmaga pri Chaeroneji, 85 pa pri Orchomenu.
 82—79 Sullino samovladje. 78 Sulla umrje.
 80—72 Vojska zoper Sertorija.
 78—67 Vojska z morskimi roparji. Pompej jih uniči 67.
 74—64 Tretja Mithridatova vojska. Lucullus in Pompejus jo končata.
 Sirija rimska provincija.
 73—71 Vojska z borilci in sužniki. Spartacus in Lic. Crassus.
 63 Cicero (106—43) in Catilina zarota.
 60 Prvi triumvirat. Pompejus, Crassus in Caesar.
 58—51 Caesar podjarmi transalpinsko Gallijo.
 48 Caesar zmaga Pompeja pri Pharsalu.
 46 Caesar zmaga pri Thapsu.
 45 Caesar uniči Pompejevece pri Mundi.
 45—44 Caesar samovladar in umorjen (44).
 43 Drugi triumvirat. Octavianus, Antonius in Lepidus.
 42 Boljarji in republikanci poginejo pri Philippih.
 31 Antonius potolčen pri Actiji.
 30 Octavianus Augustus samovladar.

V. Od Augusta do Romula Augustula (30 pr. K. do 476 po K.).

- 30 pr. K. — 14 po Kr. Octavianus Augustus, prvi cesar.
 4 ali 7 (?) pr. K. Kristovo rojstvo.
 9 po Kristu. Arminius uniči Vara v Teutonskem lesu.
 14—37 Cesar Tiberius.
 37—41 G. Julius Caesar Caligula.
 41—54 Cesar Claudius. Prvi kos Britanije podjarmljen.
 54—68 Nero. Prvo preganjanje kristijanov (65).
 68—69 Galba, Otho in Vitellius, rimski cesarji.
 69—96 Flaviji: Vespasianus, Titus in Domitianus.
 70 Titus razruši Jeruzalem.
 79 Vesuvius pokonča Pompeje, Herculanej in Stabije.
 96—98 Coccejus Nerva, rimski cesar.
 98—117 Trajanus; pribojuje Dacijo (106), Armenijo (114), Mesopotamijo
 in Assyrijo (115) in Nubijo. Največja obširnost rimskega cesarstva.
 117—138 Hadrianus.
 138—161 Antoninus Pius.
 161—180 M. Aurelius. Vojska s Kvadi in Markomani.
 180—284 Doba pretorijanskih cesarjev.
 180—192 Commodus, prvi pretorijanski cesar.
 193 Pretorijanci prodajo carstvo Didiju Julianu.
 193—211 Septimius Severus.
 211—217 Bassianus Caracalla.
 222—235 Alexander Severus.
 284—305 Diocletianus in sovladarji njegovi.
 313 Constantin in Licinius priznata krščansko vero.

- 324—337 Constantin Veliki. Krščanstvo za državno vero spoznano.
 337—361 Constantinovi sinovi. Constantius zedini cesarstvo (353).
 361—363 Julijan Odpadnik.
 364—378 Valentinianus († 375) in Valens † pri Adrianopolu.
 375 Začetek preseljevanja narodov. Hunci.
 395 Theodosij Veliki (378—395) razdeli carstvo med Arcadija in Honorija.
 409 Vandali, Alani in Suevi v Hispaniji.
 410 Alarih, kralj Zahodnih Gotov, opleni Rim.
 412 Zahodni Gotje v Galliji in Hispaniji.
 425—455 Valentinianus III., zahodno-rimski cesar.
 429 Gajzerih se polasti severne Afrike.
 451 Atila zmagan na Catalaunijskem polji.
 455 Gajzerih vzame Rim in ga opleni.
 476 Romulus Augustulus, zadnji rimski cesar. Odoaker.

K a z a l o.

	Stran.
Vvod	3
Stari vek.	
Občne zemljepisne opombe	5
Občne narodopisne opombe	6
Zemljepisni pregled starega veka.	
I. Azija	6
II. Afrika	7
III. Evropa	8
I. Azijski in afriški omikani narodi.	
Izraelci	9
Dežela	9
Zgodovina	9
Omika	12
Phoeničanje	12
Dežela	12
Zgodovina	12
Omika	14

	Stran.
Karthaginci	14
Dežela	15
Zgodovina	15
Aegypčani	45
Dežela	16
Zgodovina	17
Omika	19
Assyrci in Babylonci	21
Dežela	21
Zgodovina	21
Omika	23
Indijani	24
Dežela	24
Zgodovina	25
Omika	25
Iranski narodi	26
Dežela	26
I. Baktrijani	27
II. Medijani	27
III. Persijani	28

II. Evropski omikani narodi.

Grki	33
Dežela	33
Zgodovina: Prvotni prebivalci	36
Tuje naselbine	37
Junaška doba	38
Preseljevanje grških razrodov	39
Ustavne premembe v grških državah od 900 do 500 pr. K.	41
Sparta	42
Lykurg	42
Messenski vojski	45
Efori	46
Spartansko vodstvo (hegemonija)	46
Athene: kraljestvo	46
Plemenitniška vlada	47
Solonova ustava	48
Pisistratidi 560—510	51
Klisthenova preuredba Solonove ustave	52
Grške naselbine	53
Edinstvo grških razrodov	54
Persijanske vojske: Vstaja Joncev	55
Darijevi vojski zoper Grke v Evropi	56
Themistokles in Aristides	57
Xerxova vojska zoper Grke	67
Athensko vodstvo (hegemonija)	59
Tretja messenska vojska	60

Perikles	61
Peloponneška vojska (431—404)	62
Spartansko vodstvo (404—371)	65
Oligarhi, athenski oblastniki (404—403)	61
Sparta in Persija	66
Sparta in Thebe (387—371)	66
Thebansko vodstvo (371—362)	67
Prva sveta ali phokijanska vojska (356—346)	68
Philipp II. pokonča grško samostalnost	68
Omika	69
Macedonci: Dežela	72
Zgodovina	72
Rimljani	76
Dežela	76
Zgodovina: Prvotni italiski stanovalci	78
I. Doba rimskih kraljev. (753—509 pr. K.):	
Pravljica o začetku Rima	79
Sedmero kraljev	79
II. Doba ljudovladstva (509—30 pr. K.):	
Ljudovladska ustava	83
Vojska zoper Tuščane in Latince	84
Ustanovitev ljudskih tribunov (494)	85
Coriolanus in vojska zoper Volščane	86
Decemviri (451 in 450)	86
Vojaški tribuni in cenzorstvo	87
Zadnja vojska z Vejani (406—396)	88
Gallci V Rimu (389)	88
Licinijevi predlogi in njih nasledki	89
Prisvojitve srednje Italije	90
Vojska s Tarenčani in kraljem Pyrrhom (282—272)	92
Prva punska vojska (264—241)	93
Pridobitve od I. do II. punske vojske (241—218)	95
Druga punska vojska (218—210)	95
Vojske z Macedonci in Syrci	98
Tretja punska vojska (149—146)	99
Lusitanska in numantinska vojska (153—133)	100
Notranje razmere rimske	101
Gracchovski nemiri (133—121)	101
Jugurthova vojska (112—106)	103
Vojska s Cimbri in Teutoni (113—101)	104
Vojske z italskimi zavezniki (91—88)	104
Notranja vojska med Marijem in Sullo (88—82)	105
Prva Mithridatova vojska (87—84)	106
Sullino diktatorstvo (82—79)	106
Sertorius in Lepidus (80—72)	107
Vojska z borilci in sužniki (73—71)	107

	Stran
Vojska z morskimi roparji (67)	108
Zadnja vojska z Mithridatom (74—64).	108
Catilinova zarota in Cicero	109
Prvi triumvirat (60—53)	110
Caesarjeva vojska v Galliji (58—51)	111
Notranja vojska med Caesarjem in Pompejem	112
Caesarjeva zadnja vojska zoper Pompejeve	113
Caesar samovladar (45—44)	113
Mutinska vojska (44—43)	114
Drugi triumvirat (43—36)	115
Notranja vojska med Octavianom in Antonijem	115
III. Doba rimskih cesarjev (30 pr. K. do 476 po K.):	
Octavianus Augustus (30 pr. K. do 14 po K.)	116
Cesarji iz Augustove Hiše (14—68 po K.).	117
Flaviji	119
Doba izvrstnih cesarjev (96—180)	120
Pretorijanski cesarji (180—284)	121
Diocletianus (284—405)	122
Constantin Veliki (324—337)	122
Kršćanstvo	123
Constantinovi nasledniki do preseljevanja narodov (337—375)	123
Začetek preseljevanja narodov (375)	124
Zahodno rimsko cesarstvo od 395 do 475	125
Povrstni zgodopisni pregled	129

